

www.MinisterieVanPropaganda.org

**KRONIEK VAN DE
FEBRUARI-STAKING
1941**

H. G. Kroeze
1961.

Kroniek van de Februari-staking 1941

Gerard Maas

**KRONIEK VAN
DE FEBRUARI-STAKING 1941**

Uitgeverij Pegasus, Amsterdam 1961

Voorwoord

In februari 1941 gebeurde het ongelooflijke: het hart van Holland kwam als één man in opstand tegen de Duitse bezetters, tegen hun jodenvervolgingen en hun pogingen om een schijnnationale, fascistische regering in Den Haag te installeren. Twee dagen lang staakte heel Amsterdam, en staakten ook de industrie-centra in de omgeving.

Het was het begin van een nationale wedergeboorte, die zich in de loop der oorlogsjaren door voortdurende verbreding en verdieping van het verzet tegen de nazi's verder zou ontwikkelen.

In de voor u liggende kroniek heeft Gerard Maas verhaald, hoe dit uitzonderlijk gebeuren kon plaatsvinden.

Hij heeft laten zien dat de staking niet zomaar „spontaan” uitbarstte, maar dat zij het hoogtepunt was van een reeks van gebeurtenissen en vooral van acties der Amsterdamse arbeiders, vastberaden geleid door de Communistische Partij.

De schrijver, die reeds eerder tal van artikelen over de Februari-staking het licht heeft doen zien, gebaseerd op documenten en gesprekken met leidende figuren uit de staking, heeft met dit boekje een samenvattend beeld willen geven.

Hij is er in geslaagd van een reeks gebeurtenissen een verhaal te maken, dat boeiender is dan menige roman — doordat het het relaas is van een groots stuk werkelijkheid.

In het jaar, waarin de twintigste verjaardag van de Februari-staking valt, komt dit boek als een waardig saluut aan de strijders van toen.

Het zal voor de velen die de Februari-staking meemaakten, tal van herinneringen oproepen: O ja, zo was het!

En voor al diegenen die het niet meemaakten, vertelt het in de historische feiten de legende na, die zij allen kennen.

Moge deze kroniek van een heldenstrijd van hand tot hand gaan.

DE UITGEVER.

Inhoud

	blz.
Voorwoord	5
Eerste hoofdstuk: Het proces van de 22.	7
Tweede hoofdstuk: Het Duitse militarisme valt aan.	12
Derde hoofdstuk: De zomer 1940.	20
Vierde hoofdstuk: De arbeidersklasse bijt het spits af.	35
Vijfde hoofdstuk: Harde strijd is losgebroken.	48
Zesde hoofdstuk: De Amsterdamse arbeidersklasse marcheert.	61
Zevende hoofdstuk: Massademonstraties.	70
Achtste hoofdstuk: Het fascisme valt aan.	80
Negende hoofdstuk: Fascistische terreur afgeslagen.	101
Tiende hoofdstuk: Capitulatie.	112
Elfde hoofdstuk: Metaalarbeiders in staking.	124
Twaalfde hoofdstuk: Razzia's op mensen.	134
Dertiende hoofdstuk: De roemrijke Februari-staking.	140
Veertiende hoofdstuk: Besluit.	161

Eerste Hoofdstuk

Het proces van de 22

„Ben je nog communist?" vroeg intimiderend de president van het „Deutsche Obergericht" aan Martin Vlaar, een van de 22, die als organisatoren van de Februari-staking 1941 terecht stonden.

„Ja, dat ben ik en ik ben daar trots op, want ik vecht voor het Nederlandse volk. Ik vecht voor de Nederlandse zelfstandigheid en voor de vrede."

„Je liegt," beet de Duitser hem toe. „Je hebt alleen voor Rusland gewerkt, begrijp je dat".

„Dat is niet waar," was het kalme antwoord. „Onze strijd voor de vrede viel samen met de strijd voor de vrede, die de Sowjet-Unie o.a. in de Volkenbond voerde. Wij, Nederlandse communisten, streden in Nederland voor een politiek van vrede. Wij zijn Nederlanders en communisten. Wij zijn het eens met de ontwikkeling van het socialisme in de Sowjet-Unie en wij strijden ook voor het socialisme onder Nederlandse verhoudingen. Wij strijden tegen het fascisme en het Duitse militarisme, dat ons land overweldigd heeft."

Voor de zoveelste keer werd Martin Vlaar het woord ontnomen, omdat hij volgens de Duitse rechters propaganda maakte.

„Lees je geen krant?" vroeg de rechter.

„Ja, in mijn cel krijg ik de Haagse Post met Duitse inhoud."

„Lees je dan niet, dat het voor jullie communisten een verloren zaak is? Dat de Duitse troepen in Rusland overal oprukken? Het communisme is ten ondergang gedoemd."

Vlaar antwoordde: „Deze ontwikkeling is slechts van tijdelijke aard. De ontwikkeling in het leven gaat nooit in rechte lijn. Er kunnen ook tegenslagen komen voor de krachten van de vooruitgang. Maar het staat voor ons vast, dat met het overschrijden van de Russische grenzen het Derde Rijk zijn ondergang tegemoet gaat."

Eén van de rechters sprong woedend op en verlangde van de president, dat Vlaar tot zwijgen werd gebracht.

Tien dagen duurde dit proces, dat van 8 tot 18 september 1941 in het gebouw van de Hoge Raad te den Haag werd gevoerd. Het was geen toeval, dat de twintig mannen en twee vrouwen, die terecht stonden, allen lid waren van de illegale CPN. In de processtukken kwam duidelijk tot uitdrukking, dat de illegale CPN de organisator was van de algemene staking op 25 en 26 februari 1941 tegen het Duitse bewind.

De staking, die in Amsterdam en omstreken algemeen was, brak uit als protest tegen de jodenpogroms en de onderdrukkingmaatregelen van de Duitse bezettende macht. Zij legde de grondslag voor het nationale verzet tegen de Duitse bezetters en hun handlangers, de Nederlandse fascist en collaborateurs.

Met het proces tegen de 22 communisten wilde de bezettende macht aantonen, dat elk verzet tegen de Duitse oorlogsvoering nutteloos was en in de kiem gesmoord zou worden. Het Nederlandse volk moest ook aangetoond worden, dat de illegale CPN een verderfelijke politiek voerde door verzet te organiseren en dat daarom deze partij verpletterd moest worden. De Duitsers vreesden de communisten. Er waren drie Duitse overvalwagens nodig, om de 22 van de Scheveningse gevangenis naar het gerechtsgebouw te vervoeren, want naast iedere verdachte zat een Duitser met de karabijn in de aanslag. Bij aankomst bleek de gehele omgeving afgezet door de beruchte „Grüne Polizei”, gewapend met karabijn en machinepistolen. Elke verdachte was ingeprent, dat hij of zij bij de minste poging tot vluchten neergeschoten zou worden.

De 22 waren beschuldigd van hoogverraad. De Duitse wetten golden ook voor Nederland, met terugwerkende kracht tot 15 mei 1940. Opwekken tot actie werd derhalve als hoogverraad beschouwd.

Het proces was dan ook een Duits proces, met een Duitse openbare aanklager, Duitse rechters en Duitse politie. Omdat het het eerste grote proces van de Duitse bezetters tegen Nederlanders

was, woonden tal van vertegenwoordigers van de Wehrmacht, van Duitse instanties en ook Nederlanders, die in dienst van de Duitsers stonden, het proces bij. De rechters brachten de Hitlergroet, alvorens zij zich in de hoge zetels nestelden, waarin de Nederlandse Leeuw was gebeeldhouwd. Achter hen hing de spreuk in het Latijn: „Waar het recht ophoudt, begint de oorlog” Tegenover hen stonden Nederlandse verzetsmensen als de arbeider Martin Vlaar, de overheidsman Gerrit Blom, de kantoorbediende Leo Koning, de arbeider Willem Klomp, de journalist Joop van Weezel, de metaalarbeider Cor Haringa en anderen. De twee vrouwen waren Annie van Kampen en Roza Boekdrukker.

Met dit proces wilden de Duitse bezetters grondig met de illegale CPN afrekenen. In de in de Duitse taal gestelde aanklacht tegen de 22 communisten stond o.m.:

„De CPN, die in mei 1940 in verband met de oorlogshandelingen tussen het Grootduitse Rijk en Nederland verboden en ontbonden werd, is een sekte van de Communistische Internationale. De revolutionaire activiteit van de CPN richt zich vóór alles tegen het Duitse Rijk, welks nationaal-socialistische wetgeving en staatsbestel als de grootste hindernis gezien worden. Na haar verbod in mei 1940 is de CPN niet van haar doelstellingen afgestapt. Haar doelstellingen en middelen om deze doelstellingen te bewerkstelligen zijn dezelfde gebleven, alleen haar organisatie is veranderd en moet zich in overeenstemming met de noodzakelijkheid naar buiten camoufleren en zich in haar illegale onderdelen voor aanvallen naar mogelijkheid beschermen. Reeds in de zomer van het jaar 1940 werd onder leiding en aanwijzing van de Internationale er naar gestreefd, de organisatie weer op te bouwen. Naast de ledenorganisatie werd een bijzonder propaganda-, persen en financieel apparaat opgebouwd. De vervaardiging van illegale vlugschriften en van de krant „de Waarheid” gebeurde door middel van schrijfmachines en vermenigvuldigingsapparaten. In december 1940 trad de illegale CPN voor de eerste maal openlijk naar buiten, toen zij de arbeiders in de werkverschaffingskampen

tot stakingen opriep. Het hoogtepunt bereikte de agitatie van de CPN in februari 1941, toen zij na zorgvuldige organisatorische en propagandistische voorbereidingen de algemene staking organiseerde, welke op 25 en 26 februari 1941 tot stillegging van de gehele industrie en een groot deel van de overheidsbedrijven van de stad Amsterdam leidde. Daarnaast riep de CPN in deze dagen op tot grote demonstraties. O.a. werd op de Noordermarkt een samenshooling van rond 10.000 mensen georganiseerd."

Het was voor de Duitse bezettende macht zonneklaar, dat de illegale CPN de machtige staking van februari 1941 had voorbereid en geleid. Ook de bevelhebber van de Duitse politie in Nederland, Rauter, had dit reeds vastgesteld toen hij op 4 maart 1941 in een geheim rapport aan de weermachtsbevelhebber in Nederland schreef:

„De gehele in het bezette Nederlandse gebied aanwezige illegale CPN nam op beslissende wijze aan de Amsterdamse staking deel" . . . „Wekelijks verscheen in Amsterdam door de illegale CPN het hetsblad „De Waarheid" in een oplage van 10.000 exemplaren. De oplage steeg van week tot week. Daarnaast in massa vervaardigde, met de hand geschreven plakaten en verspreiding op de openbare wegen, straten en op plaatsen in bedrijven. Verder verkoop van brochures en literatuur met communistische inslag. Verder propaganda voor ontbinding en hoogverraad in de Duitse weermacht", enz.

Rauter stelde met betrekking tot deze communistische activiteiten voor: „Bijzondere maatregelen moeten genomen worden tegen deze ongelooflijk hoog opgelaaide vlugschriftenpropaganda".

In het proces tegen de 22 communisten kwam de gehele activiteit van de illegale CPN aan de orde. Aan alle beklaagden werd gevraagd, of zij de communisten Schijvenschuurder, Coenradi, Eyl en Hellendoorn hadden gekend. Zij antwoordden ontkenkend, maar zij wisten, dat hun vier partijgenoten reeds in maart 1941 waren gefusilleerd.

Afschoon van de 22 alleen bewezen werd verklaard, dat zij leden van de CPN waren en aan activiteiten van de CPN in één of

andere vorm hadden deelgenomen of deze hadden ondersteund, werden zij tot zware straffen veroordeeld. Bij het vellen van het vonnis verklaarde de Duitse rechter graag de zwaarste straf, de doodstraf, te hebben willen geven. Had de arrestatie na 22 juni, de dag waarop Duitsland de Sowjet-Unie binnenviel, plaats gevonden, dan zou de zwaarste straf gevallen zijn. Nu werden zij veroordeeld tot tuchthuisstraffen van twee tot twaalf jaar.

De Duitse rechters stonden uitvoerig stil bij de schriftelijke agitatie, welke aan de Februari-staking was voorafgegaan. Het werd een bloemlezing uit de illegale „De Waarheid” en uit talloze vlagschriften, manifesten en pamfletten. „De Waarheid” werd geciteerd over de strijd van de scheepsbouwarbeiders in Amsterdam tegen de uitzending naar Duitsland, over de doelstellingen van de nazi's en militaristen met hun oorlog, over de slechte voorwaarden, waaronder de arbeiders moesten werken en over de toenemende armoede van het volk. Vooral de publicaties in „De Waarheid” en in vele manifesten over de terreur tegen de joden stonden in het middelpunt van het proces. De manifesten, waarin tot massa-staking was opgeroepen, werden letterlijk geciteerd.

Welnu, wie had opgeroepen tot staking tegen de Duitse bezetting en wie waren zelf vooraan gegaan? Dat waren de communisten. De jongeren, die slechts over de roemrijke Februari-staking van 1941 hebben horen spreken, zullen zich afvragen: Waarom gaven alleen de communisten de stoot hiertoe? Wat deden de andere krachten in ons land? Waarom schonk de Londense regering geen aandacht aan dit grootse en diep-menselijke volksverzet en zweeg radio Londen daarover in alle talen? Welke waren de gevolgen van deze eerste massale verzetsdaad en enige algemene politieke staking in bezet Europa, voor de Duitse oorlogvoering? Het is nodig deze en nog vele andere vragen te beantwoorden.

Tweede Hoofdstuk

Het Duitse militarisme valt aan

Op die prachtige zomerse dag, de tiende mei 1940, overrompelde het Duitse militarisme het Nederlandse volk.

De verwarring was groot. Ofschoon een maand daarvoor, op 9 april 1940, Hitler-Duitsland op dezelfde manier Denemarken en Noorwegen had overrompeld, waarna in Nederland de staat van beleg was afgekondigd en alle verloven voor de soldaten waren ingetrokken, kwam de overval voor de grote massa toch onverwacht. Met uitzondering van de CPN hadden de politieke partijen het volk over de doelstellingen van het Duitse militarisme misleid.

In het land ontstond een chaotische toestand. Overal was verraad, zowel in het leger onder de officiersklieken, als onder hoofd-ambtenaren. Terwijl de soldaten op verschillende fronten werden ingezet en zij op enkele plaatsen als leeuwen vochten tegen de overweldiger, werden de ongeveer 8000 arbeiders in de wapenen munitiefabrieken aan de Hembrug te Zaandam naar huis gestuurd. Tegelijk met het groepje NSB-ers waren een aantal communistische kaderleden gearresteerd. In de Tweede Kamer vroeg het NSB-kamerlid graaf d'Ansembourg, op de 10de mei een interpellatie aan om vrijlating te eisen van zijn partijgenoot Rost van Tonningen.

Hoewel de Nederlandse regering en regeringsinstanties voorbereid waren op de inval van de Duitse militairen, lieten zij de chaos zich ontwikkelen. Aan de vooravond van de 10de mei sprak de bevelhebber van het Nederlandse leger, generaal Winkelman, het volk via de radio toe en wenste hij de mensen een goede nacht en welterusten.

De ontknoping van deze „oorlog" met Hitler-Duitsland kwam snel. Op de vijfde dag reeds week de Nederlandse regering met het vorstenhuis uit naar Engeland. Duitse bommenwerpers vlogen onbedreigd en laag over de open stad Rotterdam en wierpen

nagenoeg de gehele binnenstad in puin. De Nederlandse legerleiding capituleerde. Het gehele Nederlandse militaire apparaat, waarvoor het volk jaar in jaar uit zulke zware lasten had moeten opbrengen, was weggevaagd. De militaire uitrusting bleek tegenover die van de Duitsers van nul en gener waarde te zijn en niet ingesteld op de moderne oorlogsvoering.

Op woensdag, 15 mei, arriveerden om één uur 's middags de Duitse troepen bij de Duivendrechtsebrug te Amsterdam. Namens het gemeentebestuur werden zij daar begroet door de wethouders Kropman en Franke. De Duitse colonnes trokken via de Berlagebrug Amsterdam binnen om door te gaan naar Haarlem. De volgende dag kwamen de Duitsers terug om de triomftocht door Amsterdam te houden. Urenlang trokken de Duitse militaristen door de binnenstad. De bevolking keek toe, verbijsterd, ongelovig — sommigen de gebalde vuist in de zak, anderen riepen hou- zee en wierpen bloemen. De Telegraaf schreef een enthousiaste reportage:

„De binnentrekkende troepen zagen er, zowel wat persoon als materiaal en uitrusting betreft, zeer goed verzorgd uit. De stemming onder de troepen was uitstekend . . .”

Er rookten veel schoorstenen op die zomerse meidag. Boeken en andere schrifturen, die de Duitse overweldigers onwelgevallig konden zijn, werden verbrand. Had de bevolking niet gehoord over boekverbranding in het Derde Rijk? Over de brand in de Rijksdag in 1933, over vervolging van communisten, van sociaal-democraten en andere democraten door de nazi's? Over concentratiekampen en jodenvervolgingen? Het volk wist daar het een en ander van, maar net niet voldoende om vanaf de eerste dag precies te weten waar het aan toe was met de Duitse nazi's in ons land. Het anti-communisme had de waarheid over Hitler-Duitsland verdoezeld. Maar tal van intellectuelen en vooral joodse burgers, die wél wisten waar zij aan toe waren, sloegen de hand aan zichzelf. Het was op deze dag, de 15de mei, dat het partijbestuur van de CPN bijeenkwam, de situatie besprak en de consequenties trok uit de veranderde situatie in ons land. Er werd een illegale leiding gekozen, bestaande uit het secretariaat van de partij, de leden Paul de Groot, Jan Dieters en Lou Jansen. Er werd een vervangingsleiding vastgesteld, bestaande uit Jaap

Brandenburg, Gerrit v. d. Bosch en Bergsma. Er werden instructeurs gekozen en het gehele partij-apparaat werd omgeschakeld op de illegaliteit. De CPN was de enige partij, die met het binnentrekken van de Duitse militaristen in ons land de strijd tegen de bezetters aanbond.

Met het oog op de situatie waarvoor het volk op 14 mei 1940 kwam te staan, is het verhelderend even terug te gaan naar het jaar 1938, toen de CPN met Pasen haar dertiende congres hield. In zijn rede voor dit congres zette Paul de Groot, toen reeds algemeen secretaris van de CPN, de politieke situatie en de te verwachten ontwikkeling uiteen. Hij zei o.a.:

„Het voornaamste kenmerk van de situatie, waarin wij ons bevinden, is de voortgezette opmars van het fascisme.”

Spreker wees daarvoor op de agressie van het fascisme in Spanje en China en op de plannen van het Duitse nazisme. Paul de Groot zei hierover:

„De gewelddadige inlijving van Oostenrijk bij het Derde Rijk was reeds een begin van de uitvoering van die plannen. Op het ogenblik wordt door Nazi-Duitsland met behulp der Henlein-partij, de aanval op de onafhankelijkheid van Tsjechoslowakije voorbereid. Maar de plannen van het Duitse fascisme gaan verder. Zij hebben ten doel alle kleine staten van Europa aan Duitsland te onderwerpen en in te lijven bij het Duitse Rijk, koloniën te veroveren en de strijd aan te binden met Frankrijk en de Sowjet-Unie. Na de inlijving van Oostenrijk op de 12de maart 1938 schreef het officiële orgaan van het Duitse Arbeidsfront: . . . 'dat in de 13de eeuw niet alleen Bohemen, Oostenrijk, Zwitserland en driekwart van Italië deel uitmaakten van het Duitse Rijk, maar ook Holland, België en Luxemburg, daarnaast delen van Frankrijk.' ”

„Onze partij”, zo concludeerde de Groot toen, „heeft zonder ophouden de aandacht van de Nederlandse bevolking gevestigd op het allesoverheersende feit, dat Nederland onmiddellijk door het fascistische Duitsland bedreigd wordt. En ook, dat in het Oosten Indonesië bedreigd wordt door het fascistische Japan.”

Hoe stonden nu de andere politieke partijen in ons land tegenover de door de CPN vastgestelde bedreiging van ons land door het Duitse militarisme?

In die voor-oorlogse jaren waren in ons land de Colijn-regeringen aan het bewind. Een regeringsmacht uit de Protestants-Christelijke Partijen, Katholieken en Vrijzinnig-Democraten. Het waren regeringen van de aanpassing; in de buitenlandse politiek aan de veroveringszucht van het Duitse imperialisme, begeleid door een wilde haat-campagne tegen de Sowjet-Unie. In het eigen land heerste een diepe economische crisis en moesten de arbeiders, boeren en middenstanders zich aanpassen ten bate van de winsten van de grote ondernemingen.

Paul de Groot zei hierover op het reeds genoemde congres:

„Langs al deze kanalen poogt het fascisme zijn netten over Nederland te spreiden. En het wordt daarbij begunstigd door de reactionaire politiek der regering, die de „aanpassing“ voortzet in het economische leven, die de fascistische landverraders vrij hun gang laat gaan en die in haar buitenlandse politiek het fascisme tegemoet treedt door haar erkenning van de roof van Abesinië, haar volharding in de „non-interventie“ tegenover Spanje en haar capitulaties voor Nazi-Duitsland door de schandelijke uitlevering van Duitse anti-fascisten en haar praktische ontzegging van asylrecht aan de Oostenrijkse vluchtelingen.

Een geheel ander geluid werd gehoord in de SDAP. In plaats van de grote aanhang van deze partij te mobiliseren tegen het Duitse fascisme en militarisme, verkondigde haar leiding, dat fascisme en communisme één pot nat waren. In haar weekorgaan „Vrijheid, Arbeid en Brood“ werd de meest intensieve hets- en leugencampagne tegen de communisten gevoerd. De leiding van de SDAP veroordeelde de non-interventiepolitiek van de regering-Colijn tegenover de Franco-Hitler-Mussolini-putsch in Spanje, maar liet het daar verder bij.

In 1938 stelde Hitler zijn eisen ten aanzien van Tsjechoslowakije. De regeringsleiders van Engeland en Frankrijk vlogen naar München om met Hitler te spreken. Zij gaven hem de vrije hand om Tsjechoslowakije binnen te vallen, in de hoop zijn agressie uitsluitend op het Oosten te kunnen richten. Zelden hebben in de geschiedenis der volkeren bedrog en misleiding zulk een om-

vang aangenomen als in die dagen. De Nederlandse pers, met uitzondering van de communistische, juichte de Britse premier Chamberlain toe als de „vredesapostel", die de vrede en veiligheid in Europa voor vele generaties had gered. Ook de sociaal-democratische krant „Het Volk" deed aan het bedrog mee.

De München-overeenkomst betekende echter in werkelijkheid, dat de oorlog onvermijdelijk was geworden. Alleen de CPN hield het volk de toestand onverbloemd voor ogen en verlangde van de regering een krachtige politiek tegenover Nazi-Duitsland. Zij stippelde tevens voortdurend de weg uit, welke ons volk moest gaan om de dreiging van het Duitse militarisme het hoofd te bieden. Op het reeds genoemde 13de congres zei Paul de Groot:

„Ook voor Nederland is het uur van het gevaar gekomen. En er is maar één middel voor de Nederlandse arbeiders, voor het Nederlandse volk, om het lot van Oostenrijk te ontgaan: De nieuw eenheid moet geboren worden, niet als in Oostenrijk, als het te laat is, maar nu, nu het nog tijd is!"

Het belangrijkste punt op dit congres vormde de discussie over de eenheid van de vakbeweging. De communisten werden opgeroepen het NVV sterk te maken tot een machtig anti-fascistisch bastion. Eenheid van sociaal-democraten en communisten — dat was de leuze op dit congres en voorstellen werden uitgewerkt om deze eenheid tot een realiteit te maken. Paul de Groot vatte de discussie samen in deze slotwoorden op het congres:

„Onze voornaamste taak is daarom: alle krachten te mobiliseren en te verenigen om het fascisme de pas af te snijden.

Onze taak is een hardnekkig, dapper en doortastend werk voor het eenheidsfront en Volksfront, voor het blok der vakbeweging, voor eendracht tussen sociaal-democraten en communisten, voor een sterk en onafhankelijk Nederland".

Het is deze politieke lijn, die de grondslag vormde voor de activiteiten van de CPN kort voor de oorlog en direct nadat het fascisme en het Duitse militarisme ons land overweldigd hadden. De politiek van de CPN was voor geen misvatting vatbaar, zij was klaar, eerlijk en duidelijk. Met de verschijning van het befaamde „Bruinboek" in 1934 en in talloze geschriften en artikelen had de CPN ons volk op de hoogte gebracht van de wrede, onmenselijke barbaarsheid van het Duitse nazisme en militarisme.

Echter, de andere partijen en ook de SDAP sloegen de conclusies en voorstellen van de CPN in de wind. Zij gingen voort het volk tegen de communisten op te hitsen, zoals in de dagen van het niet-aanvalspact tussen de Sowjet-Unie en Duitsland. Een orgie van laster en haat tegen de Sowjet-Unie werd in de Nederlandse dagbladpers uitgestort. De werkelijke grondslag van dit verdrag werd echter verzwegen. Het was immers van de Sowjet-Unie duidelijk, dat na de overeenkomst van de Westelijke machten met Hitler in München — waarbij Hitler-Duitsland ruim baan werd gegeven naar het Oosten en Tsjechoslowakije al direct werd opgeofferd — de oorlog niet meer te vermijden was. Alle voorstellen van de Sowjet-regering aan Engeland en Frankrijk, samen de fascistische agressie onmogelijk te maken, waren verworpen. De opzet was de Sowjet-Unie de kastanjes uit het vuur te laten halen in de hoop, dat het eerste socialistische land onherstelbare slagen zou oplopen. De Sowjet-Unie liet zich daarvoor niet gebruiken. Het verschaftte zich een adempauze door met Hitler-Duitsland een niet-aanvalsverdrag te sluiten. Het werd een jaar later door de Duitse militaristen als een vodge papier verscheurd. De misleiding van het Nederlandse volk ging voort, zoals op 24 Augustus 1939 in „Het Volksdagblad” door één der toenmalige secretarissen van de CPN, Jan Dieters, werd vastgesteld: *„Terwijl de Sowjet-Unie door haar macht Hitler dwingt van een aanval op de Sowjet-Unie af te zien, voert Nederland met zijn beide sociaal-democratische ministers een z.g. neutraliteitspolitiek, die in wezen Nederland aan de genade van Hitler overlevert”.*

Voor een goed begrip van de gebeurtenissen in de oorlogsjaren zijn bovenstaande politieke beschouwingen onontbeerlijk. Daarbij springt één ding naar voren: Door een grof anti-communisme werd ons volk over de politiek van het Duitse fascisme en militarisme op een dwaalspoor geleid. Dit anti-communisme speelde derhalve rechtstreeks in de kaart van Hitler-Duitsland. Zoals een verkiezingsmanifest van de SDAP ons doet zien, dat voor de verkiezingen in 1939 werd verspreid. Daarin werden acht

redenen genoemd, waarom de kiezers geen communisten moesten stemmen:

1. „Omdat het communisme, precies als het fascisme, de dictatuur wil. Ook de communisten streven naar dictatuur en terreur. Wie de vrijheid wil verdedigen, kan nooit op de communisten stemmen”.
2. „Omdat Rusland ieder kan leren, hoe het communisme de vrijheid vertrap”.
3. „Omdat het communisme even wreed en barbaars is als het fascisme”.
4. „Omdat de communisten mede-schuldig zijn aan de nederlaag van de Spaanse Republiek”.
5. „Omdat de communistische partij geen Nederlandse partij is”.
6. „Omdat de communisten de verdeeldheid onder de arbeiders in stand houden”.
7. „Omdat alleen de SDAP strijdt voor de vrijheid”.
8. „Omdat stemmen op de communisten betekent Uw stem weggooien. De kleine en machteloze communistische partij zal niet in staat zijn het fascisme te weerstaan . . .”

Zoveel woorden, zoveel leugens. Wat het laatste punt betreft, zullen wij in de volgende hoofdstukken zien welke partij het fascisme weerstond, de machtige SDAP, of — zoals zij in het manifest werd genoemd — de kleine, machteloze CPN.

Maar op het volk werd het anti-communisme losgelaten. Het directe gevolg daarvan was de totstandkoming in 1939 van de regering-de Geer, waarin voor het eerst twee sociaal-democratische ministers waren opgenomen. Over de doeleinden van deze regering kreeg ons volk pas enig inzicht vele jaren na de oorlog, toen in het rapport van de Parlementaire Enquête-commissie de sluier een weinig werd opgelicht.

Zoals bekend — en wij zullen daar nog op terugkomen — ging de Geer op 14 mei 1940 naar Londen en kwam terug aan de vooravond van de Februari-staking. Niet om mee te staken, maar om hier als een „vergeten staatsburger” onder Duits gezag verder te leven. In zijn nota „Enige hoofdstukken van het regeringsbeleid in Londen gedurende de oorlogsjaren 1940—1945” deelt de latere premier van de Londense regering, prof. Gerbrandy, mede, dat in september 1940 de gedachte is overwogen

van een oorlogskabinet, „waarin alleen zij zouden zijn opgenomen, die volkomen de idee 'geen compromis ooit met Duitsland' aanhingen." Alleen maar overwogen, vandaar dat voor de Parlementaire Enquête-commissie Gerbrandy (deel 5 C blz. 372/373) ook verklaarde: „Er waren andere ministers, die minder onverzoenlijk waren gestemd . . .”

Dus kreeg ons volk in 1939 een regering, waarin lieden zaten, die voor het compromis met nazi-Duitsland waren. Op zichzelf verklaart deze wetenschap al, waarom ons volk zo in verwarring was, toen de Duitse overval een feit was en waardoor verraad zo welig kon tieren in leger en overheidsinstanties.

Maar laten wij de gebeurtenissen, die vanaf 14 mei 1940 leidden tot de Februari-staking, op de voet volgen. Daardoor zullen nog vele niet opgehelderde zaken duidelijk worden.

Derde Hoofdstuk

De zomer 1940

De 14de en 15de mei werd IJmuiden door mensen overspoeld. Regeringsautoriteiten en politici waren naar de vissershaven gesnel, maar ook vele joodse burgers, die hun lot niet in handen wilden leggen van de Duitse nazi's. Stapels bankbiljetten, ja goud en parels, werden geboden voor een plaatsje op een vissersboot. Auto's werden op het strand achtergelaten. Behalve de kapitaalcrachtige joodse Nederlanders zocht ook menige joodse middenstander of arbeider, verscheidenen per fiets, IJmuiden op om te proberen weg te komen. Tevergeefs, er waren geen boten genoeg om zelfs alle rijken over te brengen.

In het land wachtte de bevolking af. Tot verwondering van de massa negeerden de Duitse autoriteiten de NSB-ers en andere Nederlandse fascistten. De Duitse militairen verschenen op straat, deden zich te goed aan de haringstalletjes, liepen met grote pakken de warenhuizen uit, streelden de kinderen over het haar en lachten tegen de meisjes. De Nederlandse dagbladders schreef in vele toonaarden over de correctheid van de Duitse militair. Er kwam geen verbod van de politieke partijen en de vakbonden bleven doorwerken. Het leven leek zijn normale gang te gaan.

Op 20 mei kreeg het Nederlandse volk van minister-president jonkheer de Geer via de BBC te Londen te horen, dat het in de gegeven situatie het beste was met de bezetter tot samenwerking te komen.

Er kwam een brochure uit van de voormalige minister-president Colijn, die de titel droeg: „Op de grens van twee werelden”. De brochure ging van hand tot hand, want ieder wilde weten, waar men aan toe was.

Colijn schreef: „*Wij hebben ons te schikken naar het onvermijdelijke van de Duitse suprematie en het is het beste ons voor de toekomst hierop in te stellen.*”

De leiding van de SDAP zweeg voor haar aanhang. De grote

massa werd aan eigen oriëntering overgelaten. Toen de bezetters tot gedeeltelijke demobilisatie van het Nederlandse leger overgingen, toen op de persconferentie van de Duitse gevolmachtigde voor de pers, Dr. Janke, de loftrumpet over de dapperheid van de Nederlandse soldaat had geklonken, toen leek het velen, dat het wel zou meevallen met deze „rustige. beminnelijke” bezetter. Bovendien scheen er aan de militaire macht van het Duitse leger niet te tornen. Achtereenvolgens capituleerden België en Frankrijk voor de Duitse overmacht. Voor de Nederlandse radio klonk iedere dag de schlager „Wir fahren gegen Engeland” en het zag er naar uit, dat in korte tijd ook het trotse Albion onder de Duitse laars zou komen.

Het wachtwoord is „orde”, schreef Pasquino in de Telegraaf. En hij vervolgde: *„Die gisteren gedurende de ganse dag de Duitse legers door Amsterdam heeft zien trekken, zag een jeugdig en krachtig leger, dat zich niet gedroeg als harde overwinnaars, doch als opgewekte en goedgezinde mensen . . . Wij moeten nu de realiteit aanvaarden. In de komende tijd moeten wij het karakter tonen van de Nederlander en van dit karakter maakt deel uit: zin voor werkelijkheid”.*

Pasquino berispte zijn landgenoten: *„Ondanks de uitdrukkelijke bevelen van onze eigen overheden zag ik gisteren nieuwsgierigen samentroepen om auto's, waarin Duitse officieren en soldaten gezeten waren. Zij hielden zich alsof de hen aangapende menigte niet bestond. Léért ons dit niets? Ik heb mij een beetje geschaamd. Al deze mensen doen hun plicht en volgen de bevelen van hun overheden. Zij ontzien onze gevoeligheden. Ontzien wij de hunne.”* Het was om er een traan bij te laten, zoveel gevoelig begrip als deze Nederlandse scribent voor de „hun plicht doende Duitse militairen” bleek te bezitten. Maar ons volk zou de werkelijkheid van deze plicht ervaren.

Toen kwam Seyss Inquart.

Wie was Seyss Inquart? Vaag wisten de mensen van Oostenrijk, van verraad; van Polen, van onderwerping.

In de dagbladpers verscheen de biografie van Seyss Inquart:

Zoon van de Oostenrijkse regeringsraad Dr. Seyss Inquart. In de Eerste Wereldoorlog met de Tiroolse Jagers gestreden in Rusland. Driemaal onderscheiden door de Duitse keizer. Daarna advocaat in Wenen, Duitsgezind. Later minister in de regering Schuschnigg. Plaatsvervangend leider van de Oostenrijks-Duitse Volksbond. Voorname rol gespeeld in de aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland. Verzocht Hitler om Duitse troepen te sturen. Toen Bondskanselier. Door Hitler benoemd tot Rijksstadhouder van Oostenrijk. In 1939 gouverneur voor de bezette Poolse gebieden, waar hij in het belang van het Rijk „uitstekend" werk verrichtte.

Deze verrader van professie kwam in ons land. Zijn entree-rede in de Ridderzaal te den Haag op 29 mei 1940 werd ingeleid door de ouverture „Rienzi" van Wagner.

Zijn rede viel bij tal van burgers in de smaak. Zo zei hij: *„Wij komen hier niet om een volk met al zijn eigenaardigheden in het nauw te brengen en te vernietigen en om een land de vrijheid te ontnemen. Wij willen dit land en zijn mensen niet imperialistisch onderdrukken, noch hun onze politieke overtuiging opdringen. Ik zal er naar streven, dat het met het Duitse volk bloedverwante Nederlandse volk niet in ongunstiger levensomstandigheden zal geraken dan de bestaande lotsgemeenschap en de vernietigingswil van onze vijanden in deze tijd nodig maken."*

Uit zijn rede sprak echter duidelijk de barbaarse „bloed- en bodemtheorie" van de nazi's. *„Wij Duitsers echter", zo sprak Seyss Inquart, „die door dit land gaan met een blik, welke gescherpt is door het begrip voor de waarden van de banden des bloeds en de ontbindings des bloeds in een volk, verheugen ons over de Nederlandse mens. Wij verheugen ons over de kinderen, wij wensen dat de jongens hier moedige en energieke mannen en de meisjes gelukkige moeders in grote gezinnen zullen worden. Wij gevoelen ons heden steeds en in alle omstandigheden verantwoordelijk voor het goede bloed, want bloed verplicht ook over uiterlijke feiten en ontbrekend begrip heen."*

Men behoefde geen gescherpt politiek inzicht te hebben om uit deze woorden van Seyss Inquart het doel van de Duitse bezetters te lezen: n.l.: annexatie in een of andere vorm van Nederland in het „Duitse Rijk", inlijving van onze jonge mannen bij de

Duitse weermacht en jodenvervolgingen om ons volk te verdelen en elk verzet neer te slaan.

Voor de communisten was de lijn van de Duitse politiek duidelijk, zoals aan de leden in politieke brieven werd uiteengezet. Er was maar één antwoord op: het organiseren van het verzet tegen de Duitse plannen.

Maar hoe reageerden de andere, toen nog legaal bestaande partijen?

De Duitse overweldigers volgden overal in de door hen bezette landen dezelfde lijn. Voor hun komende militaire avonturen naar het Oosten hadden zij de economische hulpbronnen, het mensenmateriaal — en rust — in de bezette gebieden nodig. Daarom wilden zij in deze gebieden bepaalde regeringen vormen, bestaande uit zoveel mogelijk invloedrijke kringen en personen, die de Duitse oorlogvoering de maximale ondersteuning zouden geven. In Denemarken bijvoorbeeld, lieten zij de sociaal-democratische regering aan het bewind, die ook trouw de Duitse politiek heeft uitgevoerd. In Frankrijk werd de Vichy-regering gevormd onder Pétain en Laval. In België vonden zij koning Leopold bereid de Duitse plannen uit te voeren. In Noorwegen was er langdurig beraad tussen het presidium van het parlement (Storting geheten), waarin verschillende partijen vertegenwoordigd waren en de Duitsers, op welke manier een regering gevormd kon worden, welke door de aanhang van de Noorse partijen gesteund zou worden. De Duitsers maakten het de Noorse sociaal-democraten heel moeilijk door te eisen, dat de Noorse fascist Quisling minister-president zou worden. Hetgeen toch is doorgezet. Het bleek dus, dat, afgezien van de fascisten, in alle West-Europese bezette landen personen en kringen bereid waren met de Duitsers te praten.

Zo ook in ons land. Ook hier wilden de Duitse machthebbers een satelliet-regering vormen. Vandaar de woorden van Seyss Inquart, als zouden de Duitsers hier niet gekomen zijn om ons volk zijn vrijheden te ontnemen. De Duitse gevolmachtigde voor de pers, Dr. Janke, beklemtoonde na de rede van Seyss Inquart

Arbeidsinzet?
Mensenroof.

Neen!
Weigert.

„DE WAARHEID“

nadrukkelijk, dat de Nederlanders tot eigen „politieke wilsvorming” moesten overgaan.

De Duitsers achtten dit voor Nederland van bijzonder belang. Zij gingen ervan uit, dat samenwerking met een aan hun doelstellingen onderworpen Nederlandse regering automatisch de beschikking over de door hen zo begeerde Nederlandse koloniën tot gevolg zou hebben. Daarom schoven zij de NSB voorlopig aan de kant om vat te krijgen op de andere partijen en hun leiders. Zo schreef Seyss Inquart in zijn eerste rapport aan Hitler, handelend over de periode van 29 mei tot 19 juli, dat de NSB een onbelangrijke minderheid in Nederland was, waartegen in de kringen van het intellect en het kapitaal maar ook bij het merendeel der officieren een afwijzende houding bestond. Over Mussert schreef Seyss Inquart, dat z.i. diens politieke kwaliteiten nauwelijks die van een gemiddelde gowwleider te boven gingen. Hij schreef verder: *„Als het gelukt, de in de vrije vakbonden en de SDAP-organisaties verenigde personen vast te houden en als de NSB verdere vorderingen maakt, zal het mogelijk zijn een vierde à een derde der Nederlanders in goed georganiseerd verband, tegenover de versplintering en besluiteloosheid der andere groepen, naar een gemeenschappelijke weg met het Duitse Rijk te doen opmarcheren.”*

Ofschoon de huidige regeringen en hun instanties in ons land bewust de sluier over de aspiraties van vele bekende politieke figuren in de oorlogsjaren hebben gelegd, is het aan de hand van schaarse gegevens toch mogelijk vast te stellen, dat ook in Nederland vele leiders uit de politieke partijen bereid waren met de Duitsers samen te werken en zitting te nemen in een aan de Duitsers welgevallige regering.

Het rapport van Seyss Inquart laat zien welke verschrikkelijke gevaren ons volk bedreigden als het zich willoos zou laten drijven in de Duitse oorlogspolitiek.

Vertegenwoordigers van de Rooms Katholieke Staatspartij, SDAP, Anti-Revolutionaire partij, Christelijk-Historische Unie,

Vrijzinnig Democratische Bond, Liberale Staatspartij, vormden een comité, het z.g. Burger-comité, om met de Duitse bezetters de vorm te vinden voor een schijn-regering voor de duur van de bezetting. Ook in Londen werden door de emigrant-regering aldaar de plannen voor zulk een schaduw-regering in Nederland besproken, welke moest samenwerken met de Duitsers, zoals de richtlijn in de brochure van Colijn had geluid.

Dit nationale Burger-comité, waarin figuren van de monopolies een grote rol speelden, stelde zich tot taak zich begin juli 1940 met een manifest tot het Nederlandse volk te richten om sympathie voor zijn plannen te winnen. Het comité werd het eens over het program van samenwerking met de nazi's. De Duitser, die verantwoordelijk was gesteld voor het Nederlandse politieke leven, Schmidt, die het manifest ter beoordeling onder ogen kreeg, had twee bezwaren tegen de inhoud daarvan. In de eerste plaats kante hij zich tegen de aanwezigheid van de sociaal-democratische leider Drees in het comité. In de tweede plaats had hij bezwaar tegen de zinsneden, waarin gesproken werd over de wedergeboorte van Nederland „in vrijheid en onafhankelijkheid en in trouw aan het huis van Oranje”. Z.i. zouden vooral de laatste woorden van trouw aan het Oranjehuis door het Nederlandse volk op een wijze kunnen worden uitgelegd, die onvoldoende steun zou waarborgen aan de schaduw-regering in Nederland. Nadat het comité zich had ingespannen om Schmidt te overtuigen, dat Drees onontbeerlijk was om de sociaal-democratische aanhang voor de doelstellingen van het comité te winnen, liet deze zijn bezwaren tegen de „marxist” Drees varen en werd Drees door de Duitsers aanvaard. Het tweede bezwaar handhaafden de Duitsers. De voorzitter van het comité, Mr. J. Linthorst Homan en het lid van het comité, Prof. Dr. J. E. de Quay, wensten aan het Duitse bezwaar tegemoet te komen.

Inmiddels werd door de Duitse pers-gevolmachtigde, Dr. Janke, een communiqué uitgegeven, waarin geëist werd, dat zo spoedig mogelijk de Nederlanders zich moesten gaan aanpassen aan de „nieuwe koers”. Kort daarop werd de NSB-er Woudenberg tot bewindvoerder van het NVV en de NSB-er Rost van Tonningen tot die van de SDAP door Seyss Inquart benoemd. Deze maatregelen veroorzaakten onrust onder de bevolking, tot uitdrukking

komende in zwijgende demonstraties, o.a. op de verjaardag van prins Bernhard.

In het comité werd besloten, dat langs andere wegen aan de eis van de Duitsers tot „politieke wilsvorming” tegemoet moest worden gekomen. De voorzitter van het Burger-comité, mr. J. Linthorst-Homan, stelde in samenwerking met prof. de Quay en met een vooraanstaand figuur van de Nederlandse Geheime Dienst (thans BVD) mr. L. Einthoven, een manifest op, dat behalve de instemming van vooraanstaande figuren van het Nederlandse bedrijfsleven en van de leiders van de politieke partijen (o.a. van de toenmalige voorzitter van de R. K. Staatspartij, mr. Verschuur) ook de instemming had van de Duitsers. Het genoemde driemanschap verklaarde in dit manifest, dat de gewijzigde verhoudingen erkend moesten worden en dat het „Driemanschap” zijn werk tot „politieke wilsvorming” van het Nederlandsche volk wilde verrichten in contact met de Duitse bezettingsautoriteiten.

En zo was de grondslag gelegd voor het grote verraad aan het Nederlandse volk, dat de naam zou krijgen van „collaboratie”.

Al dit actieve reactionaire gekonkel om het Nederlandse volk horig aan Hitler-Duitsland te maken, gebeurde in de meest dramatische omstandigheden, waarin ons volk steun en houding zocht voor de toekomst. De Duitsers hadden inmiddels de eerste speldeprikken gedaan om het volk zo snel mogelijk aan hun oorlogspolitiek te wennen. Op 1 juli kwam de mededeling, dat niet-arische vreemdelingen, die vanaf januari 1933 de Duitse jodenpogroms ontvlucht waren, zich hadden te melden. Kort daarop kwam de mededeling, dat joden hun functies bij de luchtbescherming moesten neerleggen . . .

In Amsterdam werd hierdoor de luchtbeschermingsdienst ontworicht, niet alleen omdat vele joden actief waren in deze organisatie, maar ook omdat vele leden met de joden bedankten voor deze dienst.

De „politieke wilsvorming” schreed verder. Op 24 juli 1940 werd de Nederlandse Unie opgericht door het reeds genoemde

driemanschap. Onmiddellijk ontving de Unie de steun van de grote ondernemingen, van het bestuur van de R. K. Staatspartij, die haar leden aanraadde lid van de Unie te worden en van het Episcopaat. Rechtse sociaal-democratische leiders als Suurhoff, Geert Ruygers e.a. verkregen belangrijke functies in de Unie.

De Nederlandse Unie riep op tot steun aan Winterhulp, propageerde de Arbeidsdienst, het corporatieve staatsstelsel voor Nederland naar het voorbeeld van Mussolini en Salazar en sprak zich uit tegen de parlementaire democratie. Joden konden geen werkende leden zijn.

In één van zijn redevoeringen in die tijd verklaarde mr. Linthorst Homan „dat ons land het meest gebaat zou zijn met een kleine, zeg bijvoorbeeld een 3—2 overwinning van Duitsland”.

Een paar dagen later, op 27 juli 1940, besteedde Seyss Inquart in een rede in de Haagse Dierentuin grote aandacht aan de politieke ontwikkeling, die met de oprichting van de Unie in de voor de Duitsers goede richting ging.

Zich rechtstreeks tot de leiders van de Unie richtend, zei Seyss: „Ten aanzien van dit land wil ik nog eens vaststellen, dat naar onze wil en wens het Nederlandse volk in de strijd van deze tijd zijn land en zijn vrijheid voor de toekomst geheel zal weten te verzekeren en mannen uit het Nederlandse volk, die zich van hun verantwoordelijkheid bewust zijn en zich geven willen, het lot van dit land mogen besturen, gedragen door het vertrouwen van het ganse Nederlandse volk. De politieke wilsvorming in dit land is de zaak der Nederlanders. Wij behouden ons slechts voor, onze positie daartegenover te bepalen”. En verder:

„Eén ding zou ik evenwel willen zeggen: een binnenlandse politieke beweging en wilsvorming kan haar sanctie nooit van mij als vertegenwoordiger der bezettende macht verwachten, doch moet deze uitsluitend daardoor verkrijgen, dat zij het Nederlandse volk van de juistheid van haar richting overtuigt.”

Nogmaals sprak Seyss zich over het verder liggende doel van Duitsland uit: Indonesië, met de woorden: „Ik kan de verzekering geven, dat het onze wens is, dat het Nederlandse Rijk in zijn geheel onverkleind blijft.”

De emigranten-regering in Londen bleef niet achter. Minister-president de Geer had reeds opgeroepen tot samenwerking met

de Duitsers. Doch er waren meer ministers, die voor aanpappen met Duitsland waren, zoals de minister van Oorlog Dijkhoorn, die volgens de verklaring van de heer van Blankenstein voor de Parlementaire Enquête-commissie (Deel 2 A en B, blz. 243) „in het kabinet betoogde en glashelder aantoonde, dat deze oorlog voor de geallieerden verloren was.”

Toen de Enquête-commissie Gerbrandy naar de opvattingen van minister Dijkhoorn vroeg, antwoordde deze: „*Als ik mocht spreken, zou ik het hele ontslag van de heer Dijkhoorn in vijf minuten zo klaar maken als een klontje. Ik mag het niet.*” (dl. 5 C, blz. 374).

En dan te bedenken, dat deze Dijkhoorn verantwoordelijk moest zijn voor de strijd van de Nederlandse soldaten tegen de Duitse aanvaller! In Londen werd een koortsachtige activiteit ontplooid om in Nederland goede verhoudingen met de Duitsers te scheppen. Via KLM-directeur Plesman, werd in juli 1940 contact met de Duitse regering, met Goering, opgenomen. De Nederlandse gezant in Ankara, dr. Visser, pleegde overleg met von Papen. Door bemiddeling van Goering reisden de oud-commandant van het KNIL, luitenant-generaal M. Boerstra en de voorzitter van de Ondernemersraad voor Nederlands-Indië, Mr. W. G. Jongejan, helemaal naar Sjanghai om daar met „een vertegenwoordiger” van de Londense regering te spreken. Later gingen zij naar Lissabon om de minister van koloniën, Welter, te raadplegen. Uit het rapport van de Enquête-commissie blijkt (deel 2 A-B, bijlage 165), dat deze afgezanten mededelingen deden over de houding van de Duitsers.

„Deze mensen (d.w.z. Goering, Hitler enz.) zijn ervan overtuigd, dat Indië voor (het Duitse) Europa alleen behouden kan worden in de vorm van een Nederlands-Indië. Zij staan dus voor een zelfstandig Nederland — zij het ook onder Duitse invloed — desnoods onder het Huis van Oranje met behoud van het Aziatisch deel van het Koninkrijk.”

Zo haalden de Duitse bezetters met behulp van de leiders van regeringspartijen en van de grote mannen van het Nederlandse bedrijfsleven, zowel in het land als overzee, de lus aan, waarin het Nederlandse volk verstrikt moest worden ten dienste van de Duitse oorlogsvoering.

De Duitse bezetters gingen nog verder met hun „politieke wilsvorming”. De oprichting van de Unie was voor hen een goede zaak. Door de vage argumentatie van de doelstellingen van de Unie leek het voor vele mensen als zou deze Unie zich, in tegenstelling tot de NSB plaatsen tegenover de bezetters. Na de eerste oproep meldden zich 400.000 Nederlanders als lid. De Unie zocht en vond contact met de Zwart-Front-fascisten van Arnold Meier.

Maar ook de NSB had zijn rol in deze „politieke wilsvorming” te spelen. Seyss Inquart liet Mussert weten, dat het zijn taak was de aanhang van het Nederlandse volk te verwerven door een indruk van kracht te geven. Naar het voorbeeld van de Duitse nazi-organisaties, de SA en SS, moesten de Nederlandse fascistten beginnen met de straat te veroveren, het volk te intimideren, te verdelen door anti-semitische acties en door terreur, angst en „erbied” af te dwingen. Seyss schreef in zijn reeds eerder genoemd rapport: „Het zal van bijzonder belang zijn, dat door de gedisciplineerde marsen van deze formaties (hiermede werden de Weer-Afdelingen (W.A.), Jeugdstorm enz. bedoeld) speciaal op de arbeiders maar ook op de verdere Nederlandse bevolking de gewenste indruk wordt gemaakt.”

Als beloning voor deze terreur-activiteiten stelde Seyss de Nederlandse fascistten het „leiderschap” over het Nederlandse volk in het verschiet.

De Duitse machthebbers hadden nog meer pijlen op hun boog. De NSB-er Rost van Tonningen, die het commando over de SDAP had gekregen, bezong de „hoge idealen” van Troelstra en wist sommige sociaal-democraten te „overtuigen”, dat in het nationaal-socialisme veel van het Troelstra-socialisme te vinden zou zijn. Resultaat: de oprichting van de Nederlandse Socialistische Werkgemeenschap (NSWG), waarin een aantal kopstukken uit de SDAP uitriepen, dat de komst van de Duitse militaristen voor Nederland de „sociale revolutie” betekende, waaraan elke socialist mee moest doen. In de leiding van deze NSWG traden sociaal-democraten op als de secretaris van de mijnwerkersbond Kramer, Tj. v. d. Zee, Betsy van Bulsing—Besouw, de wethouders in Beverwijk en Zaandam, van Dok, Prins en vele anderen. De Vara-voorzitter, de Vries, bleek ook al een „brok socialisme”

te zien in het nationaal-socialisme der Duitsers en tal van vakbondsleiders, zoals het eerste kamerlid v. d. Bilt, schakelden eveneens over op de „nieuwe tijd”. De trotskist Paul Kiës ontmaskerde zich als een nazi-agent en vormde met zijn groepje nóg een bijdrage voor de Duitse „politieke wilsvorming” in ons bezette land.

Alsof er niets gebeurd was, zetten tal van hooggeplaatste ambtenaren de „dienst” op de oude, vertrouwde voet voort. De secretarissen-generaal (departementshoofden) zoals Schrieke, Hirschfeld, Verwey, Frederiks e.a. stelde hun „kundigheden” als staatsambtenaren in dienst van de bezetters. Genoemde ir. Verwey was de secretaris-generaal voor sociale zaken en had al spoedig te maken met de anti-semitische maatregelen van de Duitsers, welke hij naar de letter en de geest deed uitvoeren. Zoals ook de maatregelen, welke betrekking hadden op de uitzending van arbeiders naar Duitsland.

In de Tweede Kamer was in 1939 nog geïnterpelleerd over de dwang, die deze ambtenaar op de Nederlandse werklozen uitoefende om in Duitsland te gaan werken op straffe van steunonthouding. Na de overweldiging kon deze „Nederlandse” staatsambtenaar zijn hart ophalen.

Later zouden de secretarissen-generaal Schrieke, Hirschfeld en Frederiks zich in een proclamatie tot het Nederlandse volk tegen acties van verzet keren, die, zoals zij het uitdrukten, „ons volk slechts nadeel brengen”.

Wat de bourgeoisie betreft, konden de nazi's rekenen op de steun van de grote monopolies en andere grote ondernemingen. Er werden immers in 1940 en de volgende oorlogsjaren zeer vette winsten gemaakt. Oorlogswinsten. Zo keerden de Verenigde Blikfabrieken in het eerste oorlogsjaar niet minder dan 21% dividend uit, de NDSM 7%, Werkspoor 8%, Draka 10%, Heinekens Bierbrouwerij 9%, om er slechts enkele te noemen.

Tegen deze geest van openlijk meelopen met de Duitse overweldigers, van collaboratie, capitulatie en de mentaliteit van „zo de wind waai, waait m'n jasje” moest de massa van ons volk optornen.

Optornen is het juiste woord. Het volk werd in de steek gelaten door zijn politieke leiders, waarvan de meesten heulden met de

vijand en een aantal directe hand- en spandiensten verleenden aan de bezetters in woord, geschrift en houding.

Dit, door zijn politieke leiders in de steek gelaten volk, bleek al spoedig na de verwarring van de capitulatie, woorden en daden van de bezetters en van hun knechten goed te kunnen onderscheiden. Het vrijheidsbesef was diep verankerd. De voorlichting en propaganda van de communisten waren niet „onbeduidend en zwak" geweest, zoals voor de oorlog was gesuggereerd, maar hadden in het bijzonder in de arbeidersklasse grote weerklank gevonden.

Hoewel aanvankelijk onzeker, ontwikkelde zich ook in bepaalde intellectuele groepen en in het bijzonder in bepaalde kunstenaarsgroepen het bewustzijn, dat tegenover de maatregelen van de Duitsers iets gedaan moest worden. Ook individueel werd verzet geboden. Zo ontstond reeds in de zomermaanden een verzetsgroep, die zich hoofdzakelijk in en om Vlaardingen ontwikkelde en die zich de Geuzen noemde. Een groep jonge mannen, die meenden de bezetters afbreuk te kunnen doen door individuele terreur. Reeds in november van 1940 werd deze primitieve organisatie door de Duitsers opgerold. Achttien leden daarvan werden ter dood veroordeeld.

De gehele toestand in de zomer van 1940 schreeuwde om een duidelijke lijn voor de grote massa. Wat was van deze nazi-bezetting te verwachten? Wat zou de toekomst ons volk brengen? Welke houding moest het in deze situatie aannemen?

Het was de Communistische Partij, die de juiste richtlijnen gaf. Niet de weg van collaboratie en capitulatie, noch van opportunisme en het kleinste kwaad, die ook tot verraadt leidt, moest worden gegaan, maar de moeilijke weg van onverbiddelijke strijd tegen de nazi-tirannie en imperialistische oorlog.

De CPN was op de hoogte van de onderhandelingen, die het Burger-comité voerde over het vormen van een regering onder Duits toezicht. Zij zag het gevaar van een regering onder leiding van Mussert. Dat zou zowel annexatie van Nederland, als inlijving van de Nederlandse jongens in het Duitse leger betekenen.

SBAD

FABRIEKSCHIL

Zwermen parachutisten werden boven Rotterdam neergelaten.

CENTRALE BOND VAN TRANSPORTARBEIDERS

ERKENNED BIJ
KONINKLIJK BESLUIT VAN
26 JUNI 1918 NUMMER 52

BIJ BEANTWOORDING S.V.F. VERHELDEN

NUMMER _____ LETTER _____

AFDELING
AMSTERDAM
STADHOUDERSKADE 139
TELEFOON 25784-28369

AMSTERDAM, 23 December 194

Den heer, W. Henneman
L. Niezel 17

W.M.,
Wij hebben van de Crisis Commissie bericht ontvangen, dat U zi
voor werk in Duitsland moet beschikbaar stellen voor wy U crisisuit
kering mogen betalen.

Kam.gre
v.d.

Zo hielpen de gelijkgeschakelde vakbonden eraan mee, de Nederlandse
arbeiders in Duitsland te doen gaan werken.

Gemeentebestuur van Amsterdam

Dienstak:

De ondergeteekende,

beroep
betrekking
geboren den

te

wonende te

verklaart, dat naar zijn (haar) beste weten noch hijzelf (zijzelf), noch zijn (haar) echtgenoot(e) *) (verloofde) *)), noch een zijner (harer) (hunner beiden) *) ouders of grootouders ooit heeft behoord tot de Joodsche geloofsgemeenschap.

Den (Der) ondergeteekende is bekend, dat hij (zij) zich ingeval vorenstaande verklaring niet juist blijkt te zijn, aan onmiddellijk ontslag bloestelt.

Amsterdam,

1940.

(Handteekening)

*) Doorschrijven ingeval de ambtenaar niet gehuwd of verloofd is.

GEMEENTE-ARBEIDSBUREAU
PASSENDENRACHT 20-42
A.P.
No. 428 G.A.B. *
AMSTERDAM, 15 October 1940
TELEFOON 41793

Inleen U hijsveegde verklaring, zoo-
als deze thans is setveld, naar waarheid kunt
verstellen, wordt U verzoocht deze in te willen
en te onteekenen en fer ogsande in siff an-
de portvrije onvelop ferug te zonen. U gelieve
op de verklarung door te halen wat niet en uw
naam van toedussing is, zoocht allea. Hiert
geenstaan wie voor U en Uv vrouw of verloofde
eidet.

Ingeval U de verklaring niet kunt en-
geesteliken, wordt U verzoocht U oitvullige Don-
nerdag 17 October 1940, personeel in te werven
sij uw af. De heer Boggsaen Van sijn dienst aan
de Gemeentebestuur, waar U een andere verkla-
ring wil warden toegelate.

Bovenstaande wordt verband met het feit,
dat allen, die in de Gemeentebestuur werken, zich een
verklarung hebben af te geven, waaruit blijkt of
zijzelf of hun vrouw of hun verloofde al of niet
van Joodsche afkomst zijn.

Zie verder de kennisgeving hierover
in de wachttabel der Afd. G.A.R. van het Kerkhof-
plein.

De Directie der
Gemeente-Arbeidsbeurs.

Dit moest tot elke prijs verhinderd worden. Daarom moest het volk in beweging worden gebracht. De arbeidersklasse had tot taak het spits af te bijten door alle soorten van acties tot en met stakingen. Stakingsacties tegen de maatregelen om arbeiders naar Duitsland te slepen; om de mensen wakker te roepen over het onheilvolle lot dat de joodse landgenoten bedreigde en om de bevolking in beweging te brengen tegen de economische verslechtingen. Al deze bewegingen moesten georganiseerd worden en in één bedding geleid met als politiek doel: het voorkomen van een Mussert-regering. De voorbereidingen voor de machtige Februari-staking werden getroffen. In augustus 1940 verscheen een door Paul de Groot geschreven brochure „Vrede door revolutie”, waaraan wij ontleen:

„Het proletariaat neemt het vaandel van de nationale zelfstandigheid in de strijd tegen de Duitse overheersing uit handen van de bankroete, verdeelde bourgeoisie over. Het proletariaat stelt zich aan het hoofd van ALLE vrijheidslievende Nederlanders om het land van het vreemde juk te verlossen en daarvoor met alle strijders over een zelfstandig Nederland een volksfront van de massa's te vormen”.

Duidelijker richtlijnen konden niet gegeven worden.

In november verscheen weer een brochure („De binnenlandse politieke toestand in Nederland”) waaraan wij ontleen:

„Voor deze strijd (de sociale en nationale bevrijdingsstrijd) is vóór alles de eenheid van de arbeiders noodzakelijk . . . De communisten stellen de sociaal-democraten, die aan de zaak van de arbeidersklasse trouw willen blijven, voor om hun strijd gemeenschappelijk te voeren en in de bedrijven, in de ledenmassa der vakverenigingen, in de steden en dorpen, de grondslag te leggen voor de proletarische eenheid in de strijd tegen de oorlog en voor een vrij Nederland.”

De communisten lieten het niet alleen bij verklaringen, maar gingen tot de daad over. Hun „Volksdagblad”, dat vóór 10 mei 1940 door een verschijningsverbod van de regering de Geer getroffen was en natuurlijk ook door de nazi's verboden werd, kwam nog één keer uit, n.l. eind mei, toen het partijbestuur van de CPN gebruik maakte van de mogelijkheid, welke de bezetter bood door de opheffing van het verbod, dat voor de NSB-pers

bestond. De bezetter was razend, toen één dag ook de communistische krant verscheen. Prompt werd een deel van de oplage in beslag genomen en werden de persen verzegeld. Maar de communisten hadden reeds een andere pers georganiseerd, de stencil-pers.

Vlugschriftjes werden in juli, augustus en volgende maanden in toenemende aantallen verspreid, kleine manifesten op alle muren geplakt. De lezers van „Het Volksdagblad” werden bezocht met boeken van de communistische uitgeverij. Op deze manier werd de band met de communistische aanhang versterkt. Met grote energie werd een solidariteitsfonds gevormd voor arbeiders, die weigerden naar Duitsland te gaan en bedreigd werden met steuninhouding.

Ook legale mogelijkheden bleven benut. De colporteurs van het maandblad „De Sowjet-Unie” brachten de gehele zomer op de Amsterdamse markten openlijk het blad aan de man. Al deze en vele andere vormen van activiteiten tegen de Duitse bezetters legden de grondslag voor het functioneren van de illegale partij en voor het mobiliseren van de massa in de verbitterde strijd tegen het Duitse fascisme en militarisme.

Vierde Hoofdstuk

De arbeidersklasse bij het spits af

Menig sociaal-democraat heeft zich in die zomer van 1940 afgevraagd, waarom er geen richtlijnen van zijn partijleiding afkwamen. Moest geloof gehecht worden aan de woorden van vrijheid, behoud van eigen volkskarakter en eigen ideologieën, zoals Seyss Inquart dat had gezegd? Zat er iets goeds in de concentratie van het organisatieleven? Waren de Duitse concentratiekampen geen hersenschimmen, de jodenvervolgingen geen overdrijvingen, gezien het optreden van de Duitse militairen in ons land? Kortom: waarom deed de leiding van de partij niets?

Grote deining werd gewekt toen op 16 juli plotseling in „Het Volk“, „De Telegraaf“ en andere kranten het bericht verscheen, dat H. J. Woudenberg tot bewindvoerder van het NVV was benoemd. Woudenberg, dat was immers die beruchte NSB-er? In de toelichting op het bericht werd o.a. gezegd:

„De leiding van dit Verbond (NVV) gaat bij haar werkzaamheden van beginselen uit, die met de jarenlang gehuldigde politieke, op klassenstrijd gerichte, doelstelling van het Verbond en met zijn tot het begin van de oorlog onderhouden nauwe verbinding met het internationale Marxisme overeenstemmen.

Deze algemene houding, die met de nationaal-socialistische opvattingen niet in overeenstemming te brengen is, sluit een positieve samenwerking met de betrokken instanties van de Rijkscommissaris uit“.

De vele duizenden leden van het NVV wreven zich de ogen uit. Voor de meesten was het duidelijk, dat deze gelijkschakeling niet in het belang van de arbeidersklasse kon zijn. Velen trokken daaruit de conclusie door òf te bedanken als lid, òf eenvoudig de contributie niet meer te betalen. Menige vrijgestelde bestuurder van het NVV trok tegen dit uittreden van leer.

Na de Duitse overval op ons land werd de economische toestand snel slechter. Ondanks verbod van prijsstijgingen vlogen de prijzen de hoogte in. Op 17 juni 1940 werd de algehele distributie ingevoerd. Tegelijk met deze maatregel ontwikkelde zich de zwarte handel met als gevolg extra uitgaven voor de gezinnen om bepaalde consumptieartikelen te verkrijgen.

Het aantal werklozen nam met sprongen toe en was in juli 1940 even hoog als in het crisisjaar 1936. In Amsterdam waren eind augustus 1939 ruim 40.000 werklozen. In juli 1940 had dit aantal de 60.000 weer overschreden.

Men moet zich de toestand in de gezinnen van de werklozen even indenken: de steunnormen werden niet verhoogd, het leven werd met de dag duurder. Het klassekarakter van de bezettende macht kwam scherp aan het licht toen burgemeester de Vlucht in opdracht van de reeds genoemde Nederlandse staatssecretaris Ir. Verwey bekend maakte, dat personen, die arbeid in Duitsland weigerden, van steun uitgesloten werden... Ook steunverlening door kerkelijke en bijzondere organen, alsmede door plaatselijke steuncomité's, arbeidersorganisaties e.d. was verboden.

Wat moest een werkloze arbeider doen? Naar Duitsland gaan en het gezin aan zijn lot overlaten? De klassebewuste arbeiders dachten daarbij: werken voor de moffen, voor hun oorlogvoering? Maar wie zou deze arbeiders helpen als zij weigerden? Bij de vakbonden kregen de arbeiders geen gehoor voor hun vragen naar ondersteuning. Zij kregen wel adviezen: Gaat naar Duitsland, de arbeidsverhoudingen zijn daar goed. Je kunt elke week of maand geld naar je gezin oversturen. Om de zoveel tijd kom je met verlof. Om het bedrog nog groter te maken was een delegatie van vakbondsbestuurders, onder leiding van Joustra van de NVV-Spoorwegarbeidersorganisatie naar Duitsland geweest ter bestudering van de toestanden in de arbeiderskampen. Zij kwamen terug met warme woorden van lof en aanbeveling.

Er was echter een organisatie in Nederland, die de arbeiders opriep werk voor Duitsland te weigeren, die de arbeiders wegen aangaf om te trachten in hun levensonderhoud te voorzien, die een grootscheepse campagne voerde voor een solidariteitsfonds voor hulp aan arbeiders, die weigerden naar Duitsland te gaan

en geen inkomsten hadden. Deze steuncampagne ontwikkelde zich tot grote omvang en legde de grondslag voor een machtige solidariteitsbeweging van het Nederlandse volk voor alle vervolgden en slachtoffers van de Duitse onderdrukking. Reeds vóór de oorlog was op het gebied van de solidariteit een nauwe samenwerking gegroeid tussen communistische en sociaal-democratische arbeiders in de bedrijven.

De organisatie, waar de vele duizenden werklozen op konden rekenen, was de illegale C.P.N. Door haar optreden kregen de arbeiders weer moed en vertrouwen. Volgens de officiële statistieken hadden eind juli 1940 ruim 2100 werklozen geweigerd naar Duitsland te gaan. Van de arbeiders, die wel gingen, keerde een groot percentage terug om nimmer meer te vertrekken. Voor de Nederlandse arbeidersklasse, werkloos of niet, lagen de kaarten nu duidelijk geschud. Zij zou voor de gehele bevolking het spits gaan afbijten in een harde strijd voor het naakte bestaan. De Duitse machthebbers en hun Nederlandse collaborateurs van diverse pluimage ontmoetten al heel gauw in de Nederlandse arbeidersklasse hun doods vijand.

De W.A. (NSB-Weer-Afdeling) kwam op straat. Naar het voorbeeld van hun bruine rotgenoten over de grens werd stoer gelopen en gezongen. In alles werden de SA en SS nagebootst. Maar de „Germaanse” stoerheid van de WA-verraders oogste weinig instemming bij de bevolking. Overal in het land ontstonden botsingen tussen voornamelijk arbeiders en de zwarte horden. In den Haag kwam het in begin september tot vechtpartijen, waarbij de WA-man Peter Ton door een verdwaalde kogel van een politieman werd gedood. De Nederlandse fascistten hadden hun „Horst Wessel” gekregen. In Amsterdam oefende de WA op het IJscubterrein de Duitse „Schritt” en terreur. De bevolking reageerde honend. Dit naar buiten optreden van de WA ging vergezeld van steeds meer anti-semitische maatregelen van de bezetter. Op 8 oktober schreef de Nederlandse staatssecretaris Frederiks een brief aan de colleges van B. en W. om de „ariër-

verklaring" van alle ambtenaren op te vragen. Iedere ambtenaar moest verklaren:

„dat naar zijn beste weten, noch hijzelf, noch zijn echtgenote of verloofde, noch één zijner ouders of grootouders, ooit had behoord tot de joodse geloofsgemeenschap". Dus, de ambtenaar, die deze verklaring niet kon ondertekenen, wist waar hij aan toe was. Auschwitz doemde op . . . Voor de grote massa van ambtenaren kwam deze „ariërverklaring" als een donderslag bij heldere hemel. Men geloofde eenvoudig niet in vervolgingen van de joden. Opgevoed in het algemeen in opportunistische denkbeelden, ten gevolge van de reformistische politiek van de rechtse SDAP-leiders, volgden de overheidsmensen de weg van het kleinste kwaad en tekenden over het algemeen. Natuurlijk konden de joodse ambtenaren niet tekenen.

Dat de ambtenaren in het algemeen de maatregel van rassendiscriminatie der Duitse bezetters opvolgden, is ook verklaarbaar, omdat het anti-semitisme in ons land, en in het bijzonder in Amsterdam, niet aan de oppervlakte bestond. In Amsterdam bestond vóór de oorlog ongeveer een tiende deel van de bevolking uit joden. Dit grote aantal joodse burgers heeft een historische oorzaak. Het Nederland van de 16de en in het bijzonder van de 17de eeuw was het land, dat het eerst de burgerlijke revolutie beleefde tegen de feodale staatsvormen, een revolutie, die voorafging aan de opgang van de kapitalistische maatschappijvorm,¹⁾ Nederland was in die jaren een vooruitstrevend land. Het werd het toevluchtsoord voor vele duizenden vreemdelingen, die wegens geloofsvervolgingen in andere landen een goed heenkomen zochten in de Lage Landen aan de zee. Wederdopers uit Duitsland, Hugenoten uit Frankrijk en joden uit Spanje, Portugal en Polen, zij kwamen onafgebroken naar Holland. Zij vestigden zich niet slechts in Amsterdam, zij werden ook Amsterdammers. In het bijzonder gold dit voor de joodse groep, die veruit de grootste was. De eigen godsdienst, die zij meebracht, noch haar specifieke gebruiken leidden tot enigerlei isolement. Er was tussen de arme en rijke joden even weinig binding als tussen de arme en rijke niet-joden. De joodse arbeiders en kleine zelfstan-

¹⁾ Zie Erich Kuttner: „Het Hongerjaar 1566" Amsterdam 1949.

digen vormden een wezenlijk en onvervreemdbaar deel van de Amsterdamse arbeidersklasse en werkende bevolking. Anti-semitisme was vreemd aan de Amsterdamse arbeiders. In 1939 sloot ruim 30% van de joodse (huwbare) bewoners een huwelijk met niet-joden. In vakbonden, in politieke partijen en allerlei andere organisaties ijverden en streden joden en niet-joden voor dezelfde doeleinden. In gemeenteraad en parlement koos de Amsterdamse bevolking joden en niet-joden, zonder zelfs maar bij deze benaming stil te staan. Er bestond geen „joods probleem“, zoals de nazi's dachten. Er was alleen diepe verontwaardiging onder de *gehele* werkende bevolking over de jodenvervolgingen in Hitler-Duitsland, zoals de Amsterdammers, het joodse en het niet-joodse deel, verontwaardigd waren en protesteerden, wanneer zij van vervolging vanwege ras en huidskleur hoorden, waar ter wereld ook. De idee van een ghetto in Amsterdam zou even absurd zijn geweest als de gedachte aan een slavenmarkt. De zgn. „jodenhoek“ had zijn historische oorsprong. In deze wijk woonden trouwens bijna evenveel niet-joden als joden. Juist de joodse bewoners trokken tussen beide wereldoorlogen uit de oude stad weg naar nieuwe woonwijken in Oost en Zuid. Zij spraken het Amsterdamse dialect even sappig als de andere burgers en verrijkten dit dialect met talloze jiddische woorden.

Juist hierdoor is het te verklaren, dat al wekte de eerste groot-scheepse anti-semitische activiteit van de Duitse „edelgermanen“ zoals de eis van de „ariërverklaring“ van de ambtenaren, verontwaardiging en afschuw, er aanvankelijk weinig of geen verzet ontstond.

Het waren de communisten, die de bevolking wezen op het bijzonder gevaarlijke vergif van het anti-semitisme. In een tijdens de Februari-staking uitgegeven artikel „Over de nationale en joodse vraagstukken onder de huidige omstandigheden“, werd op een uitstekende wijze het vraagstuk van het anti-semitisme uiteen-gezet. Aan dit historische geschrift ontlene wij:

„Samenvattend moet in het oog worden gehouden, dat het anti-semitisme een bijzonder gevaarlijk vergif is, dat niet onderschat mag worden en ook in Nederland kansen heeft zijn schadelijke uitwerking te verrichten. Het anti-semitisme knoopt aan bij de laagste instincten van afgunst en broodnijd, van dierlijkheid en

wreedheid, zowel bij het rechtvaardigheids- en zelfs klassegevoel der arbeiders en hun haat tegen het kapitalisme. De nazi's verwachten niet zonder reden dat dit vergif in grote dosis en bij herhaling toegediend, tenslotte ook in Nederland verwoestingen zal aanrichten en in de in politiek opzicht achtergebleven bevolkingslagen in het bijzonder op het platteland, in de ambtenarenwereld en zelfs onder de verpauperde arbeiders wortel zal kunnen schieten. Daartegen baten geen christelijke tradities en humanitaire gevoelens, daartegen helpt alleen de harde en onverzoenlijke anti-fascistische strijd, waarbij de arbeidersklasse de toon aangeeft".

Er was individueel verzet tegen de „ariërverklaring". In de illegale Waarheid werd melding gemaakt van de hoofdamtenaar bij het departement van sociale zaken, N. H. de Graaf, die in verband met de „verklaring" het personeel toesprak en o.a. zei, dat hij op grond van godsdienstige en vaderlandse bezwaren weigerde medewerking te verlenen aan een achterstelling van joden. Deze man werd korte tijd na zijn verklaring gearresteerd en gevangen gezet. Twee maanden na de ondertekening van de „ariërverklaring" werden de joodse ambtenaren uit hun ambt ontheven en op 21 februari 1941 werden zij ontslagen.

De Duitse „ariërs" werkten dus in etappen aan de arisering, d.w.z. inlijving van het Nederlandse volk. De NSB kreeg met zijn W.A. tot taak de splitsing in ons volk van joden en niet-joden door straatterreur duidelijk te maken.

Ongeveer tegelijkertijd met de „ariërverklaring" stelden de bezetters een „Medisch front" in, waarbij alle artsen zich hadden aan te sluiten, alsmede na een reorganisatie op het departement van Kunsten en Wetenschappen, de organisatie „Vreugde en Arbeid", een Goebbeliaanse instelling. Hieraan verleenden een aantal kunstenaars, o.a. de dirigent van het Concertgebouw-orkest, Willem Mengelberg, geestdriftige medewerking.

Ook de Nederlandse Unie liet in deze oktoberdagen van zich horen, door in navolging van de W.A. de oprichting aan te kondigen van een eigen knokploeg „ordecommando" geheten. Een uitgelezen schare sterke en geestdriftige jonge mannen werd opgeroepen toe te treden. De leiding was in handen van de oudmarine-officier, kapitein ter zee van Hengel.

In een artikel „Zij wel, wij niet”, zou een maand later de leiding van de Unie haar spijt betuigen, dat Seyss Inquart wel de NSB toestond haar W.A. te mogen ontwikkelen en de Unie niet haar „ordecommando”.

In de oktoberdagen van 1940 zette de arbeidersklasse haar georganiseerde actie tegen de nazi-bezetter in. Dat verzet ontstond in de uitgebreide werkverschaffingskampen.

Niet minder dan ruim 11.000 Amsterdamse arbeiders waren in de zomer van 1940 in de werkverschaffingskampen te werk gesteld. Ongeveer 2.000 man vertrok bij het kriecken van de dag, de plunjezak met het broodrantsoen op de rug, vanaf Centraal- en Muiderpoortstation naar de werkobjecten bij Baarn en Amersfoort om met schop en houweel de heidegronden te ontginnen. Naar de kop van Noord-Holland vertrok op hetzelfde tijdstip eveneens een lange trein met arbeiders. In de Westhaven bij Amsterdam waren enige duizenden arbeiders te werk gesteld en tenslotte nog een aantal verspreid o.a. te Landsmeer.

Het werk in de werkverschaffingsobjecten was hard en rauw. Behalve vele bouwvakarbeiders en havenarbeiders moesten ook fabrieksarbeiders, kantoorbedienden, reizigers enz de schop hanteren. Er werd in tarief gewerkt, hetgeen betekende, dat per eenheden kubieke meter verwerkte grond werd uitbetaald. De lonen varieerden van 16 tot 24 gulden. Armoede heerste in de duizenden gezinnen. De mannen waren gemiddeld 14 uur van huis.

De leiding op de werkobjecten was in handen van de Nederlandse Heidemaatschappij, een semi-overheidsinstelling. Het waren ambtenaren van deze maatschappij, die de arbeiders tot hogere prestaties moesten opjagen. De arbeiders konden zich met klachten wenden tot commissies, die door de gelijkgeschakelde vakbonden in overleg met de overheidsinstanties waren samengesteld. Er kwamen weinig klachten bij de commissies binnen. De arbeiders hadden geen vertrouwen in deze gelijkgeschakelde lieden. Zij zochten een eigen weg om tegen de slechte arbeidsvoorwaarden in verzet te komen. Aan verzet zaten echter bepaalde consequenties verbonden. Dat beseften de arbeiders. Zo was bij verordening van de Duitse militaire bevelhebber staken verboden. Daarnaast dreigde uitzending naar Duitsland. Vervolgens uitsluiting van werk en tengevolge daarvan stopzetting van de steun. Een

georganiseerde kracht was nodig om de arbeiders tegen deze bedreigingen te beschermen en in de aanval te doen gaan.

Het was de illegale C.P.N., die daaraan werkte. In september was het gehele partijapparaat volledig op de illegale strijd ingesteld. De instructeur voor de partij in Amsterdam, Jaap Brandenburg, riep de verantwoordelijke partijgenoten voor het werk onder de werkloze en werkverschaffingsarbeiders bijeen om de situatie te bespreken. Er werden nadien, o.a. door Anton Struik en later door Lou Jansen, een der partijsecretarissen, besprekingen gehouden met verantwoordelijke communisten in de werkverschaffing, zoals Arie van Rijkom, Henk van Mook en Jan de Vries.

In september werden manifesten onder de duizenden werkverschaffingsarbeiders verspreid, waarin de slechte toestanden op de objecten werden beschreven en de arbeiders werden opgeroepen de eenheid te smeden voor de te ontketenen strijd. In deze manifesten werd tevens opgeroepen om een solidariteitsfonds te vormen tegen de arbeidsinzet in Duitsland en tegen uitsluiting.

De communistische werkverschaffingsarbeiders traden openlijk op. Henk van Mook en Jan de Vries trokken op de fiets naar de verschillende objecten om vertrouwensmannen te doen verkiezen. Arie van Rijkom werd op het uitgebreide object bij Baarn tot vertrouwensman gekozen. Met de verkiezing van de vertrouwenscommissie werd tegelijkertijd het vertrouwen in de door de gelijkgeschakelde vakbeweging benoemde commissie opgezegd.

Op zaterdag 26 oktober werd op de werkverschaffingsobjecten in het Gooi en bij Amersfoort bekend gemaakt, dat de werktijden met een half uur tot drie kwartier zouden worden verlengd. Zodra de arbeiders kennis hadden genomen van deze mededeling, werd op tal van objecten vergaderd. De leden van de vertrouwenscommissie verzochten de arbeiders de parolen van de commissie op te volgen, wanneer zij de volgende maandag weer op de werken zouden komen.

Die zaterdagmiddag was er het beraad tussen de leiding van de illegale CPN en de communisten uit de werkverschaffingsobjecten. In het koffiehuis in de Da Costastraat kwam op zondagmorgen de voltallige werkverschaffingscommissie bijeen, waarin communisten en sociaal-democraten samenwerkten. Met algemene

stemmen werd besloten een schrijven te sturen naar de staatssecretaris voor Sociale Zaken, ir. Verwey, waarin de grieven van de arbeiders werden uiteengezet en de eis gesteld, dat de werktijdverlenging ongedaan zou worden gemaakt. Besloten werd verder de volgende dag het werk op de oude tijd te stoppen. De openlijke strijd tegen de Duitse bezettingsmachten en hun collaborateurs was begonnen.

De eerste treinen, die 's morgens het Centraal Station te Amsterdam uitrolden, waren de treinen met werkverschaffingsarbeiders. Uit de geheel verduisterde stad kwamen zij als schimmen naar de stations. Een lange arbeidsdag stond voor de boeg en zij hadden maar weinig brood op zak.

Die maandagmorgen, de 28ste oktober 1940, ging het op de perrons rumoeriger toe dan op andere dagen. Het besluit van de commissie om op de oude tijd het werk neer te leggen was spoedig algemeen bekend. De arbeiders beseften, dat het zover was en dat het beter was gezamenlijk in verzet te komen dan zich als willoze slaven te laten behandelen.

Zo reed een lange trein, gevuld met enige duizenden eensgezinde arbeiders naar het toneel van de eerste openlijke actie tegen de nazi-macht. Begonnen op de uitgestrekte heidevlakten in het Gooi en Utrecht, zou zij zich verplaatsen naar de stad, de bevolking daar in beweging brengen en uitmonden in de roemvolle Februari-staking.

Zover was het nog niet. Toen de trein in Baarn stopte om ongeveer 500 arbeiders „uit te laden", bleven de arbeiders op het perron wachten. Vanaf de buffer op het spoorwegemplacement sprak de vertrouwensman Arie van Rijkom de arbeiders toe: „Wij hebben de hoogste Nederlandse autoriteit, Verwey, onze eisen gesteld. Vanavond stoppen wij het werk op de gewone tijd en gaan dan naar huis. Zo ging het op de andere stations. De arbeiders stapten op hun fietsen, die zij in de stations hadden gestald en reden in dichte drommen naar het werk. In de middagpauze deelde van Rijkom de werkbaas mede, dat op gewone tijd, ongeveer half vijf gestopt zou worden. De werkbaas antwoordde, dat hij order had gekregen om 5.15 uur op zijn fluitje

te blazen als sein voor beëindiging van de dagtaak. „U kunt blazen wat u wilt”, zeiden de arbeiders, maar wij vertrekken”.

Om half vijf gaf van Rijkom het sein op zijn object door zijn schop omhoog te houden als teken, dat de arbeid geëindigd was. Hetzelfde sein werd op alle objecten gegeven door de andere vertrouwensmannen. Ongeveer 2.000 arbeiders fietsten daarna naar de stations. In Baarn was op het station geen trein te bespeuren, maar wel een inspecteur van politie, die naar de kopgroep van de arbeiders ging. „De trein komt later”, zei hij. „Zo”, was het antwoord, „dan hebt u de keuze tussen een demonstratie door Baarn, of onmiddellijk zorgen, dat de trein komt.”

De inspecteur moet een nogal verwonderd gezicht hebben getrokken. Stel je voor, een demonstratie van deze werkverschaffingsarbeiders door het altijd zo rustige en deftige Baarn en dat in deze tijd, waarin menige ambtenaar zich vol angst en beven afvroeg, wat de beste houding was tegenover de autoriteiten. Die arbeiders hadden lef.

„Gaat u mee naar de stationschef”, antwoordde de inspecteur. De chef trok een bedenkelijk gezicht. „Hoe kan ik die verantwoording nemen? Alles loopt door u (dit aan het adres van de stakers) in de war” en tot de inspecteur: „U moet zich mijn positie indenken. Ben ik verantwoordelijk voor wat er in het dorp gebeurt?”

Maar op het kleine perron stonden de honderden arbeiders. Aan hun gezichten was te zien, dat zij de trein verwachtten. En de trein kwam plotseling vanaf een zijspoor opgestoomd. De arbeiders kwamen die dag op de normale tijd thuis.

De teerling was geworpen.

De volgende dag vertrokken de arbeiders in opgewekte stemming naar de werkobjecten. Om ongeveer half vijf 's middags gingen de schoppen weer omhoog en werd de fietstocht naar de diverse stations ondernomen. Maar op de stations was nu de werkverschaffingstrein in geen velden of wegen te zien. Op het station bij Amersfoort tikte een veldwachter op de schouder van het commissielid Henk van Mook. „Behoort u tot de leiding? Ja, wilt u mij dan maar volgen naar de burgemeester?”

De drie commissieleden volgden de veldwachter. Op een afstand kwamen de ongeveer 900 werkverschaffingsarbeiders. De burgemeester ontving de arbeiders met drukke gebaren. Wijzende op het portret van de koningin zei hij: „Begrijpt mensen, wij leven thans niet onder haar, maar onder Hitler. Weten jullie wel wat dat betekent? Je kunt nu niet doen wat je wilt.”

De commissieleden antwoordden: „Niet wij hebben de werktijd verlengd. Beseft u wel hoe onrechtvaardig de arbeiders behandeld worden? Wij zijn geen veensoldaten, die in concentratiekampen moeten werken. Wij zijn nog vrije burgers en zullen onze stem laten horen. U zorgt dat er een trein komt en anders gaan wij hier demonstreren. Ons geduld is ten einde.”

Het werd een uitvoerige discussie met de burgemeester. Hij beloofde, dat hij zou proberen te bemiddelen in het gerezen conflict. Het was inmiddels zeven uur geworden toen het onderhoud afliep. „Onze trein is natuurlijk vertrokken”, merkten de arbeiders op. „Wilt u ons een briefje geven, dat wij met de forensentrein naar huis kunnen gaan?” De burgemeester schreef een briefje om lijkleek te worden, toen hij naar buiten stapte:

Voor het gemeentehuis stonden en zaten de 900 werkverschaffingsarbeiders.

Zodra de deur van het gemeentehuis zich opende, klonk een spreekkoor op: „Wij eisen onze commissieleden terug.” Maar de commissieleden waren er en gezamenlijk werd de weg ingeslagen naar het station. Op het station stond de werkverschaffingstrein rustig te wachten en zo stoomden de arbeiders naar huis. De stemming onder de arbeiders, die voorheen nog dachten dat politieke inzichten hen scheidden, was geladen en strijdbaar. Bij het binnenrijden van het Centraal Station klonk uit de honderden kelen van communisten, sociaal-democraten, katholieken en christelijke arbeiders een donderende Internationale.

Ook de arbeiders uit Baarn waren thuis gekomen. Zij hadden de forensentrein benut die in Baarn stopte. De trein was tjokvol en in Hilversum kon zich nog nauwelijks een passagier in de trein wringen. Ook uit deze trein klonk luid de Internationale.

Het leek of de 2.000 werkverschaffingsarbeiders een geïsoleerde groep mensen waren. Want geen dagblad repte ook maar een woord over de actie. Er was geen vakbondsbestuurder, die contact met de arbeiders opnam om iets te vernemen. Maar in de inmiddels verschenen illegale Waarheid schreven de communisten: „Zomin als het NVV-bestuur met zijn bureaucraten Hezelaar en Kreuger voor de werkverschaffingsarbeiders een poot uitstaken, zomin deden de overige vakorganisaties met hun voor de nieuwe autoriteiten knielende functionarissen ook maar iets in het voordeel van de arbeiders. Onvermoeid zetten de arbeiders hun zelfstandige actie voort en lieten zich ook niet door de demagogie van de sinds de mei-dagen zo afschuwelijk ontmaskerde NSB om de tuin leiden”.

En verder:

„Intussen zwaaide de eigen bourgeoisie door de uitsluiting met de hongersweep en riep de „interventie” van de Duitse bezetting in. Ook de Duitse bezetting zat met deze strijd lelijk in haar maag. Klassenstrijd in een land, dat zij willen annexeren en waar zij een marionet als Mussert ten troon willen heffen, is uit den boze. Als deze over hun hoofden losbreekt, is het met de veroveringswinsten gedaan. Dat moet dus gebroken worden . . .”

De strijd, die de werkverschaffingsarbeiders inzetten, maakte de verhoudingen in ons land heel wat duidelijker. Diegenen, die dachten het met de bezetters wel op een akkoordje te kunnen gooien om eigen positie veilig te stellen, werden voor de keuze geplaatst: vóór of tegen de strijd van de arbeiders. In het begin van de werkverschaffingsarbeidersacties werd het aan de andere kant duidelijk, dat de bezetters — behalve op de steun van de Nederlandse fascist en collaborateurs — ook konden rekenen op een loyale medewerking van tal van hooggeplaatste ambtenaren. In het blad van de Unie werden de acties eveneens doodgezwegen, waarmee de leiders van deze Unie, als de Quay, Einthoven en Linthorst-Homan zich ontmaskerden als trouwe vazallen van de bezetters. Wat het blad wel deed was de mensen oproepen voor de Winterhulp. Eind oktober begon de Unie ook de arbeidsdienst te propageren. „Arbeidsdienst”, schreef het blad, „om te voorzien in de behoefte aan een werkelijke opvoeding van onze Nederlandse jeugd tot actieve, dienende leden van onze Ne-

derlandse gemeenschap. Arbeidsdienst betekent dus opvoeding. Dat wil zeggen, dat ook wel belangrijk is, op welke wijze een arbeidsdienst technisch wordt geregeld en georganiseerd, maar dat het allerbelangrijkste is vanuit welke geest en door welke mensen hij geleid wordt."

Zo hielden genoemde leiders van de Unie zich onder het welwillende oog van de Duitse bezetters bezig met de opvoeding in „goede geest" van de Nederlandse jeugd. Maar over de belangen van de arbeiders, die tewerkgesteld waren in de werkverschaffingsobjecten, zwegen ook de sociaal-democratische Unie-leiders als Suurhoff en Ruigers in alle talen.

De werkverschaffingsarbeiders moesten op eigen kracht bouwen, maar er was de C.P.N., die met al haar ervaring en inzicht hen leiding gaf.

Toen de arbeiders de volgende dag weer op de stations kwamen, reed de trein niet. De Nederlandse secretaris-generaal, ir. Verwey, had in een telegram aan het Amsterdamse gemeentebestuur medegedeeld, dat de arbeiders uitgesloten moesten worden van werk. De 2.000 werkverschaffingsarbeiders werden geschorst. Ondersteuning werd niet gegeven. Zo probeerden de bezetters met behulp van de Nederlandse collaborateurs de Amsterdamse arbeiders door middel van de hongerzweep tot buigen te dwingen.

Harde strijd is losgebroken

Daar stonden de arbeiders. De weg naar de werkobjecten was afgesloten, de trein reed niet meer. Onder aanvoering van hun commissie gingen zij in optocht naar de dienst van sociale zaken. Daar werd hen gezegd, dat zij niet konden rekenen op steun. Ir. Verwey had bericht, dat de geschorsten generlei hulp in welke vorm ook mocht worden verstrekt. Van de wind kan een mens echter niet leven. Ook de gezinnen van de werkverschaffingsarbeiders niet, die toch al aan alles gebrek hadden.

De arbeiders geraakten niet in paniek, noch was een stemming van capitulatie merkbaar. Zij vonden kracht in hun eenheid. De strijd kwam nu op een hoger plan te liggen. Onmiddellijk werden steunlijsten gemaakt en daarmee gingen zij op stap. Naar de burgerij, die op deze manier werd ingelicht over de strijd op de werkverschaffingsobjecten. Een ieder, die de steunlijst onder ogen kreeg, begreep: dat is een actie tegen de Duitse bezetting, tegen de NSB. De solidariteit was ongelooflijk groot. De mensen beseften, dat deze strijd gevoerd werd niet alleen voor de werkverschaffingsarbeiders, maar voor allen die de nazi's en hun meelopers haatten als de pest.

De actieleiding van de arbeiders ging verder. Zij verkreeg een onderhoud met burgemeester de Vlucht. „Wat wilt u van mij”, zei deze, „ik heb het toch al zo moeilijk.”

De commissie bracht hem echter onder het oog, dat in de stad, waarvan hij de eerste burger was, mensen zonder eten zaten. Zij eisten dat van gemeenteweg een uitkering zou worden verstrekt. „Beseffen jullie wel”, antwoordde de burgemeester, „dat wij volkomen afhankelijk zijn van wat de Duitse autoriteiten decreteren? Jullie moeten goed weten, wat jullie doen. Ze kunnen jullie, compleet met je gezinnen, deporteren. Het beste is je bij de bestaande regelingen neer te leggen en te vragen of je weer aan het werk mag gaan”.

De mannen moesten op de hurken zitten, de armen vooruitgestoken.

Op het plein stonden de groenen met leren riemen in de hand de hard lopende mannen op te wachten.

Weer aan het werk gaan? Zich neerleggen bij de slechter geworden arbeidsvoorwaarden? De burgemeester wist weinig van het klassebewustzijn en de strijdvaardigheid van de Amsterdamse arbeidersklasse.

De commissie bracht verslag uit in de Hemonylaan. Het werd een openluchtmeeting van duizend man. Omstanders bleven staan, luisterden mee. Een Duitse overvalwagen kwam voorbij. Hij stopte, maar de spreker, staande op de schuilkelder, sprak rustig verder. Ook een paar Duitse soldaten stonden te luisteren. Een kort gesprek ontspoon zich tussen de Duitsers van de overvalwagen en die op straat: „Wat? Staken? Maar dat is bij ons sinds 1933 niet meer gebeurd.” De wagen reed verder, de Duitse politie verwonderd kijkend naar de meeting.

De arbeiders gingen de volgende dag naar de Arbeidsbeurs. In de Galerij en op het veld van het Frederiksplein kampeerden bijna 2000 man. Bewoners uit de Van Woustraat en uit de Pijp kwamen met brood en flessen surrogaat-koffie. De actie was reeds een Amsterdamse zaak geworden.

Inmiddels ging vanuit het gemeentehuis een bericht naar de secretaris-generaal Verwey: „Heer Verwey, men moet wel zorgen, dat ze niet verhongeren.”

De volgende dag gingen de arbeiders naar de Beurs op de Passeerdersgracht. De dag daarvoor had de commissie de directeur bezocht. Deze had gezegd toen hem om steun werd gevraagd: „Stuur je vrouwen maar.”

Welnu, de vrouw ging met de man mee. Behalve de vele honderden arbeiders was een duizendtal vrouwen op de been. Zij verdrongen zich in het gebouw, voor de deur, op het smalle grachtje en verder op het Raamplein. Er kwam politie, Hollandse politie: „Jullie moeten je verwijderen, onmiddellijk!” De gummi-knuppels werden getrokken, er werd geslagen, hard geslagen, het gebouw werd leeggeranseld.

„Vooruit mensen,” naar het Museumplein. „Dan maar eens naar de Ortskommandant. Kan die ook zien, dat het ons ernst is. Onze gezinnen moeten eten!”

Een demonstratie trok door Amsterdam en bereikte met horten en stoten (de politie probeerde de enorme stoet steeds uiteen te drijven) het Museumplein. Een groep vrouwen schoof de Duitse

soldaten opzij, die de wacht hielden voor de deur van de Duitse stadscommandant, en werd bij de Duitser toegelaten. Deze wist niet hoe hij het had. „Streiken, aber wie ist das möglich?“ Ja, ja, hij begreep, een gezin kan niet van niets leven. Hij zou de zaak onderzoeken. „Geht ruhig nach Hause.“

De volgende dag moesten de 2000 werkverschaffingsarbeiders toch naar de Beurs op de Passeerdersgracht. Zij hadden nog twee dagen loon te goed, dat nu uitbetaald moest worden. De directeur had om extra politiebewaking gevraagd. Hij kreeg ze prompt. De uitbetaling van de paar harde guldens verliep niet rustig. Politie knuppelde er weer op los. Voorbijgangers voegden zich bij de stakers. Het werd de gehele dag een enorme oploop van mensen, van woedende mensen, die hier waren voor hun rechtmatig en zuur verdiend geld.

De autoriteiten, de Duitse en de Nederlandse, gingen beseffen, dat de arbeiders de nek niet zouden buigen.

De werkverschaffingsactie was het gesprek van de dag geworden in de bedrijven. Bij de fabriekspoorten stonden 's morgens en 's avonds de stakers met hun solidariteitslijsten. Ook bij de middenstand circuleerden lijsten. Er kwamen steeds grotere bedragen binnen in de stakingskas. De Duitse politie kreeg haar inlichtingen en zei: Deze onrust in de stad kunnen wij niet hebben. Ir. Verwey stuurde een telegram aan de gemeente Amsterdam: „Neemt politiemaatregelen tegen de raddraaiers.“ Be-doeld werd de contact-commissie.

De arbeiders moesten weer naar de beurs, waar zij te horen kregen, dat zij maandag 11 november weer naar het werk konden gaan. De verlengde arbeidsdag zou gehandhaafd blijven.

Die maandagmorgen rolde de lange trein weer naar de werkobjecten. Daar waren de ambtenaren van de Heidemaatschappij. „Zo en nu wordt geëindigd om kwart over vijf.“ Dat konden de ambtenaren wel zeggen, maar de arbeiders waren daarom nog niet van plan het te doen. Zij waren naar het werk gegaan om de strijd voort te zetten.

Terwijl „thuis“, in Amsterdam de vrouwen weer in drommen

naar de beurs, naar het stadhuis en de Duitse commandant gingen, staken de mannen om half vijf de schoppen omhoog. Het werk werd op de oude tijd gestopt. Met de forensentreinen werd naar huis gereden. De gezichten stonden grimmig, vastberaden. De volgende dag werden de arbeiders op de objecten opgewacht door ambtenaren van het Rijk. Ir. Verwey had ze gestuurd om de arbeiders te vertellen, dat zij weer naar huis konden gaan, omdat zij het werk op de oude tijd hadden neergelegd.

Zo kwamen omstreeks 12 uur in de middag de werkverschaffingstreinen terug. Aan het Muiderpoortstation en Centraal Station werden de arbeiders opgevangen door politie en ambtenaren van de gemeente. De arbeiders moesten hun werkkaarten afgeven. De werkobjecten werden gesloten.

Maar 's middags togen duizenden arbeiders en vrouwen naar het stadhuis. De actie had een nog feller vorm gekregen. Een deputatie sprak met de secretaris en andere ambtenaren van de gemeente. „Wij kunnen geen enkele toezegging doen. Wij zullen uw eisen doorgeven,” was het enige dat zij te horen kregen.

De volgende dag werd bij het Westerdok in Amsterdam een massa-vergadering gehouden. Weer waren vele vrouwen meegeweken. Leden van de commissie voerden het woord. De arbeiders staken de vuisten omhoog toen voorgesteld werd de actie in de stad met demonstraties voort te zetten tot aan de overwinning. Er kwam politie, nog steeds Hollandse politie met Duitse politie als toekijkers. Er ontstonden wilde vechtpartijen tussen de verbitterde arbeiders en politie, die ook van de revolvers gebruik maakte. De arbeiders marcheerden de stad in en vormden een demonstratie in de drukke Haarlemmerstraat. Opgeroepen werd op de volgende dag — donderdag — een grote meeting te houden op het Beursplein.

De werkverschaffingsarbeiders hadden de volledige overwinning echter reeds in hun zak. De Nederlandse autoriteiten en de Duitse machthebbers bogen het hoofd voor zoveel eensgezindheid en strijdvaardigheid.

Als een doekje voor het bloeden moesten die donderdag de „rad-draaiers”, de leden van de contactcommissie, bij de Duitse Sicherheitsdienst (S.D.) komen. Acht leden waren opgeroepen. Het eerste wat de S.D.-er hen vroeg, was: „Jullie zijn zeker commu-

nisten?" Ofschoon zij niet allen lid van de C.P.N. waren, knikten zij toch bevestigend. Zij allen voelden zich zo. De S.D. verlangde van hen, dat zij tot de arbeiders zouden zeggen, dat niet meer vergaderd en gedemonstreerd mocht worden en dat zij weer aan het werk moesten gaan.

De arbeiders kregen bericht, dat de werkobjecten weer geopend waren. De oude werktijd bleef gehandhaafd, voor treinvertraging werd extra geld uitgekeerd en ook een fietsvergoeding zou worden gegeven. Bovendien ontvingen de arbeiders steun voor de tijd dat zij gestaakt hadden. Was het wonder, dat de werkverschaffingstrein gevuld was met opgeruimde en lachende arbeiders? Dat hadden zij hem toch maar gelapt; zij, werkverschaffingsarbeiders, hadden met de hongerzweep in de rug een volledige overwinning behaald op de Duitse bezetters en hun Nederlandse slippendragers. De illegale Waarheid schreef een paar dagen later:

„Achtthonderd Amsterdamse arbeiders, tewerk gesteld te Amersfoort en Baarn, hebben metterdaad aan de gehele Nederlandse arbeidersklasse getoond, hoe gestreden moet worden tegen de vreselijke oorlogsgevolgen en de oorlog zelf! Het eenheidsfront van allen, sociaal-democraten en communisten, partijlozen, katholieken en christelijken werd gesmeed en daarmee de grondslag voor de overwinning gelegd.”

De Duitse militaristen zouden echter zichzelf niet zijn als zij toch niet een disciplinaire voldoening wilden hebben. Pruisische wetten dulden nu eenmaal geen opstandigen en oproerkraaiers. De Pruisische geest eist onderdanigheid aan het gezag, of dit nu gezag onder Bismark, onder keizer Wilhelm, of onder Hitler was. Derhalve werden de „raddraaiers” weer opgeroepen bij de SD te komen. Zij werden op staande voet gearresteerd en kregen te horen: „Jullie zijn communisten en hebben je aan hoogverraad schuldig gemaakt. Jullie weten dat het in de Duitse Staat verboden is te staken of tot staking op te roepen. Daarom kunnen jullie direct worden doodgeschoten. Vertel ons echter, hoe de partij deze staking heeft georganiseerd, wie de leiders van de partij zijn en waar wij ze kunnen vinden.”

De leden van de contact-commissie antwoordden, dat zij slechts voor de belangen van de arbeiders waren opgekomen en dat de

arbeiders hen hadden gekozen als leiders van de actie. Zij werden drie weken in de gevangenis aan de Weteringschans vastgehouden en toen weer op vrije voeten gesteld. Het eerste doel, dat de illegale C.P.N. zich gesteld had, was bereikt. Er was beweging onder de bevolking gekomen door de onvergetelijke actie van deze werkverschaffingsarbeiders. Sindsdien zou het op de objecten niet meer rustig zijn. In de kop van Noord-Holland ontstonden eveneens felle botsingen, waarbij de arbeiders met dezelfde eensgezindheid onder aanvoering van bekende arbeiders als Wouter Kalf, Jos. Slagter e.a. hun arbeidsvoorwaarden wisten te verbeteren en de beweging organiseerden tegen de Duitse bezetting.

Wat deden de oude voormannen van de SDAP en van de burgerlijke partijen in die dagen? Sommigen waren druk bezig in de Unie of in de Socialistische Werkgemeenschap, terwijl anderen, zoals de leider van de katholieke Kamerfractie en oud-minister Romme, zich op hun villa terugtrokken om zich voor te bereiden op hernieuwd „leiderschap” na de oorlog. Hoe die ook zou eindigen.

Inmiddels had Mussert in opdracht van Seyss Inquart aangekondigd, dat de W.A. aanzienlijk versterkt zou worden en dat een Nederlandse SS zou worden opgericht in navolging van de Duitse SS. Uit de openbare leeszalen werden alle boeken verwijderd, die een anti-Duitse inhoud hadden.

Tezelfdertijd moesten alle joodse ondernemingen opgegeven worden. Al spoedig zouden over deze ondernemingen de beruchte „Verwalters” worden aangesteld.

Op het moment, dat Amsterdamse werkverschaffingsarbeiders in staking waren, nam de gelijkgeschakelde pers het volgende bericht op: *„Morgenmiddag om half vier (zaterdag 9 november) zal op de Dam in de hoofdstad een W.A.-defilé plaats hebben voor de leider der NSB. Ongeveer 5000 weermannen zullen hieraan deelnemen.”*

De hoofdcommissaris van politie te Amsterdam gaf eveneens een verklaring aan de pers: *„In herinnering wordt gebracht dat de*

W.A. der NSB als zodanig door de Rijkscommissaris is erkend en dat door deze hoogste autoriteit mede vergunning is verleend aan de W.A. om door de stad marsen te houden. Ieder zal zich t.o.v. de W.A. rustig hebben te gedragen. Samenscholingen zullen vermeden dienen te worden en vooral op hoeken en straten zal men niet mogen blijven stilstaan. Ernstig wordt gewaarschuwd tegen het gebruiken van scheldwoorden. Ouders en onderwijzend personeel worden uitgenodigd de onder hun verantwoordelijkheid staande jeugd ernstig te wijzen op de gevaren, aan wanordelijk gedrag verbonden. Alles moet achterwege worden gelaten, dat provocerend zou kunnen werken."

Een duidelijker provocatie tegen de Amsterdamse bevolking kon niet in scène worden gezet. Begeleid door de plaatselijke politie marcheerden de zwarte soldaten door de stad aan de Amstel en het IJ, die vanouds gekenmerkt werd door een vooruitstrevende en vrijheidslievende geest. De stad, die de bakermat was van de socialistische arbeidersbeweging, die zulke prachtige revolutionaire leiders van het volk had voortgebracht. De stad, waar door de eeuwen heen vervolgd om kleur, geloof of politiek toevlucht konden vinden, waar kunst en wetenschap bloeiden en die door hun beoefenaren als een Rembrandt en Spinoza wijd en zijd bekend was geworden.

Op die zaterdag trok het zwarte uitschot van de natie door deze stad. De hakken sloegen op Pruisische manier tegen elkaar ter ere van het monster van het Duitse militarisme. Het gestamp van de gelaarsde voeten kondigde ook de donkere wolken aan, die zich boven de stad zouden samentrekken. Maar op honderden muren en schuttingen stond te lezen:

„Omringt de Duitse bezetters en hun knechten, de NSB-ers, met een muur van haat!”

De illegale C.P.N. was weer present.

De Waarheid verscheen in die dagen met het bekende artikel „De weg naar vrede en vrijheid”, waarin o.a. stond:

„Als het Duitse imperialisme zijn oorlogsplannen kan verwerkelijken, zal Nederland bij het Derde Rijk worden ingelijfd en de Nederlandse arbeiders zullen tot slavernij zijn gedoemd, dubbel uitgebuit, tezelfdertijd door de eigen kapitalisten en door de Duitse kapitaal-trusts. Reeds voert de bezettingsoverheid alle

maatregelen door om dit voor te bereiden: wij kennen reeds de politieke knechtschap, de Duitse politie-terreur. Wij kennen reeds de weerzinwekkende anti-joodse maatregelen en de armzalige „Winterhilfe“; de verbanning van onze werklozen naar Duitsland, de invoering van het Duitse „arbeidsboek“, dat onze arbeiders het laatste beetje bewegingsvrijheid ontnemt.”

En verder: „Wat kunnen wij onder de huidige, moeilijke omstandigheden doen om de weg te banen? Allereerst moeten wij de geestelijke weerstand tegen de vreemde nazi-invloeden sterker en steeds sterker maken. Geen fascisme in Nederland. Geen rassenhaat of anti-semitisme, waarmee de nazi's ons volk willen vergifigen. Geen gemeenschap met de bezettingsoverheid.”

En tenslotte: „Allen, die dit lezen, roepen wij toe: schept moed en vertrouwen. De strijd is zwaar, doch wij staan niet alleen. Miljoenen en miljoenen arbeiders in alle oorlogvoerende landen willen de vrede. Elke dag wordt deze wil sterker en zal ten slotte alle geweld- en dwangmaatregelen doorbreken, die hem thans nog aan banden leggen. In de Sowjet-Unie staat een machtig rijk van het socialisme, sterk en krachtig toegerust, gereed om het wereldproletariaat te helpen als het zich opmaakt om de ketens van het imperialisme te breken en een eind aan de oorlog te maken. Put vertrouwen uit dit bewustzijn. Laat u geen angst aanjagen en helpt moedig en eensgezind mee aan de grootste strijd vóór de vrede, vóór de nationale en sociale bevrijding van ons volk.”

Zo wees de illegale CPN als enige georganiseerde verzetskracht ons volk de weg die gegaan moest worden om zich te bevrijden van het juk van de Duitse militaristen. Zo wekten de Nederlandse communisten hun landgenoten tot de strijd voor vrede en onafhankelijkheid op. Op deze weg en in deze strijd zouden de communisten vanaf het begin tot het einde van deze verschrikkelijke oorlog vooraan gaan.

Na de Amsterdamse arbeiders kwamen studenten in beweging tegen de moffentyranie. In Delft werd op vrijdag 22 november bekend, dat de joodse hoogleraren ontslagen zouden worden. In

het gebouw voor Weg- en Waterkunde was het de volgende dag eivol met studenten. Zij kwamen het college bezoeken van prof. mr. A. C. Josephus Jitta en zij waren in zulk een ongekend groten getale gekomen als demonstratie tegen de maatregel van de Duitsers. De professor was echter niet meer verschenen. Eén der studenten sprak de anderen toe: „De bezetter zal onrecht op onrecht stapelen om uiteindelijk het Nederlandse volk als slaven te exploiteren. Wij nemen de verantwoording niet. Ik stel voor de staking door te voeren.”

Ruim 3000 studenten gingen daarop in staking. Bij het station en toegangswegen naar de stad werden stakingsposten uitgezet om studenten van buiten op te vangen. In de loop van de dag verscheen een detachement marechaussee in de stad. Er heerste grote beroering, want het was voor het eerst in de geschiedenis van de Technische Hogeschool in Delft, dat de studenten voor een politieke zaak in staking gingen.

De staking der Delftse studenten sloeg over naar Leiden. Hier wachtten de studenten op prof. mr. E. M. Meyers. De collegezaal was te klein om alle studenten op te nemen, een luidspreker werd in de andere zalen aangelegd. In de plaats van prof. Meyers kwam prof. Cleveringa. Deze man van de wetenschap hield een indrukwekkend betoog over de mensonterende maatregelen van de Duitsers. Met verachting wees hij deze maatregelen van de hand en riep de studenten op de vrijheid als het hoogste goed te zien en daarnaar te handelen.

De professor werd diezelfde dag gearresteerd en naar de gevangenis in Scheveningen gebracht, waar de Duitsers hem een jaar vast zouden houden. Ook de Leidse studenten gingen in staking. De universiteit werd daarop gesloten en zou zijn poorten gedurende de gehele oorlog niet meer openen. Gesterkt door het verzet van de studenten, weigerden de curatoren en hoogleraren zonder hun joodse collega's aan het werk te gaan. De Hogeschool in Delft bleef een jaar gesloten. In Amsterdam en andere universiteitssteden stuurden de rector's de studenten vervroegd met vakantie, zodat hier geen demonstraties als in Delft en Leiden hebben plaatsgevonden.

Voor de Duitse bezetters waren de felle acties van de arbeiders in Amsterdam en van de studenten in Delft en Leiden beslist

niet welkom. Het liep niet best met de eigen „politieke wilsvorming”, ook al hadden zovele „Nederlanders” uit het voor-oorlogse politieke leven zich daarvoor ingezet. En daarom liep het ook niet best met het winnen van het vertrouwen van het Nederlandse volk voor de Duitse oorlogvoering.

Maar de Duitsers hadden haast. Die eigen „politieke wilsvorming” kon geen jaren voortsukkelen. De strijd naar het Oosten ter verdelging van het bolsjewisme zou het komende jaar ontbranden. Dan maar wat meer druk op het bezette Nederland. Wat meer marsen van de W.A. en ergere anti-semitische uitspattingen om het volk te verdelen.

De Duitse gevolmachtigde voor de pers, Dr. Janke, verstreekte een officiële verklaring van de rijkscommissaris aan de pers, die op 1 december werd gepubliceerd in alle kranten: *„De maatregel tegen joodse ambtenaren is geen ingrijpen in interne Nederlandse verhoudingen; joden zijn slechts denkbaar als vijanden van Duitsland.”*

Deze verklaring kwam onmiddellijk nadat alle joodse ambtenaren uit de overheidsdienst ontslagen waren.

In deze periode van toenemende spanningen liet ook de Unie van de Quay, Linthorst Homan, Einthoven, Suurhoff, Ruygers e.a. leidende burgerlijke en sociaal-democratische politici zich horen. In een artikel, geheten „Rust en Orde” in het nummer van 7 december werd geschreven: *„Juist in tijden als deze is het lang niet denkbeeldig, dat de onderlinge sfeer vertroebeld wordt. En dat moet vermeden worden, omdat het de gang naar een nieuwe tijd bemoeilijkt.”*

En verder: *„De volkswil zal zich doorzetten, onweerstaanbaar. Geen reactie zal dit meer kunnen tegengaan, geen ouderwetse tegenwerping kan de voortgang nog belemmeren, geen politieke partij zou hem nog kunnen remmen. Maar daarom zou het breken van de uiterlijke ban, daarom zou straatrevolutie hier louter misdadig zijn, geen enkel volksbelang zou ermede zijn gediend. Want door De Unie stevent ons volk reeds recht de nieuwe tijd in.”*

Ziezo, de bezetters konden verder gaan. De Unie ging mee naar „de nieuwe tijd” van barbaarse jodenvervolgingen en oorlogsvoering.

In hetzelfde blad van de Unie was een artikel gewijd aan het optreden van de NSB. De manier waarop de NSB naar de macht streeft was volgens de Unie-leiding „onnodig en overbodig”. Het kon op een andere manier, een meer gebruikelijke manier. Hierbij beriep het blad zich op de Duitse „Beauftragte” voor Zuid-Holland, Dr. Schwebel, die gezegd had: *„De kameraadschap met de NSB is de eerste. Maar daarbovenuit gaat, dat wij het vertrouwen van het gehele Nederlandse volk zullen winnen. Wij gaan de weg van de zakelijke noodwendigheid. Zelfs wanneer wij hierbij de NSB zouden raken.”*

Zie je nou wel, riepen de leiders van de Unie. De Duitsers willen een goede verstandhouding met het gehele Nederlandse volk. Daarvoor zorgt geen NSB, maar daarvoor zorgt de Unie. Zij betreurden het, dat de Duitse autoriteiten zich slechts door de NSB lieten voorlichten over de Nederlandse toestanden. Die autoriteiten zouden dat beter door de Unieleiders kunnen laten doen. Want, ging het in het blad verder: *„Men vergeet te licht, dat de politieke situatie hier te lande een geheel eigen karakter draagt, zeker een geheel ander karakter dan in Duitsland bij de opkomst van het nationaal socialisme.”*

De illegale Waarheid schreef op dezelfde dag:

„Men weet zeer goed, dat de NSB hier nooit aanhang kan krijgen door overtuiging der massa. De daden der Duitse bezetting vormen immers een dagelijkse en voelbare propaganda tegen de NSB. Wat kan er gedaan worden in de huidige verhoudingen om de W.A.-terreur tegen te gaan? De hoofdzaak is hierbij het massa-protest der bevolking, zonder zich tot gewelddaden te laten verlokken. De meeste uitwerking heeft zulk een protest in de vorm van acties in de bedrijven, vooral die bedrijven die voor Duitsland werken, bij de gemeentediensten, op scholen en universiteiten. Door zulke acties gaat de massa haar eigen kracht voelen en sterken in de strijd voor de vrijheid. In plaats van angstig te worden, wordt het volk juist moediger, precies het omgekeerde van wat de nazi's met hun terreur willen bereiken. Daarnaast is het noodzakelijk in de bedrijven, in huizenblokken, in de ste-

den of dorpen een massabescherming op georganiseerde wijze, met ijzeren discipline en koelbloedigheid door te voeren. In het bijzonder moet deze bescherming worden geboden aan die delen van de bevolking, die het mikpunt der W.A.-provocaties vormen. Wanneer de massa van het werkende volk de strijd om haar eigen macht zal aanbinden, zal er met alle volksvijanden en hun werktuigen volledig en grondig afgerekend worden en zullen zij de hun toekomende straf niet ontlopen."

In een volgend artikel onder de kop „Jodenvervolging als blik semaflerder" zette de illegale Waarheid de betekenis van het anti-semitisme uiteen.

„De weerstand tegen de anti-semitische ophitsing is geen zaak van barmhartigheid, doch van nationaal eigenbelang voor het Nederlandse volk," stelde de Waarheid vast. Het blad riep op, het voorbeeld van de Delftse en Leidse studenten te volgen en vanuit de bedrijven protesten tegen de Duitse maatregelen te organiseren. Verder: *„Allen, die door het anti-semitisme met weerzin zijn vervuld, moeten zich achter de revolutionaire voorhoede der arbeidersklasse scharen, die voor altijd een einde aan de rassenhaat zal maken."*

In die donkere decemberdagen van 1940 werd de strop om de hals van de joodse burgers meer en meer aangehaald.

De Nederlandse staatssecretarissen hielpen de ene anti-joodse maatregel na de andere doorvoeren. Terwijl Ir. Verwey van het departement van Sociale Zaken bezig was de joodse zaken te onteigenen, stuurde Frederiks van Binnenlandse Zaken aan de burgemeesters een circulaire, waarin bepaald werd, dat joodse gemeenteraadsleden hun functies niet meer mochten uitoefenen. De Nederlandse fascistische landverraders hadden inmiddels de opdracht gekregen, „er op los" te gaan. Het was zaterdagavond, 14 december. In Heck's lunchroom op het Rembrandtplein was het stampvol. Tegen 11 uur kwam een honderdtal W.A.-slungels het gebouw binnen. Zij droegen bordjes mee waarop stond: „Joden niet gewenst". Op provocerende wijze schoven zij tussen de druk bezette cafétafels en stoelen. Eén hunner greep een bezoeker met een joods uiterlijk in zijn nek en schreeuwde boven de muziek

uit: „Vooruit vuile jood, de zaal uit en gauw!“ De andere zwart geuniformeerde kerels werden eveneens handtastelijk. Ploertendoders werden getrokken. Bezoekers kwamen overeind, joodse en niet-joodse stadgenoten, en grepen de zwarte indringers in hun lurven. Glazen rinkelden, een oorverdovend geschreeuw overstemde de muziek. Het werd een algemene vechtpartij. De zwarte bende moest het onderspit delven en werd met vuistslagen en schoppen de zaak uitgewerkt.

Op deze manier werd de terreur tegen de joodse bevolking openlijk ingezet.

Ook in Hitler-Duitsland waren de SS en SA zo begonnen in vergaderzalen, café's en winkels. Daarna waren zij de straat opgegaan en hadden gezongen: „Die Strassen frei den braunen Bataljonen.“ Het Rijksdagbrandproces was de volgende etappe, waarna de gang volgde van communisten, sociaal-democraten en andere burgerlijke democraten, die hun mening niet onder stoelen en banken staken, naar de concentratiekampen. Toen kwam de „Kristallnacht“ om de joden definitief uit te schakelen.

De Nederlandse W.A. had derhalve ervaren leermeesters. Die leermeesters verschenen trouwens bij het optreden van de W.A. ook op het toneel om toe te zien, dat alles volgens plan verliep. Zoals de volgende zondagavond, 15 december, toen de hele meute op het Leidseplein verscheen en in café Savoy huis ging houden.

Zo naderde het veelbewogen jaar 1940 zijn einde met een voor het Nederlandse volk ongekende situatie: oorlog, bezet door fascistisch Duitsland, de dreiging van inlijving bij het Derde Rijk, toenemende barbaarse anti-semitische terreur, uitzending van arbeiders naar Duitsland, verarming van de bevolking en een pijnigende onzekerheid over wat de toekomst zou brengen.

Aan de vooravond van Kerstmis werden de ruim 11.000 werkverschaffingsarbeiders naar huis gestuurd. De vorst was ingevallen en de arbeiders hadden zich te melden voor een karige ondersteuning en/of uitzending naar Duitsland. In de arbeidersgezinnen waren het weinig feestelijke dagen. In vele harten sloop de angst voor de dag van morgen. Het volk werd hoe langer hoe dringender voor de keuze geplaatst: óf zich neerleggen en slaaf worden; óf de strijd voor vrijheid voortzetten en versterken.

Zesde hoofdstuk

De Amsterdamse arbeidersklasse marcheert

Reeds in die januaridagen van 1941 was vet nauwelijks te krijgen, de goede aardappelen gingen naar Duitsland en de zwarte „pieper” deed zijn intrede. De melk werd steeds dunner, tot de blauwige „tapte” overbleef. De levensmiddelen-industrie werkte hoofdzakelijk voor Duitsland en lange goederentreinen sleepten ons land leeg. Na 12 uur 's nachts mocht geen burger meer op straat komen, zaklantaarns en „knijpkatten” waren in trek gekomen, want 's avonds was het aardedonker. De loonbelasting werd ingevoerd.

De Unie begon het nieuwe jaar met een beschouwing over deze loonbelasting. Het blad van het driemanschap juichte de belasting van harte toe als een „socialistische” maatregel. De belasting was hierom zo goed, omdat ons volk niet alleen de oorlogsschade bijeen moest brengen, maar ook nog de taak had het bezettingsleger te onderhouden.

In het nieuwjaarsartikel in de illegale Waarheid werd de toestand in ons land besproken en de bevolking opgeroepen: *„Geen capitulatie voor de vreemde overheerser! Geen samenwerking met hen, die met hen heulen! Omringt de NSB en alle nationaal-socialisten met een muur van gloeiende haat en verachting!”*

Zo waren de lijnen tussen de collaborateurs met de nazi's en het verzet duidelijk getrokken.

De illegale C.P.N. werkte nieuwe actiemogelijkheden uit. Na besprekingen in de leiding van de Partij en het Amsterdamse district werd een manifest voor de 11.000 uitgevroren werkverschaffingsarbeiders uitgegeven. Hierin werd de onhoudbaarheid voor de gezinnen om van een steunuitkering van 13 gulden per week te leven, onderstreept. De arbeiders werden opgeroepen

100% van het basis-uurloon, dat in de werkverschaffing werd verdiend, als steun te eisen. Daarboven een duurte- en kolen-toeslag.

De vertrouwensmannen uit alle werkobjecten, uit het Gooi, Amersfoort, de Westhavens in Amsterdam en uit de kop van Noord-Holland kwamen bijeen en gingen daarna naar het stadhuis, de Arbeidsbeurs en het NVV-bestuur in de P. C. Hoofstraat om de eisen van de uitgevroren arbeiders voor te leggen.

Op het Raamplein, schuil tegenover de Arbeidsbeurs, ontstond in die koude winterdagen een nieuwe vergaderplaats. Een oude, geparkeerde verhuiswagen, diende als spreektribune. Op de dag voor Kerstmis had hier de communist Wouter Kalf, door de vertrouwenscommissie als woordvoerder aangewezen, de arbeiders toegesproken. Hij bracht verslag uit van de besprekingen met de gemeente-autoriteiten, met de directeur van de Arbeidsbeurs en NVV-bestuurders. Geen van deze instanties kon iets voor de arbeiders doen, want, zo was gezegd, wij hebben ons te schikken naar de bestaande regelingen die door de Duitse autoriteiten zijn vastgesteld.

Maar de gezinnen leden diepe armoede, de mannen en vrouwen konden met de veel te lage steunuitkeringen geen genoeg nemen. De duizenden waren het eens met de illegale CPN, dat tot acties moest worden overgegaan.

Honderden hadden op de morgen van de 6de januari gehoor gegeven aan de oproep om naar het Raamplein te komen en vandaar voor hogere steunnormen te demonstreren. De politie was op de hoogte van de voorgenomen demonstraties en had opdracht gekregen om betogingen uit elkaar te slaan. Maar de arbeiders trokken in groepen door de stad, zwigend eerst, maar vast van wil voor hun eisen op te komen. Zij trokken door de Leidsestraat, over het Rokin de Damstraat in naar het stadhuis. Zij posteerden zich voor de ingang en hun vertrouwensmannen gingen het gebouw binnen. In het stadhuis was de spanning merkbaar, de hoofdamttenaren zaten ermee. Een dergelijke demonstratie onder de geldende omstandigheden achtten zij ongewenst. Waarom hielden deze mensen zich niet koest. Men leefde immers onder Duitse bezetting?

Zo spraken deze ambtenaren ook tegen de delegatie. Deze deelde

laconiek mede, dat net zo lang gedemonstreerd zou worden tot aan de eisen van de arbeiders tegemoet zou zijn gekomen.

De volgende dag kwam de leiding van de illegale CPN in Amsterdam opnieuw bijeen. Besloten werd o.a. een nieuw manifest onder de arbeiders uit te geven en hen voor te stellen opnieuw te demonstreren.

Dit manifest werd op 8 januari uitgegeven. De arbeiders werd voorgehouden, dat de Nederlandse autoriteiten gedwongen moesten worden steunverhoging bij de Duitse bezetters af te dwingen. De Duitse oorlogsvoering kan geen onrust dulden en daarom moeten de arbeiders eensgezind de strijd voortzetten.

Het manifest sloot met de opwekking: „*Houdt vol en gij zult overwinnen, zoals gij uw strijd tegen de werktijdverlenging tot een gewonnen zaak maakte. Plaatst de tegen de wil der arbeiders in het NVV gezette Woudenberg voor de consequentie van zijn demagogie en eist, dat het NVV datgene doet, wat zij als arbeidersorganisatie moet doen: strijden tegen alle autoriteiten voor uw levensbestaan. Hoog de eensgezinde strijdwil! Leve de strijd tegen de bloedige oorlog met zijn verschrikkingen!*”

„Hoe is het mogelijk,” zeiden vele mensen, toen op die koude dinsdagmiddag duizenden arbeiders en vrouwen dwars door de stad trokken. De politie, waaronder er ook waren, die langzamerhand stelling gingen nemen tegen de Duitse overweldigers, aarzelde, onder de indruk van de in hun ogen wel zeer stoutmoedige demonstranten, die het fascistisch geweld trotseerden. De bevolking in de volksbuurten omringde de demonstranten met warme sympathie. Velen trokken mee met de demonstranten, huisvrouwen, de reinigingsman die zijn wagen liet staan, de glazenwasser, werklozen. In de P. C. Hoofdstraat werd het gehele verkeer lamgelegd. Rijen trams stonden in de van Baerlestraat en bij het Vondelpark te wachten, zij konden niet verder. Conducteurs en wagenbestuurders bespraken de zaak. Sommige angstige passagiers bemoeiden zich ermee: „Wat halen die arbeiders zich in het hoofd? De Duitsers zullen dit niet nemen. Er zal worden geschoten. Man, ga toch naar huis!”

Voor de ramen van het NVV-gebouw verscheen het witte gezicht van bestuurder Lelieveld. Hij werd van alle kanten toegeroepen, maar hij durfde niet naar buiten te komen. De massa buiten

stond te stampvoeten van de kou. Het was hartje winter en het Vondelpark lag er wit en koud bij. De stemming werd grimmiger toen Lelieveld alsmear bleef gluren. En toen kreeg ineens de humor de overhand. Iemand begon zo hard hij kon te zingen „Ziet de lelie op het veld". Een schaterlach steeg uit de mensen op, en het oude schoolliedje werd door de menigte overgenomen. Twee overvalwagens van de „Grüne Polizei" kwamen de P. C. Hoofdstraat ingereden, maar konden niet doordringen tot het NVV-gebouw. Niemand maakte aanstalten om weg te gaan. Een nieuwe kracht was in de mensen gevaren. Nog niet zo lang geleden had ieder zijn eigen omgeving gehad, afgegrensd door zijn politieke overtuiging of geloof of omdat hij zich van alles ver had gehouden. En nu stonden zij vereend, beziel met dezelfde gedachten, verwarmd door een grote solidariteit voor de gehate leiders van het gelijkgeschakelde NVV. De communisten hadden gelijk, men moest deze verraders-demagogen aan hun woord houden, hen doen zien dat de arbeiders van Amsterdam lak hadden aan het Duitse tuig en hun slippendragers en opkwamen voor hun rechten, voor werk of in elk geval zoveel steun, dat er brood op tafel en kolen in de kachel waren.

Het werd Lelieveld duidelijk, dat de menigte niet van plan was weg te gaan alvorens met hem gesproken was. De grote deur ging open en een honend hoera sloeg hem tegemoet. Vanaf de stoep sprak hij met de woordvoerders. Bijna vertwijfeld zegde hij toe bij de autoriteiten te zullen aandringen op extra-steunuitkeringen, maar de arbeiders moesten geduld hebben. Het overleg was gaande. Hij deed wat hij kon, maar eerst moesten de autoriteiten overtuigd. De Duitsers wisten nog weinig van de verhoudingen in Nederland. Zij moesten toch uiteindelijk toestemming geven voor steunverhoging, maar het was de vraag of dat zou passen in hun loonpolitiek. Maar het NVV stond op de bres voor de arbeiders." Op naar het stadhuis, was het nieuwe parool. Wij moeten weten wat het overleg uithaalt.

De demonstratie zette zich weer in beweging en trok opnieuw dwars door de stad naar de O.Z. Voorburgwal. Rondom de gracht zag het zwart van mensen. In het stadhuis was men reeds op de hoogte van de komst van de demonstranten. De delegatie werd terstond bij de secretaris toegelaten. Daar kreeg zij te horen

dat besprekingen tussen het gemeentebestuur van Amsterdam en het departement van sociale zaken te Den Haag gaande waren en dat in principe overeenstemming was bereikt. Er zou wat worden gedaan voor de uitgevroren arbeiders. De delegatie moest over enige dagen nog maar eens terugkomen, maar dan zonder demonstranten. Dat was niet nodig en bovendien gevaarlijk. Staande op de brug deelde Wouter Kalf de bevindingen van de delegatie aan de verzamelde menigte mede. Een luid gejuich steeg van beide kanten van de gracht omhoog: Een toezegging was gedaan, dat was een goede zaak. A.s. maandag komen wij naar de Arbeidsbeurs om te horen waar wij aan toe zijn.

Zo gingen de demonstranten die dag uiteen.

Een paar dagen later vonden zij elkaar weer in de P. C. Hoofstraat, waar zij opnieuw het kantoor van het NVV belegerden en luidkeels hun eisen riepen. Opnieuw kreeg de delegatie te horen dat er onderhandeld werd, dat afgewacht moest worden. Bij de ingang van het Vondelpark spraken leden van de vertrouwenscommissie de arbeiders toe. Houdt de vuisten gebald, wij gaan door tot de eisen ingewilligd zijn. In de Van Baerlestraat verschenen weer Duitse overvalwagens, op de cabine dreigend de loop van een mitrailleur. De arbeiders verspreidden zich in het park. De situatie werd scherper, dat was duidelijk. Ir. Verwey van het departement van Sociale Zaken, de hoofdamttenaren van de gemeentelijke secretarie, de bestuurders van het NVV, zij allen konden de druk van de arbeiders niet meer aan. Zij kregen hulp van hun meesters, de Duitse beulen, die niets zouden ontzien, die zouden moorden als het erom ging het gezag te doen gelden. Van deze situatie werden de arbeiders zich bewust. Maar de haat tegen de moffen en hun meelopers groeide.

Vanaf het moment, dat de Duitse laars ons land binnenstapte, hadden de nazi's de Nederlandse fascistten, de collaborateurs, maar ook de lafhartigen en geïntimideerden mee. Zo had het bestuur van de Nederlandse Bioscoopbond reeds in de meidagen van 1940 zijn joodse leden aangeraden om af te treden.

Met het verschijnen van de Duitse filmjournaals in de bioscopen, was ook het rumoer in de bioscoopzalen ontstaan. Dit rumoer nam toe naarmate het anti-fascistische bewustzijn groeide. Er waren bioscoopdirecties, die voor de voorstelling op het doek een beroep op de bezoekers deden om zich van luid commentaar te onthouden. De bezoekers konden noch wilden zwijgen over zoveel botte leugenpropaganda van de nazi's.

Het kwam zo ver, dat bestuurders van de bioscoopbond bij de S.D. (Duitse Veiligheidsdienst) op het matje werden geroepen. Zij moesten er voor zorgen dat anti-Duitse uitlatingen achterwege bleven. Het bestuur van de Bond legde deze opdracht zo uit, dat het meteen maar de joden de toegang tot de bioscopen ontzegde. De S.D. toch had gezegd, dat de ordeverstoringen door joden veroorzaakt werden. Bioscoopexploitanten, die zich niet aan het verbod hielden, kregen geen films meer van de Bond.

Het verbod veroorzaakte nieuwe beroering onder het volk.

Maar nog diepere indruk maakte twee dagen later, op 10 januari 1941, de verordening van Seyss Inquart, dat *alle* joden, „van geheel of gedeeltelijk jooden bloede zich hadden te melden en zich moesten laten registreren. De kosten van de registratie moesten zij zelf betalen, een gulden per persoon, groot of klein, man, vrouw of kind. Amsterdam telde meer, veel meer dan honderduizend joden. Er waren vele „gemengde huwelijken” met half-joodse kinderen. Ontelbaar waren de vriendschapsbanden tussen de joodse en niet-joodse stadgenoten. De Duitse verordening bracht nieuwe angst maar ook nieuwe woede. Woede over de smeerlapperij, dat mensen zich moesten aangeven omdat zij jood waren. Woede omdat een vreemde, gehate macht ingreep in de zo vanzelfsprekende menselijke verhoudingen in deze stad. Woede ook, omdat er Nederlanders waren die inhaakten op het verfoeide anti-semitisme en de nazi's slaafs volgden in hun rassenspolitiek. Er was ook angst. In de joodse gezinnen, die in de armoe-dige huizen in de nauwe stegen van de oude wijk huisden, en in de arbeidersbuurten, in de kringen der joodse intellectuelen en in de villa's van rijke, joodse ondernemers.

De illegale Waarheid gaf in die benauwde dagen wederom de richting aan, waarnaar gehandeld diende te worden. „Duldt geen

anti-semitisme. Protesteert! Komt tot een eensgezinde daad!", luidde de kop van het artikel. Wij citeren daaruit:

„Steeds brutaler en drastischer worden de maatregelen tegen de joden. Nog is de verontwaardiging onder het overheids personeel (bedoeld werd het ontslag van joodse ambtenaren) niet geluwd, of nieuwe bepalingen, die aan de joden verbieden restaurants, café's en bioscopen te bezoeken worden bekend gemaakt. Al deze maatregelen hebben ten doel de joden geheel uit het openbare leven weg te dringen. Daartoe moet de openbare mening tegen hen in het harnas worden gejaagd. De nazi's trachten de joodse bevolkingsgroep als bliksemafleider te gebruiken, om de onder het kapitalisme niet tot oplossing te brengen klassentegenstellingen, die onder het nazi-regiem tot een hoogtepunt komen, af te leiden.

In Amerika past de bourgeoisie dezelfde tactiek toe tegenover de negerbevolking.

Het rassenvraagstuk is een begeleidend verschijnsel van het kapitalisme. Verdeeldheid zaaien tussen de verschillende bevolkingsgroepen, de tegenstellingen uitbuiten — dit alles heeft ten doel aan het kapitalisme bestaansmogelijkheden te verschaffen. Daarom krijzen de nazi's: De joden dragen de schuld van alles; slaat ze neer! In Nederland mogen deze mensonterende practijken geen doorgang vinden. Het Nederlandse volk duldt geen jodenpogroms. Het haat anti-semitisme.

De joden moeten zijn en blijven volle en gelijkgerechtigde staatsburgers. Reeds gaven de studenten het voorbeeld hoe tegen dit barbarisme gestreden moet worden. Reeds groeit de verontwaardiging onder de gehele bevolking en speciaal het overheids personeel, over de verwijdering van de joden uit overheidsdienst en alle openbare functies.

Maar nog uit deze verontwaardiging zich onvoldoende in een daad. En het wordt de hoogste tijd!

Moet op deze nieuwe brutale maatregelen geen krachtige eensgezinde daad volgen van het ganse Nederlandse volk?"

Het wordt de hoogste tijd, dat was de mening van de leiding van de illegale C.P.N.

Zij zag de toestand scherp en in alle duidelijkheid.

Zij kon toen nog niet weten, dat Seyss Inquart de verantwoor-

delijke Duitser voor Amsterdam, Böhmcker, opgedragen had een Amsterdams ghetto voor te bereiden.

De leiding van de illegale C.P.N. begreep echter wel, wat het opgeblazen bericht in de gelijkgeschakelde kranten over het bezoek van Mussert met enkele van zijn trawanten bij Himmler en Hess betekende. De NSB was voorbestemd de politieke macht in handen te krijgen.

Weer appelleerde de illegale Waarheid aan het volk:

„Een Mussert zal niet aarzelen, onze jeugd aan Duitsland uit te leveren om zich in de oorlog voor de veroveringsdoeleinden en brandkasten van de Duitse nazi-plutocraten te laten afslachten. Ons antwoord op dit nieuwe brutale nazi-plan moet zijn: Nooit! Nooit! Nooit of te nimmer zal het Nederlandse werkende volk zich onder de zweep van een Mussert krommen! Nooit, nooit kan en mag een Mussertbewind in ons land voet aan de grond krijgen. Daartoe moet echter snel gehandeld worden!”

De politieke lijn van de Duitse bezetters werd steeds duidelijker. De jodenvervolgingen moesten scherpere vorm krijgen. Daartoe moest de W.A. geheel ingezet worden. De bevolking zou daardoor geïntimideerd worden. De NSB zou de grote machtsfactor worden, de burgerlijke en sociaal-democratische meelopers zouden niet anders kunnen doen dan slaafs volgen en de weg lag open om in Nederland een Mussert-regering te vormen. Op deze manier zou het Groot-Duitse Rijk de heerschappij krijgen over Nederland en zijn rijke koloniale gebieden, alsmede de beschikking over nieuwe aanvoer van kanonnenvlees.

In het fascistische Nationaal Dagblad kon men in die dagen dan ook het volgende lezen: *„De WA zal binnenkort een vast deel uitmaken van het Amsterdamse stadsbeeld en zal door soldateske houding en geestelijke, zowel als lichamelijke paraatheid steeds bereid zijn de taak te vervullen, die de Beweging haar oplegt.”*

Door deze Duitse politiek zou echter een streep gehaald worden. Deze historische daad zou verricht worden door de Amsterdamse bevolking met aan het hoofd haar arbeidersklasse, geïnspireerd en geleid door de illegale C.P.N.

Keren wij echter terug naar de werkverschaffingsarbeiders.

Het waren er weer duizenden, die in de morgen van maandag, 13 januari, op het Raamplein samenstroonden. De Duitse schildwacht, die verderop voor de Duitse „Dienststelle" wacht stond, keek opnieuw stomverwonderd naar deze openbare vergadering. Hij rende naar binnen en keerde met een „hogere" terug. De „hogere" keek toe, verdween schouderophalend. De schildwacht ging weer wacht staan, geen oog aflatend van de mensenmenigte.

Een auto reed stapvoets naderbij. De talrijke politieagenten salueerden. Het was de commissaris. Hij vroeg de arbeiders wie de leiding had. „Wouter", werd geroepen. Wouter Kalf kwam op het geroep af. „Hoe lang spreekt u vandaag," werd hem gevraagd. „Niet lang", kwam het antwoord. „U mag hier niet spreken, dat weet u toch wel. De Duitse instanties laten zoiets niet toe. U hebt geen vergunning."

„Weet u," zei Wouter, „ik kan ook *niet* spreken. Maar dan is de consequentie voor u. Dan is het hek van de dam. Ik heb belangrijke mededelingen te doen.

„Goed," zei de commissaris, „maar maak het kort."

„Ze houden ons aan het lijntje", begon Kalf zijn rede. Hij deelde het relaas mede van het bezoek door de commissie aan het stadhuis, waar verklaard was dat een extra-uitkering gedaan zou worden. Zij was er echter nog steeds niet. Voorgesteld werd een ultimatum naar Den Haag te sturen. „Wie is er voor?" Handen, vele gebald tot vuisten, gingen omhoog. „Wij roepen jullie op zodra wij nieuws hebben. Mochten wij in de komende dagen niets horen, dan zetten wij onze demonstraties voort, tot aan de overwinning."

Instemmende uitroepen golfdën door de menigte.

Op hetzelfde plein werd een bulletin van de illegale Waarheid verspreid, met de toezeggingen, welke op het stadhuis aan de commissie waren gedaan. De arbeiders werden opgewekt de strijd met kracht voort te zetten. Het bulletin sloot met de woorden:

„Weest thans op uw hoede. De nazi's hebben gedacht ons volk op een soepele manier in hun oorlogvoering te trekken. Nu zij zien, dat de arbeiders dit door krijgen, zullen zij andere wegen opzoeken. Zij pogen ons reeds tegen onze joodse landgenoten op te zetten. Protesteert en verzet u tegen de jodenpogroms!"

Massademonstraties

De acties voor hogere steunuitkeringen en tegen de uitzending van arbeiders naar Duitsland maakten in alle bedrijven diepe indruk. De illegale Waarheid berichtte over deze acties. Alleen in Amsterdam steeg de oplage van het illegale blad in de maand januari 1941 met tienduizenden. In alle delen van het land werd het blad verkocht en verspreid. Deze krant was voor de Nederlandse arbeidersklasse het houvast tegenover de gehele gelijkgeschakelde pers. Toen halverwege januari in de grote metaalbedrijven de geruchten rondgingen dat duizenden metaalarbeiders als werkslaven naar Duitsland gestuurd zouden worden, ontstond onmiddellijk verzet. Er waren nog geen officiële mededelingen, maar de directies van de grote bedrijven begrepen, dat bij eventuele uitzending acties in de bedrijven niet zouden uitblijven. De illegale Waarheid had de arbeiders immers voorggehouden, dat tegen deze uitzending gestreden moest en kon worden. Hadden de werkverschaffingsarbeiders niet het voorbeeld gegeven hoe het verzet georganiseerd moest worden?

Maar van de Duitse oorlogsplannen kon niet worden afgeweken. Hitler-Duitsland bereidde zich koortsachtig voor op de grote strijd naar het Oosten, tegen de Sowjet-Unie. De opengevallen plaatsen van de Duitsers in de bedrijven moesten opgevuld worden met arbeidsslaven uit de bezette gebieden. Nederland had ook zijn aandeel te leveren in de totale oorlog.

Zo schreef de Duitse leider van het Nederlandse zakenleven, Jakob, aan de directies dat gekoerst moest worden op „vrijwillige” uitzending. Echter moest daarbij bepaald worden dat bij weigering de betrokken arbeider van iedere arbeid in Nederland uitgesloten zou worden. Maar ook uitgesloten van werklozensteun of van steun van particuliere instellingen. Ja, er moest bedreigd worden met opsluiting in concentratiekampen.

In verscheidene bedrijven werden arbeiders door directies gepolst

hoe zij tegenover deze „vrijwillige” uitzending stonden. De reactie van de gevraagde arbeiders in de grote Amsterdamse scheepsbouwbedrijven en ook bij Wilton in Rotterdam was duidelijk: zij wilden niet.

De ondernemers schreven een wanhopige brief aan Seyss Inquart: „Het meest wezenlijke kenmerk van de Nederlandse arbeiders is hun angst voor het buitenland, en vooral het verzet en de wrevel tegen iedere van boven komende druk. De Nederlandse arbeider wordt weerspanning op het moment, waar men hem dwingen wil iets te doen, wat hij individueel gezien, niet wil en niet moet. De opvoeding tot gemeenschapszin vereist een lange tijd van intensieve voorbereiding en is in Nederland nog niet ver tot ontwikkeling gekomen.” Zo smeekten de ondernemers dus: geef ons nog wat tijd. De Nederlandse arbeider is geen slaaf die wij zonder meer maar kunnen sturen. Wij zullen ons best doen „hen op te voeden tot de juiste gemeenschapszin.” Wij krijgen ze wel zo ver en laat ons onze vette winsten behouden . . .

De Duitse machthebbers leefden mee met de zorgen van de Nederlandse kapitalisten en beloofden de zaak op een andere manier aan te zullen pakken. Eén ding stond echter vast: De slaven moesten naar Duitsland, op welke manier dan ook.

In de tweede helft van januari 1941 werd ook de druk der Duitsers sterker op de Nederlanders, die zich bezig hielden met de „politieke wils- en machtsvorming.”

In de Haagse Dierentuin hield Mussert wederom een redevoering: „Toen ik in september van het vorig jaar in Berlijn, bij de „Führer” was, toen zou ik graag tot hem hebben gezegd: „Führer, gij behoeft u over Nederland niet ongerust te maken.” Doch dat kon ik tot mijn spijt nog niet zeggen. Binnenkort hoop ik echter te kunnen zeggen: Ik sta borg voor dit volk. Wij zullen altijd op leven en dood saamverbonden zijn met uw groot Rijk.”

Dat waren voorspellingen die aan duidelijkheid niets te wensen overlieten. Maar behalve Mussert waren er andere kapers, die dongen naar een plaatsje onder de vleugels van de Duitse adelaar.

„Meer dan 600.000 leden," riepen de Quay, Suurhof, Ruygers, Linthorst Homan en andere leiders van de Unie.

Om aan alle twijfel over het doel van de Unie een einde te maken, gaf de leiding een korte verklaring in de pers af. Deze luidde: „Wij hebben ervaren, dat in de laatste tijd de mening heerst, dat vele leden van de Unie lid zouden zijn van illegale organisaties. Wij hebben meermalen en langs onze eigen organisatorische wegen en in het openbaar onze leden het feit voorgehouden, dat aan het hoofd van ons programma een loyale verhouding tot de bezettende overheid is vooropgesteld en dat de leden daaraan dienen gevolg te geven. Wij wijzen op onze eerste oproep van 24 juli 1940, welke sprak van contact met de Nederlandse autoriteiten en met de bezettingsautoriteiten en op ons programma, dat spreekt van „loyale verhouding tot de bezettende overheid."

Tegenover al deze loyaliteit schreef de illegale Waarheid: „Mussert kondigt aan, dat binnenkort een NSB-regering zal worden ingesteld. Dit is een HOON en een UITDAGING aan het Nederlandse volk! Dit betekent nieuwe terreur en onrecht! Een dergelijke Jan Klaassen-regering moogt gij nooit erkennen! Nederlandse werkers, maakt u gereed om daartegen met daden te protesteren in de fabrieken, werkverschaffingen en in de straten!!! WEG MET MUSSERT!

In deze januaridagen ontstond ook verzet bij het Amsterdamse gemeentepersoneel. Ook hier waren commissies gevormd in de strijd tegen de duurte. Ook hier werkten communisten nauw samen met sociaal-democraten en anderen. In verscheidene afdelingen van de gemeentebedrijven kwam het tot openlijke demonstraties voor loonsverhoging. De druk op het gemeentebestuur nam voortdurend toe door het sturen van delegaties en het indienen van petitie's. De acties van het gemeentepersoneel liepen parallel met die van de werkverschaffingsarbeiders.

De Waarheid hield het personeel voor, dat evenals de werkverschaffingsarbeiders dat deden, ook pressie uitgeoefend moest worden op de gelijkgeschakelde bonden. „Dwingt de NSB-bon-

zen en hun trawanten tot optreden voor uw belangen. Verkiest in alle bedrijven en kantoren uw vertrouwensmannen en voert uw eigen strijd!", schreef het gestencilde blad van de communisten. Eind januari werd bekend gemaakt dat de lonen en salarissen van het rijks personeel met zes procent werden verhoogd. De activiteit van het gemeentepersoneel nam na dit succes toe en hielp mede de strijdgeest van de Amsterdamse arbeidersklasse te versterken.

Inmiddels zaten de werkverschaffingsarbeiders niet stil. Na de afgedwongen belofte van steunverhoging kwam het er nu op aan deze belofte ingewilligd te krijgen.

Op het stadhuis verscheen een delegatie van vrouwen van werkverschaffingsarbeiders. Namens duizenden vrouwen overhandigden zij een motie, waarin inwilliging van de beloften werd geëist. De ambtenaren beloofden de motie aan het gemeentebestuur voor te leggen. De volgende dag kwamen de vrouwen terug, nu vergezeld van honderden vrouwen, die zich rondom het stadhuis posteerden. Zij deelden de gemeente-secretaris mede, dat zij de volgende dag de burgemeester wilden spreken en dat aan hun bezoek kracht zou worden bijgezet door een demonstratie van alle werkverschaffingsarbeiders met hun vrouwen. Zij overhandigden de secretaris een brief, gericht aan de burgemeester van de stad Amsterdam.

Dan is het de dag van 29 januari. Duizenden, die tot tienduizenden aangroeiden, bewogen zich 's middags op en om het Raamplein. Het was de dag, waarop de werkverschaffingsarbeiders, gesteund door duizenden andere arbeiders van Amsterdam, zouden laten zien, dat zij een enorme macht vormden.

Samen met hun vrouwen stelden zij zich op tot een monsterbetoging zoals Amsterdam nog niet had meegemaakt.

Aan de kop van de demonstratie gingen de vertrouwenscommissies uit alle werkverschaffingsobjecten. Daarin liepen communisten schouder aan schouder met de sociaal-democratische arbeiders, met katholieken en christelijken.

Zonder enige hinder bereikte de kop van de betoging de P. C. Hoofdstraat. De deur van het gelijkgeschakelde NVV-kantoor

stond reeds open. De leden van de commissies werden ontvangen, niet door Lelieveld maar door een Duitser. Deze was echter niet minder nerveus. Hij sprak woorden die schijnbaar kalmerend moesten werken. Blijkbaar had hij de opdracht om de mensen over te halen „ruhig” naar huis te gaan.

Onverrichterzake kwam de commissie buiten. Zij gaven het parool door: Allen naar het stadhuis!

De inmiddels enige kilometers lang geworden demonstratie slingerde zich door het Vondelpark naar het Leidse bosje om de Leidsestraat in te zwenken. Arbeiders kwamen de kop tegemoet: „De gehele politiemacht is op het Leidseplein en in de Leidsestraat geconcentreerd.” De kop draaide om het Leidsebosje heen en nam koers naar de Stadhouderskade. Maar de politie bleek haar consignes te hebben. Voorop kwam de bereden politie, de lange gummilatten in de hand. Zij trok de betogers tegemoet en de eerste klappen vielen. Een arbeidersvrouw ging voor het paard van de politiecommandant staan en schreeuwde: „Als je mij slaat, sla je jezelf, sla je jezelf!”

De commandant liet zijn gummilat zakken, zijn paard steigerde en draaide zich om, een fluitsignaal klonk, de latten gingen alle neer. De betogers marcheerden verder. Spreekkoren daverden door de Marnixstraat: „Wij eisen 100 procent! Wij eisen beter voedsel! Geen uitzending naar Duitsland!!!!”

De ramen van de huizen werden opengeschoven, mensen riepen woorden van aanmoediging. Arbeiders van gemeente en uit andere beroepen sloten zich bij hun betogende kameraden aan. De demonstratie sloeg de Elandsgracht in en door de nauwe grachtenstraatjes in de richting Dam. Politie was in geen velden of wegen meer te zien. Op de Dam stond een verkeersagent. Bij het zien van de kop van de betoging draaide hij zijn bord om, zodat in de richting van Rokin en Damrak het woord „stop” kwam te staan. De demonstranten passeerden en trokken de Damstraat in. Een Duitse auto en al het andere verkeer moest heel lang wachten. Een Duits officier stapte met zijn gevolg uit, schaarde zich achter de haag van toekijkers, rekte zijn dunne hals uit en staarde onafgebroken naar de voorbijtrekkende mannen en vrouwen. Hij kon een lange tijd blijven kijken, want er kwam geen einde aan de rijen arbeiders en vrouwen. Een lange file trams

vormde zich op Rokin en Damrak. Trambestuurders en conducteurs stapten uit, ook de passagiers en gingen kijken naar de monsterdemonstratie.

Op de O. Z. Voorburgwal was de politie weer present. Een reeds beruchte NSB-inspecteur gilte de kop met getrokken revolver toe: „Wat komen jullie doen?”

„Rustig”, riepen de kopmannen terug. Zij schoven de agenten opzij en betraden de ingang van het stadhuis. Zij werden rechtstreeks gebracht bij de gemeente-secretaris van Lier. „Kijkt u eens uit het raam,” zeiden de arbeiders.

„Ik heb ze al gezien,” antwoordde de secretaris. „Zoveel mensen zijn hier nog nooit op de gracht geweest.

De massa wachtte en lette niet op politie of op de zenuwachtig doende NSB-inspecteur, die de revolver maar weer opgeborgen had. Het werd heel stil en nu en dan leek het of slechts de kruiden van de oude iepenbomen langs de gracht murmelden.

De commissie kwam terug. Hun woordvoerder, Wouter Kalf, vond spreekgelegenheid op het smalle grachtenbruggetje. Zijn stem was goed te verstaan: „Ook het gemeentebestuur is van mening, dat wij extra steun moeten hebben. Er is ons toegezegd, dat de extra steun er komt. Maar wanneer kon niet gezegd worden. Het ziet er dus naar uit, dat wij de overwinning nog niet in onze zak hebben. Maar het is duidelijk, dat aan steunverhoging niet meer te ontkomen valt. Dat hebben wij te danken aan onze eensgezinde strijd, die wij moeten voortzetten en aan de grote solidariteit van de bevolking. Nog een ruk en wij hebben de extra uitkering in handen.”

Even bleef het stil alsof de enorme menigte de woorden op zich wilde laten inwerken. Toen steeg een geloei op, waaraan geen einde scheen te komen. Voor de ramen der huizen en kantoren verdrongen zich de mensen. De NSB-inspecteur wrong zich door de menigte en probeerde de spreker te bereiken. Mannen en vrouwen omringden de woordvoerder en de leden van de leiding. Er was geen doorkomen aan. Totdat de menigte zich langzaam verspreidde. Aan de gezichten was duidelijk te zien dat de arbeiders met instemming de verklaring hadden aangehoord. De strijd zou verder gaan.

De richtlijnen voor verdere strijd om het volle pond binnen te halen gaf de illegale C.P.N. De volgende dag werd een manifest verspreid, waarin o.a. stond: „*Waarom worden toezeggingen niet nagekomen? Zijn er administratieve moeilijkheden zoals men beweert? Neen, dat is een leugen! Niets verhindert een directe verhoging van de steun. Saboteren de Nederlandse autoriteiten in Den Haag uitvoering van de verhoging zoals de NSB-ers demagogisch beweren? Neen, dat is ook een leugen! Zelfs al zouden deze heren dat willen, en zij zijn er niets te goed voor, staat het vast, dat er maar één heersende macht is en dat is de Duitse bezetting, naar wier bevelen de z.g. Nederlandse autoriteiten hebben te luisteren. Neen, al deze genoemde redenen zijn uitvluchten! De angst voor het reeds betoonde verzet der werkverschaffingsarbeiders heeft de belofte afgedwongen. Thans denken deze heren: Laat hen maar creperen!*”

Het manifest besloot: „*De werkverschaffingsarbeiders van Amersfoort, Baarn en Hooglanderveen weten, dat krachtige eensgezinde strijd successen heeft gebracht. Laat dit voor u allen een voorbeeld zijn! Zet uw actie onverzwakt voort! Laat de heren niet met rust! Strijdt, strijd versterkt! Weest tot offers bereid! Houdt eensgezind vol en uw eerste succes, steunverhoging, zal een feit zijn. Makers, a.s. maandag, zowel vrouwen als mannen met duizenden de straat op. Het gaat om het lot van uw kinderen.*”

Die maandag, de 3de februari 1941, was de hoofdstad des lands getuige van een reeks indrukwekkende demonstraties van tienduizenden.

Op de Lindengracht in de Jordaan demonstreerden de duizenden onder luide bijval van de buurtbewoners. Er verscheen veel politie, die er met de blanke sabel op inhakte. Maar telkens groepeerden de betogers zich opnieuw. De Jordaners hadden ervaring uit de julidagen van 1934 hoe men zich tegen politiegeweld teweer moet stellen.

Langs de Bilderdijkkade trok eveneens een machtige betoging, die samensmolt met een demonstratie uit de Staatsliedenbuurt. In de Kinkerbuurt formeerde zich een betoging in de Borgerstraat bij de J. P. Heyestraat. Hier geraakten de demonstranten direct al slaags met de politie. Maar ook op het Mercatorplein in West, op het Kastanjeplein in Oost en elders trokken de demonstranten

door de volksbuurten. De politie had blijkbaar opdracht alle demonstraties met ruw geweld uiteen te drijven. Maar steeds weer doken in alle delen van de stad de betogingen op. Spreekkoren galmden door de straten: „Steunverhoging! Gaat niet in Duitsland werken! Weg met de nazi's!"

Het was het voorspel voor nog grotere en indrukwekkender gebeurtenissen.

De dag na deze demonstraties werd bekend gemaakt, dat *alle* werklozen en dat waren er zo'n 60.000, een extra week steun ontvingen.

De Duitse machthebbers en hun Nederlandse collaborateurs waren opnieuw door de knieën gegaan voor de strijdgeest van de arbeidersbevolking.

De Nederlandse fascistten zetten inmiddels hun acties voort om de straat te veroveren en daarna de macht uit handen van de Duitsers te krijgen. De Weerafdeling nam zelf het initiatief om bij alle café's, restaurants en hotels bordjes te plaatsen met de opschriften: „Joden niet gewenst", „Joden mogen niet worden toegelaten" of „Voor joden verboden". Er was nog geen officiële verordening van de Duitsers. Maar deze zagen de activiteiten der WA-benden, die zij zelf bevorderd hadden, uiteraard met welgevallen aan en hoe langer hoe meer Duitse militairen namen aan de acties deel.

Er was ook een bewogen vergadering van de Bond van Hotel-, Restaurant en Caféhouders geweest. De fascistische caféhouder op de hoek van P. C. Hooftstraat en Hobbemastraat had zelf het bord voor de ramen van zijn bedrijf geplaatst: „Voor joden verboden" en in het Duits nog eens „Verboten für Juden". Na bewogen discussie besloot het bestuur de leden vrij te laten joden wel of niet tot hun zaken toe te laten en zelf de consequenties te nemen.

De WA kwam ook bij het Parkhotel, met een bord, maar de directie weigerde pertinent het te plaatsen. Enige dagen later verschenen de Duitsers, die zonder meer de verafschuwde bordjes voor de ramen hingen. De directie had op het kantoor van de Duitse commissaris voor Amsterdam, Böhmcker, te horen gekre-

gen, dat zij gearresteerd zou worden indien de bordjes, op welke manier dan ook, verwijderd zouden worden. Toch liet zij de bordjes weghalen.

Deze moedige handelwijze van de leiding van een bekend Amsterdams hotel werd met instemming door de bevolking begroet en leidde ertoe, dat dit voorbeeld gevolgd werd in verschillende café's, restaurants en hotels.

De rijkscommissaris, Seyss Inquart, kondigde toen zelf af, dat joden geen toegang meer hadden. Het plaatsen van de bordjes werd verplicht gesteld. Niettemin lieten verscheidene eigenaars van Horeca-bedrijven na de verordening uit te voeren. In de stad gaf dit aanleiding tot wilde tonelen. De bevolking kwam steeds meer tot het besef, dat ook op dit punt verweer tegen de Duitse maatregelen en tegen het optreden van de landverraders geboden was.

In de eerste dagen van februari 1941 kwam de partijleiding van de illegale C.P.N. in Deventer bijeen om de situatie te bespreken. De leiding bestond nog steeds uit Paul de Groot, Lou Jansen en Jan Dieters, terwijl ook het plaatsvervangend lid Jan Janzen aan de bespreking deelnam.

De door de C.P.N. gevolgde koers om de massa in beweging te brengen had geleid tot de stakingen op de werkverschaffingsobjecten, tot grote demonstraties van werkverschaffingsarbeiders en werklozen, tot acties in de overheids- en metaalbedrijven en tot toenemend verzet van de bevolking tegen de Duitse maatregelen. Ook de politiek van de onverbiddelijke strijd tegen een Mussert-regering moest verder worden gezien en er moesten verdere maatregelen worden uitgewerkt tegen het optreden van de fascistten. In de illegale Waarheid werd een kort verslag van deze bespreking opgenomen, waaraan wij ontlennen: *„Na grondige beraadslaging besloot de partijleiding alle krachten in te spannen met het doel een politieke proteststaking te organiseren, op één dag in zoveel mogelijk plaatsen in Noord-Holland en Zuid-Holland.”*

De partijleiding nam verder de volgende maatregelen: de twee secretarissen Lou Jansen en Jan Dieters werden respectievelijk

naar Amsterdam en Rotterdam gezonden. De instructeur voor Amsterdam, Jaap Brandenburg, kreeg op die manier hulp en instructies. Hieruit vloeide een reeks besprekingen voort met partijleden, die in de verschillende bedrijven werkten. De toestand werd rijp geacht voor de grote staking. Paul de Groot schreef een paar dagen later het beroemde manifest: „Staakt, staakt, staakt!”

In de reeds genoemde Waarheid van begin februari werd onder de kop „Weg met Mussert” o.a. geschreven:

„De NSB staat thans in Berlijn te dringen om hier aan de macht te komen. Ook zijn er in Nederland symptomen, die erop wijzen, dat er iets van die aard wordt voorbereid. De perschef van de Duitse bezetting, Dr. Janke, heeft onlangs de bladen v e r b o d e n om nog kritiek op de NSB uit te oefenen. Ook schijnt men de samenwerking van de „Unie” met de NSB te willen forceren.”

En verder: *„Het Driemanschap staat onder hoge druk, met het gevolg, dat er verdeeldheid is gekomen. Volgens betrouwbare inlichtingen zou Linthorst Homan bereid zijn alle eisen van de Duitse overheid in te willigen. Het staat vast, dat ook de Unie, of een deel daarvan, voorbestemd is om bij de „regeringsvorming” onder Mussert een rol te spelen.”*

En verder:

„Mussert zei onlangs, dat hij in de eerste plaats zou zorgen, dat Hitler niet ongerust over Nederland behoefde te zijn. In verband met het a.s. Duitse offensief tegen Engeland ligt het voor de hand, dat de Duitse machthebbers naar middelen zoeken om de rebelse stemmingen onder de Nederlandse bevolking krachtiger te onderdrukken en daartoe de hulp van de Mussertbenden willen gebruiken. Een Mussert-regering betekent dus scherper terreur tegen het Nederlandse volk. In de tweede plaats zei Mussert „Nederland op leven en dood met het Groot Duitse Rijk te willen samenbinden.” Dit staat gelijk aan de inlijving van Nederland bij Duitsland, waarmede men deze annexatie zal pogen te camoufleren. Mussert zal niet aarzelen onze jeugd aan Duitsland uit te leveren om zich in de oorlog voor de veroveringsdoeleinden en brandkasten van de Duitse nazi-plutocraten te laten afslachten. Ons antwoord op dit nieuwe brutale nazi-plan moet zijn: Nooit, nooit, nooit!!!”

Achtste Hoofdstuk

Het fascisme valt aan!

Vanaf 31 januari 1941 draaide in het Rembrandtheater op het Rembrandtplein de anti-semitische film „Jud Süß“. De vertoning van deze walgelijke film was bewust geregeld. In drommen werden de fascistenaars naar het theater georganiseerd om „geestelijk“ voedsel te ontvangen voor de acties in de komende dagen. Het anti-semitisme moest de ideologische grondslag zijn waarop de NSB de „strijd“ om de macht zou inzetten.

De commandant van de heerban WA-Amsterdam, de beroeps-officier J. E. Hofman, hield een algemeen appèl voor de gehele WA. In een gesprek van „man tot man“ zei hij onder meer, dat de NSB binnen enkele maanden de politieke macht in handen zou krijgen. „Binnenkort,“ zo ging hij verder, „zullen we moeten bewijzen WA-man te zijn. De dag is thans aangebroken, vandaar dat ik eis, dat de soldateske geest aanwezig is.“ En verder: „De WA-uniform wordt in Amsterdam nog te weinig gezien. De Amsterdammers moeten eraan gewend raken, dat dit uniform het stadsbeeld beheerst. De terreur van joden zullen wij beantwoorden met tienvoudige terreur. Dat is de eerste taak van de WA.“

De Duitse gevolmachtigde voor Amsterdam, Böhmcker, was echter nog maar matig te spreken over de activiteiten van de W.A. Dan deden SA en SS dat beter in Duitsland. Hij gaf opdracht het verzet van de directie van het Parkhotel met geweld „neer te slaan“. In de gehele stad moesten de bordjes „verboden voor joden“ te zien zijn. De WA moest deze actie versterken en controle-bezoeken doorvoeren. Hij organiseerde een bijeenkomst van NSB- en WA-leiders, slechts over één onderwerp werd gesproken: de terreur tegen de joden.

De Unieleiders lieten zich evenmin onbetuigd. In het blad „De Unie“ van 1 februari kondigden zij een soort koerswijziging aan, die neerkwam op het duidelijker stellen van hun bedoelingen.

Aan het hoofdartikel „*Ideaal en massabeweging*”, ontlene wij: „*Het kon bijna niet anders, dat onder de toeloop van die honderdduizenden talrijke elementen binnenslopen, die eigenlijk in de Unie niet thuis horen. Die toetraden uit louter negatieve overwegingen. Het zijn al die mensen, die de Unie gezien hebben als een schuilkeldeur en als een noodpartij van voorbijgaande aard. Die toetraden tot de Unie alleen uit haat tegen de NSB.*”

Unieleider Jan de Quay en zijn mede-knielers voor de Duitsers hadden hiermede de spijker op de kop geslagen. Want inderdaad hadden duizenden zich laten misleiden door het Driemanschap en zijn medewerkers als Suurhoff en Ruygers. Door de vage doelstellingen van de Unie bij het begin van haar oprichting hadden zij gedacht door het lidmaatschap „iets” tegen de bezetters te doen. Zij waren grof bedrogen.

De Quay, Linthorst Homan en Eindhoven agiteerden verder tegen de „negatieve” elementen in de Unie: „*Het zijn de Unieleden, die misschien zelfs niet nalieten in het openbaar tegen de Winterhulp te demonstreren, ofschoon de leiding van de Unie herhaaldelijk en met nadruk haar medewerking toezegde. De Unieleden die meedoen aan de verspreiding van geheime pamfletten, die valse geruchten verspreiden, die misschien zelfs contact hebben met illegale organisaties, ofschoon de Nederlandse Unie voor en na een loyale houding tegenover de bezettingsautoriteiten heeft voorgestaan.*”

En verder: „*Het is dit alles, dat de Nederlandse Unie geen goed heeft gedaan. Het heeft haar aanzien geschaad . . .*”

Bij de Duitse bezetter dus.

De Quay ging verder: „*De Unie werd alleen gesticht om ons volk te leiden naar een nieuwe toekomst. Wij verplichten niemand lid te blijven van de Nederlandse Unie, maar als hij lid blijft, heeft hij het program van de Unie te aanvaarden en de leiding te volgen. Wij willen getrouwen, die een daadwerkelijk beleefd socialisme en een strijdbaar nationalisme nastreven.*”

Nationaal-socialisten dus.

De Quay hield dan voor wat dit betekende: „*Arbeidsdienst en ordening van het sociaal-economische leven op corporatieve grondslag. Diegenen, die hiermede niet mee gaan, konden beter de Unie verlaten.*”

Het samen optrekken om de „politieke wilsvorming” om te zetten in regeringsmacht van NSB en Unie kreeg een concrete grondslag door de openlijk toenadering van de NSB tot de Unie. In het blad van de NSB „Volk en Vaderland” verscheen een artikel op 31 januari over de verhoudingen van Unie en NSB. Daarin werd o.a. geschreven: „*De NSB heeft in het verleden geleden en gestreden voor de nieuwe gedachte. De Unie is eerst ná de oorlog voor vernieuwing ten strijde getrokken. Veronderstel nu het geval, dat Engeland de oorlog wint. Dan zal de NSB een nieuwe lijdensperiode tegemoet gaan, want haar strijd voor de nieuwe idealen zal zij doorzetten tot het einde toe. De Unie daarentegen zal geen haar gekrenkt worden, want zij keert tot het oude terug . . .*”

De enig juiste voorspelling, die de NSB in haar vervloekte bestaan ooit heeft gedaan. Maar toen vervolgde zij: „*Dit laatste nu is helemaal mis. De Nederlandse Unie immers is overtuigd, dat de oorlog ook voor ons land een breuk betekent met het verleden.*”

En de NSB-leiders concludeerden tenslotte: „*Veronderstel nog een ogenblik de Engelse overwinning. De reactie krijgt dan een kans als nooit te voren. Maar ook dan zal De Nederlandse Unie, schouder aan schouder met allen die werkelijk vernieuwing willen in Nederlandse geest, tot het einde toe strijden voor het nieuwe Nederland.*”

Dus konden in 1941 Mussert en de Quay samen de regering gaan vormen . . .

Inmiddels zette de WA de tienvoudige terreur in waarvan de heerbanleider Hofman gesproken had. Op de avond van de eerste februari drongen horden van de WA met gummistokken gewapend een aantal café's binnen op het Leidse plein. Dat waren café's waar de bordjes „Verboden voor joden” nog niet te zien waren. De zwart-geuniformde kerels sloegen erop los en woeste vechtpartijen ontstonden met bezoekers en mensen van de straat, die dit weerszinwekkende optreden niet konden dulden. Er vielen harde klappen en menige man bleef gewond liggen. Aan de andere kant werden verscheidene WA-rekels „in de kring” genomen. Deze wilde gevechten duurden tot laat in de avond. Het blad van de Unie schreef: „*Doe geen prikkelende daden*”

jegens de bezettingsautoriteiten. Velen zoeken tegenwoordig hun kracht in het verspreiden van praatjes en geruchten in allerhande vorm en op allerhande manieren en zelfs in het aansporen tot daadwerkelijke sabotage. Zij, die zich hiermede inlaten, vergeten blijkbaar, dat zij daardoor niets dan rampen over het Nederlandse volk kunnen brengen. Wij willen, na de herhaalde uitspraak onzer loyaliteit, nog eens wijzen op het kinderachtige van prikkelende daden en op de domheid van sabotage. Kinderachtig! Ja waarlijk, de houding van enkele Nederlanders, soms in het openbaar, b.v. in trams of treinen, soms in hun werk, is dikwijls zo, dat zij zelfs als zij kinderen waren, een standje zouden verdienen wegens hun flauwiteiten. Oerdom is de sabotage in elke vorm. Weinig heldhaftig is het, zijn volk bloot te stellen aan straffen, welke in iedere oorlogstijd de bezetter zal toepassen. Het komt ook nu als steeds, op het positieve werk aan, in deze omstandigheden verricht in open en openlijke loyaliteit jegens de bezetter." Zo leverden de Unieleiders ons volk uit aan de oorlogsvoering van Hitler-Duitsland. Het verzet tegen de bezetters noemden zij kinderachtig en oerdom en hun loyaliteit tegen de beestachtige terreur positief . . .

Iedere maandag werd op het Amstelveld de beroemde markt gehouden. Een bijzondere markt, want behalve dat de standwerkers voor de oorlog probeerden hun artikelen aan de markt te brengen, werden er ook politieke ideeën gepresenteerd. Na 10 mei 1940 was dit laatste afgelopen, maar de standwerkers zetten de tradities onder gewijzigde omstandigheden voort. Zoals de verkoper van „geneeskrachtige kruiden", een zekere Charente, die na de meidagen zijn NSB-speld op de borst droeg en met de toenemende activiteit van de NSB ook fascistische speeches ging houden.

Tegenover deze landverrader was de stand van Jan Plank, een geboren standwerker. Menige Amsterdamer kocht 's maandags zijn scheermesjes bij deze marktartist, voornamelijk om een portie gijn mee naar huis te kunnen nemen. Op de middag van de 3de februari was Jan Plank weer goed op dreef. „Met de Duitse

mesjes kun je alleen maar je keel afsnijden," zei hij onder dreu-
nend gelach. „Nee," ging Jan Plank verder, „ik verkoop de on-
vervalste Hollandse mesjes. Bij mij kosten zij geen tien, geen
negen, geen acht, zeven, zes en een half, geen zes en een kwart . . .
(de zinspeling op Seyss Inquart sloeg altijd weer in) nee, geen
zes en een kwart maar zes spie." Triomfantelijk keek hij rond
naar de lachende en instemmende omstanders.

Een man met een NSB-speld drong door de omstanders en zei:
„Geef mij een pakje." Jan Plank keek enige tijd nadrukkelijk naar
de speld en zei kort: „Staat me niet aan. Ik verkoop niet."

Die middag marcheerde een bende WA-terroristen het Amstel-
veld op. Zij liepen in gesloten colonne, dicht tegen elkander aan
en zongen. Zongen op een nieuwe manier, zoals Nederlanders
niet plegen te zingen. Zij beten ieder woord kort af in navolging
van de SA en SS. De kooplieden en marktbezoekers namen dit
krijgshaftige optreden nogal gemoedelijk op. Maar een kort bevel
werd geschreeuwd en de zwarte bende stormde op het stalletje
van Jan Plank af, wierp de hele zaak ondersteboven, pakte het
volgende stalletje aan en veroorzaakte in korte tijd een grote
ravage en geweldig tumult. Zij schreeuwden over „vuile rot-
joden", kropen als zwarte ratten over de koopwaar en sloegen
met de gummiknuppels naar de protesterende kooplieden en om-
standers. Het oude, altijd zo gezellige Amstelveld werd het toneel
van wilde vechtpartijen en een trieste verlatenheid, toen de
WA-bandieten zich hergroepeerden en zingend als „overwin-
naars" het terrein verlieten.

De aanval op het Amstelveld bleek de inzet te zijn van de „tien-
voudige terreur."

De WA-helden trokken naar het Rembrandtplein en de Munt.
Zij posteerden zich bij de tramhalten en sprongen op de tram van
lijn 5. Zonder meer sloegen zij een joods uitziende man en een
vrouw met hun gummilatten van de bank, trokken aan het trek-
signaal en schreeuwden: „Alle joden uit de tram." Lijn 5 kwam
tot stilstand en in beide wagens ontstonden wanhopige gevechten
tussen de zwarthemden en passagiers. Publiek omringde de tram,
drong naar binnen om te helpen, politie mengde zich met de
gummistokken tussen deze worstelende en kluwende massa.
Het duurde geruime tijd eer de tram zijn route kon voortzetten.

De joods uitzierende mensen waren uit de tram geslagen en de zwarthemden stonden als triomfators voor het beeld van Rembrandt. Aan de voet van het plantsoen, dat het beeld omringt, stond een bloemenstalletje. De felle kleuren van de vroege rode tulpen en gele narcissen trokken de aandacht. Maar de WA-antisemieten hadden slechts aandacht voor de joodse koopvrouw, die angstig weggedoken achter haar bloemenweelde zat. In een kort ogenblik was het stalletje omringd door de schreeuwende en tierende WA-ploerten. Zij schopten de blikken, waarin de bloemen te pronk stonden, over het asfalt. Zij vernielden het stalletje „gründlich“ en traptten ook het jammerende en beklagenswaardige vrouwtje.

Na dit „succes“ marcheerden zij het café-restaurant de Kroon in, omdat zij meenden voor één der ramen drie joden een kopje koffie te zien drinken. Zij wierpen zich op de drie mensen en sleurden hen naar de uitgang. De toegelopen gérant, die heftig protesteerde, werd toegesnuwd: „Ben je zelf soms een jood?“ Een vechtpartij ontstond, waaraan ook bezoekers deelnamen. Glazen en borden keilden in scherven over de vloer en het café was in korte tijd veranderd in een chaos. De vechtpartijen zetten zich buiten voort, waaraan politiemannen deelnamen en waar, toen de WA-kerels ingesloten werden, Duitse militairen optraden en hun zwarte broeders in bescherming namen. Zo zette de NSB haar openlijke greep naar de macht in.

Indirect kregen de fascistten en hun Unie-meelopers steun vanuit Londen. Londen, waarnaar in de avonduren de bevolking luisterde om kracht te putten. Veel kracht kwam er echter niet in die dagen via de BBC uit de mond van het Nederlandse emigranttenbewind. Wat begrijpelijk is, indien men de geest van deze Londense regering kende, met figuren, die het liefst zouden capituleren voor de Duitse „suprematie“. Zo nu en dan sprak de minister-president. Zijn redevoeringen getuigden van zijn capitulatie-stemming, zij waren doordrenkt van geruststellende praatjes: Het zal alles weer goed komen. Het beste is zich bij de bestaande toestand neer te leggen. Verzet leidt tot niets, gezien de

geweldige macht van de overwinnaars. Enzovoorts, enzovoorts. Tevergeefs wachtte het volk op de plechtige verklaring van deze regering, dat ze nooit een afzonderlijke vrede met de Duitser zou sluiten.

Begin januari had radio Oranje het bericht van een regeringswisseling gezonden. Minister-president de Geer zou aftreden en in zijn plaats zou Gerbrandy komen. Wat deze verandering inhield, werd het Nederlandse volk echter niet medegedeeld.

Toen kwam op de 5de februari via de BBC het bericht, dat jonkheer de Geer Engeland had verlaten en op weg was naar Nederland. Het bericht ging vergezeld van enige bijzonderheden: de Geer had zijn functie neergelegd om gezondheidsredenen. Hij was daarna belast met een politieke missie naar Indië. Hij bleek echter zijn reis in Lissabon onderbroken te hebben en tegen de wil van de regering naar Nederland te zijn gereisd. De regering in Londen was van mening, dat deze desertie het landsbelang pijnlijk had geschaad. „De rotte bladeren vallen af, maar de stam blijft onaangetast”, aldus het regeringscommentaar. Eén van die rotte bladeren was dus teruggewaaid . . .

Later bleek, dat de Geer reeds enige tijd in Nederland verbleef. De Duitsers hadden geen enkele ruchtbaarheid aan zijn terugkeer gegeven. Toen de Geer in Lissabon kwam, had hij zich — volgens Duitse lezing — tot de Duitse instanties gewend en gevraagd of hij terug mocht komen. Welke onderhandelingen toen zijn gevoerd, welke motieven de Geer heeft opgegeven, deze en nog veel meer vragen, welke het volk bestormden, bleven onbeantwoord. Zijn terugkomst kwam de nazi's, capitulanten en collaborateurs in Nederland natuurlijk buitengewoon gelegen.

De Geer zelf gaf een korte verklaring voor de pers af, waarin hij zei, dat hij voortaan lief en leed met het Nederlandse volk wilde delen in eigen land, zich van elke politiek zou onthouden en als een vergeten burger wilde leven.

De Duitsers antwoordden daarop, dat zij deze wensen wilden eerbiedigen.

Op dezelfde woensdag, waarop de terugkeer van de Geer bekend

gemaakt werd, werd op het kantoor van de NDSM te Amsterdam een vergadering gehouden, waaraan behalve door de directieleden, werd deelgenomen door vertegenwoordigers van de gelijkgeschakelde vakbeweging en de Duitse vertegenwoordiger Kannen. Deze Kannen ontvouwde de plannen voor de uitzending van vakarbeiders naar Duitsland. Om tactische redenen moest worden begonnen met een klein contingent arbeiders. Op deze wijze zou gemakkelijker voor steeds meer arbeiders de weg naar Duitsland gewezen kunnen worden, volgens het Hollandse spreekwoord „Als één schaap over de dam is, volgen er meer.”

Besloten werd voorlopig een 150-tal arbeiders voor werk in Duitsland aan te wijzen en dit aantal te verdelen over vier bedrijven in Amsterdam, te weten de NDSM, de ADM, Verschure en de Vries Lentsch.

Nog dezelfde middag werden de kennisgevingen in genoemde bedrijven opgehangen. Daarin lazen de arbeiders, dat een klein aantal vakbekwame arbeiders naar Duitsland moest worden uitgezonden. Voorgesteld werd dat vrijwilligers zich zouden opgeven. De arbeiders zouden onder uitstekende arbeidsvoorwaarden in Duitsland kunnen werken en hun gezinnen thuis zouden goed verzorgd worden. De binding met het bedrijf bleef bestaan en zou niet verbroken worden. Men kon zich tot de volgende dag half tien aanmelden.

In de betrokken grote metaalbedrijven waren de verbindingen tussen de communisten en sociaal-democraten zeer sterk.

Terwijl de arbeiders voor de kennisgevingen te hoop liepen, vormde zich onmiddellijk een definitief standpunt: „Wat denken ze wel, wij gaan niet.”

De onrust was uiteraard groot. Er werd nauwelijks gewerkt. In de afdelingen en op de werven vormden zich overal groepen discussiërende arbeiders. Wegens hun laffe houding werden de directies gekraakt. In het bijzonder de dreiging, dat bij weigering ontslagen niet konden uitblijven, wekte de woede van de scheepsbouwarbeiders op.

De arbeiders kwamen de volgende dag in een geladen stemming

naar het bedrijf. Zij waren vastbesloten zich tegen de uitzending te verzetten.

Op de mededelingenborden werd bekend gemaakt, dat zich . . . acht arbeiders hadden opgegeven. Acht van de bijna tienduizend arbeiders, die in die dagen de Amsterdamse scheepswerven bevolkten.

De kennisgeving op de borden stelde vast: „Het resultaat van de vrijwillige melding is gering. Toch zal, naar de laatste inlichtingen van de wervingscommissie, het vereiste aantal inschrijvingen verkregen moeten worden.”

De aanmeldingsdatum werd daarop verschoven naar maandag 10 februari.

Op deze wijze begon de strijd ook in de grote metaalbedrijven scherpere vormen aan te nemen.

Naar het voorbeeld van de werkverschaffingsarbeiders circuleerden in de bedrijven solidariteitslijsten om eventuele gedupeerden in hun strijd te steunen. Ook hier waren de communisten weer bijzonder actief en vormden zij samen met sociaal-democratische en andere arbeiders verzetscommissies.

In de stad zette de WA onafgebroken haar acties voor de machts-overname voort. Zij had hulp gekregen van een aantal Duitse militairen. Het begon weer met acties in de trams. Op het Muntplein posteerden de WA-ers zich op de haltes, sprongen in de tram en ramden op joods uitziende passagiers in. In een wagenstel van lijn 5 kwam het tot fel verzet. Bij de halte weigerde de conducteur de WA-kerels tot de tram toe te laten door te zeggen, dat hij reeds vol was. De zwarten stapten echter toch op en begonnen met vijf man een joodse man op het achterbalcon te stompen, waarbij zij eisten, dat hij van de tram zou springen. De man antwoordde door zijn aanvallers te lijf te gaan. Het werd een wild gevecht. Een der WA-helden sprong de man op zijn rug en sloeg hem met zijn vuisten van achteren in het gezicht. Een ander bewerkte de aangevallene van voren met zijn vuisten. Een derde sloeg de man met z'n gummiknuppel op het hoofd. De conducteur bracht de tram tot stilstand, waarna de vechtpartij volledig werd. Een aantal niet-joodse passagiers sprong de aangevallen man te hulp, de conducteur en de wagenbestuurder kwamen ook een handje helpen en met vereende krachten werd het WA-ge-

spuis de tram uit gewerkt. Zij werden daar opgevangen door politie-agenten, die de WA-ers wilden inrekenen. Een Duitse feldwebel trok echter zijn revolver en gelastte de politie de zwarte bandieten vrij te laten. De vechtpartij zette zich op straat voort. Ook het Rembrandtplein werd die dag wederom het toneel van woeste gevechten, rinkelende ruiten, zingende WA-horden, en zich verdedigende en vluchtende mensen.

Tegen de avond werd het nog rumoeriger tussen Dam en Rembrandtplein. Groepen arbeiders trokken de WA-horden tegemoet en leverden slag. De met gummiknuppels, messen en zelfs met dolken van de Hitlerjugend uitgeruste WA-colonnes werden meer en meer van de straten verdreven. Op het Rembrandtplein sneuvelde tegen 10 uur de ruiten van de Kroon. WA-ers kogelden met stenen naar het café, dat door hen als een joods bastion werd beschouwd. Duitse militairen keken lachend toe als treffers de ruiten verbrijzelden.

De volgende dag, vrijdag 7 februari, werden de WA-acties op dezelfde manier voortgezet.

De Amsterdamse politie ontving thans het bevel, alleen in te grijpen als de WA werd geprovoceerd of aangevallen . . . De WA kreeg de handen vrij, de terreur op te voeren en de straat te „veroveren”. Alles volgens plan. Hoewel geen krant, behalve de illegale Waarheid, een letter over de fascistische terreur in Amsterdams binnenstad schreef en luisteraars ook via Londen daarover niet hoorden, was toch de gehele bevolking op de hoogte van het optreden der fascistten.

In het weekeinde van zaterdag en zondag, 8 en 9 februari, kwam de proloog van het fascistische bloedbewind.

Het begon in de Javastraat in de Indische buurt, waar groepen NSB-ers in burger, geflankeerd door de WA, colporteerden met „Volk en Vaderland”. Het was zaterdagmiddag, de bedrijfsarbeiders die voornamelijk deze buurt bewoonden, waren thuis. Zodra de fascistten op straat verschenen en hun smerig vod luidkeels gingen aanprijzen, kwamen de mensen naar buiten. De fascistten moesten zich terugtrekken in een berucht NSB-café, dat in korte

tijd een belegerde vesting werd. De politie was prompt van oordeel, dat de WA werd aangevallen en dus werd de straat „schoongeveegd”. Hierna konden de WA en de NSB-ers de vlucht nemen. De fascistten concentreerden zich daarna in andere wijken, waar vele joden woonden, zoals in de Transvaalbuurt. Zij marcheerden zingend door de straten en wierpen van een aantal woningen de ruiten in. Dat duurde tot ook hier de bewoners in actie kwamen. Er kwam spoedig hulp voor de NSB-fascisten. Een detachement van de „Grüne Polizei” reed in overvalwagens hun rotgenoten tegemoet. De Pretoriusstraat werd „schoongeveegd” en de WA-ers werden ontzet, zodat zij hun mars konden voortzetten. In de richting van de binnenstad.

Het gevechtsterrein werden op deze zaterdagmiddag en -avond wederom het Rembrandtplein, Reguliersbreestraat, Muntplein en Kalverstraat. Weer was het het grote café-restaurant de Kroon, waar een veldslag geleverd werd achter de met planken geblindeerde ramen. Alle bezoekers moesten van de WA het café ont-ruimen. De bezoekers verzetten zich, er kwam hulp voor hen van buiten en een algemene vechtpartij deed een enorme ravage ontstaan. De G.G.D. meldde die avond: twaalf zwaar gewonden.

Het werd zondag, 9 februari.

De WA hield weer marsen door de stad. De gehele middag trokken door volkrijke buurten de gehate zwarte troepen. Overal waar zij langs trokken, werden de vuisten gebald. Talrijke vechtpartijen ontstonden, omdat de Amsterdammers hun mond niet konden houden bij deze brutale provocaties.

In de namiddag kwamen de zwarte kolonnes op de Dam bijeen, waar zij door de heerbanleider Hofman werden toegesproken. Zij moesten zich splitsen in kleine groepen en zo de binnenstad in-trekken, om die voor de WA te veroveren. Maar in de binnenstad hadden zich ook talloze arbeiders van Amsterdam opgesteld. Opnieuw ontstonden gevechten. Zo nu en dan maakte de politie gebruik van haar sabels en sloeg op het publiek is. De WA mocht immers niet geprovoceerd worden?

Nadat de fascistten eerst in Heck's restaurant hadden huisgehou-

den, formeerde de gehele WA-meute zich op het Thorbeckeplein. Zij zouden „Alcazar” gaan veroveren.

„Alcazar” was een café-cabaret op het Thorbeckeplein, waarvan de eigenaar nog steeds geweigerd had een bordje „voor joden verboden” voor de ramen te plaatsen. Dit feit werkte als een rode lap op de fascistten, en dit te meer, omdat in de Spaanse burgeroorlog de Franco-benden van het gelijknamige, oude Moorse paleis een van hun vestingen hadden gemaakt.

Nadat de helden de portier ernstig hadden mishandeld, trachten zij naar binnen te dringen. Zij werden echter bij de nauwe ingang (één deur konden zij niet openkrijgen) door de eigenaar opgevangen met een ploertendoder. Hij wist een paar binnendringers neer te slaan, maar moest voor de overmacht de wijk nemen. In het grote café was het stampvol. Terwijl een aantal gasten met hun vrouwen het gebouw door de achteruitgang verlieten, vormde zich in het café een verdedigingsploeg. Tientallen Duitse militairen kwamen de WA-ers te hulp. De verdedigers smeten met stoelen, bierglazen en in korte tijd was er geen glas meer heel. In de zaal lagen gewonden, terwijl de fascistten op het podium sprongen en uitriepen dat zij Alcazar voor de tweede keer veroverd hadden.

Buiten was de „orde” in handen van een honderdtal Duitse militairen, die zo nu en dan met revolvers schoten in de richting van het publiek. Maar ook dit was niet meer te houden. De opgekropte woede en haat tegen de bezetters en hun Nederlandse trawanten moesten zich uiten. Ook enkele politieagenten konden deze ongelijke strijd niet langer aanzien en sloegen met sabels en gummistokken naar de WA-terroristen. Zij werden echter snel door de Duitse militairen ontwapend. De gevechten verplaatsten zich van café naar café, van het Rembrandtplein naar de Munt, daarna naar de Kalverstraat, waar de menigte naar toe gedreven werd. De woedende Amsterdammers kwamen echter terug en weer ontstond een handgemeen op het Rembrandtplein. Marechaussee te paard verscheen en rende op het publiek in, tot grote vreugde van de in het nauw gedreven WA. Het aanvalsterrein lag weer open voor hen. Tijdens de nieuwe gevechten werd een marechaussee van zijn paard getrokken. Onmiddellijk kwamen de Duitsers hem te hulp. Eén der Duitsers besteedde het paard, waarmede hij

al schietend op de massa inreed. In de avond werd de Amsterdamse politie teruggetrokken. Blijkbaar sloegen zij volgens de Duitsers nog niet hard genoeg op de anti-fascisten in. Die dag waren er honderden gewonden.

Het strijdtoneel verplaatste zich die avond van de 9de februari naar het Waterlooplein en omgeving. Begeleid door Duitse soldaten, alsmede door „Grüne Polizei“, marcheerde een colonne vrouwelijke leden van de Jeugdstorm (een onderafdeling van de NSB) het Waterlooplein op. Volgens ooggetuigen waren verscheidene van deze leden van de „bloem der natie“ beschonken, terwijl ook de Duitse militairen en een groep WA-ers liepen te brallen. De „dames“ waren voor een deel bewapend met . . . bijlen. Zij marcheerden de Jodenbreestraat in en begonnen bij de eerste de beste winkel met hun bijlen de ruiten in te slaan, daarbij geholpen door WA-ers, die lange stokken bij zich hadden. Door het gerinkel van het brekende glas en het fascistische geschreeuw kwamen bewoners naar buiten. Onmiddellijk openden de Duitse militairen het vuur op de toeschietende bewoners. Toen er niets meer van de straat te schieten was, werd op de ruiten van de woningen gemikt. Nadat de Jodenbreestraat „afgewerkt“ was en vrijwel bij alle winkels de ruiten waren ingeslagen, begaf de troep zich naar de Joden Houttuinen en het Marktpllein. Daar stonden in een rij de karren opgesteld van joodse handelaren. Op de karren lag onder dekzijl de handelswaar: fruit, viswaren, zuurwaren, enz. De karren werden omver gegooid en onder hysterisch gebrul en gelach werd de handelswaar vertrappt en in de gracht geworpen. De fascistische jongeren, de WA-ers en de Duitse militairen geraakten door het dollen heen. Zij trokken naar de Lange Houtstraat, sloegen daar de ruiten in en begonnen een aantal deuren in te trappen. Er verscheen op dat moment een brigadier van politie met zes agenten. Omringd door Duitse soldaten vroeg één van de Duitsers wat deze agenten kwamen doen. Wat de brigadier geantwoord heeft is niet bekend, maar de bewoners hoorden de Duitser schreeuwen: „Mensch, Sie müssen gegen die Juden auftreten“. Daarop gelastte hij de politiemannen om in een wo-

ning huiszoeking te gaan doen, omdat vanuit die woning geschoten zou zijn. Zelf traptten de Duitsers een deur in en gevolgd door de WA-ers en Jeugdstormleden, renden zij de trap op, rameiden op de eerste etage de deur en sloegen in de huiskamer, onder angstig toezien van de man, vrouw en een zestal kinderen de boel kort en klein. Het raam werd opengeschoven en een aantal schamele meubelstukken werd op de straat gesmeten. Tijdens deze vernielings-actie kwam een afdeling marechaussee de Lange Houtstraat opgemarcheerd. Zij werden door Duitsers en WA-ers opgevangen. De commandant van de marechaussee antwoordde desgevraagd, dat hij bevel had het ingooien van ruiten te voorkomen. De repliek van de Duitse „groene” militair moet wel bijzonder vernederend voor deze Nederlandse politieman zijn geweest. Hij zette de loop van zijn revolver op de borst van de marechaussee-commandant en riep: „Mensch, schnell, im Lauftritt, abhalten” De beduusd kijkende marechaussee kreeg een zet in de rug van een WA-er, die het Duits vertaalde met: „Opdonderen en snel! Hoor je het niet?” De marechaussee marcheerde af, schielijk gevolgd door de agenten met hun brigadier.

De actie in de Lange Houtstraat en andere straten waar vele joodse proletariërs en kleine joodse handelaars woonden, werd voortgezet. De Duitse en Nederlandse bandieten drongen tientallen woningen binnen, bedreigden de bewoners met revolvers, ploertendoders, gummistukken en „vrouwelijke” bijlen, zij vernielden het meubilair, sloegen vrouwen en kinderen en bij iedere „overwinning” werd hun „moed” groter.

Bij het Waterlooplein was in die dagen een druk bezochte gelegenheid voor vergaderingen en voor dansen. Het gebouw droeg de naam „Huize Bob”. Joodse en niet-joodse arbeiders kwamen hier om over hun acties te spreken. Er werden vergaderingen gehouden van de vakbeweging, waarin joden en niet-joden actief waren. Vergaderingen van allerlei andere verenigingen, waarin joden en niet-joden elkaar troffen. Op zondagavonden werd in de zaal van het gebouw gedanst, ook die zondagavond op 9 februari. Het was er stampvol met joodse en niet-joodse jongens en meisjes. Op deze dansgelegenheid richtte zich de „tienvoudige terreur” van het fascistische crapuul. Ongeveer tweehonderd terroristen, gekleed in de groene uniformen van de Duitse weermacht, in de

zwarte van de Nederlandse WA en in het blauw van de jeugdstorm kwamen de dansaal in, waar de niets vermoedende Amsterdamse jeugd danste.

De aanval op de dansers werd ingezet met een salvo revolverschoten, gericht op de lampen en met een charge met de gummi-stokken. De jongeren stelden zich te weer. Een hevig tumult brak los, stoelen vlogen door de lucht, er werd met glazen gesmeten, meisjes verdrongen zich gillend voor de achteruitgang, de dansvloer werd herschepen in een wild strijdtoneel. Tenslotte moest de jeugd wijken voor de gewapende fascistten. Tierend als razende beesten, traptten de „overwinnaars” het gehele meubilair kort en klein en toen er vrijwel geen stoel meer heel was, verlieten zij ook dit gevechtsterrein. Buiten gekomen joegen zij een groep politiemannen en marechaussees op de vlucht en maakten zich op de Portugese synagoge te bestormen. „De brand erin”, schreeuwden de WA-terroristen. Blijkbaar vonden de Duitsers het voor deze avond welletjes. In de late avond, terwijl de buurt als uitgestorven leek, verdwenen de fascistische orden. Zij hadden het plan, de straat te veroveren, volbracht. De hel was losgebroken.

Die beruchte zondag had de fascistische terreur ook nog in andere delen van de stad gewoed. O.a. in Amstelveen, waar een WA-colonne wraak nam door in een aantal woningen de boel kort en klein te slaan. Op enkele huizen van NSB-ers was namelijk „Landverrader” geschilderd . . .

In de Jordaan „stormde” een andere colonne van de WA. Het duurde niet lang of een vechtpartij ontstond. De WA-helden zochten een schuilplaats voor de vuisten van de Jordaanse arbeiders. Zij dachten die te vinden in een gebouw, waar op dat moment een judo-vereniging trainde. De leider van de vereniging greep een aantal WA-ers volgens de regelen van de kunst, zijn leerlingen deden niet voor hem onder. Met achterlating van een groot deel van hun wapens (boksbeugels, ijzeren stangen, gummi-knuppels) moesten de WA-ers daar de vlucht nemen.

Berichten, maar nog meer geruchten over de gebeurtenissen van

die zondagavond in de z.g. Jodenbuurt verspreidden zich snel door de stad. De gedachten van vele Amsterdamse arbeiders gingen uit naar hun joodse kameraden, van wie er verscheidene in deze buurt woonden. „Hoe hadden zij het gemaakt?“

Afspraken werden gemaakt om de volgende dag de joodse bewoners in de buurt rondom het Waterlooplein te hulp te komen. Jonge joodse arbeiders zochten hun kameraden op de Eilanden op, in de Jordaan, in West en andere buurten. Er werden verdedigingsgroepen, z.g. knokploegen samengesteld, in feite een eerste grondslag voor verzetsgroepen. Men was het er ook zonder veel praten over eens, dat verzet geboden moest worden om de anti-semitische terreur tegen te gaan.

De communisten gaven de politieke grondslag voor het verzet tegen de nazi- en NSB-terreur. De opvattingen van de communisten over het wezen van het anti-semitisme werden neergelegd in een politieke brief, die, geschreven door de algemeen secretaris van de CPN, Paul de Groot, aan de leden werd afgegeven.

Dit, voor de historie zo belangrijke document over een zo belangrijk vraagstuk als het anti-semitisme, legde de ideologische basis voor de Februari-staking.

Wij ontlenen daaraan het volgende deel:

„Het anti-semitisme is voor de nazi's een der gewichtigste middelen om hun doel te bereiken, n.l. de invoering van de fascistische dictatuur, de nationale onderwerping van het Nederlandse volk, de verduitsing van Nederland en de annexatie bij het Duitse Rijk.

Immers, het fascisme is de heerschappijvorm van het imperialistische groot-kapitaal, dat door middel van oorlog en gewelddadige dictatuur andere volkeren onderwerpt en uitbuit.

Daartoe heeft het behoefte aan het opzweepen van verschillen in nationaliteit en afkomst tot ziedende nationale- en rassenhaat, waardoor het volk in de roes wordt gebracht, die voor het voeren van een roofoorlog onmisbaar is.

Het fascisme is de heerschappijvorm van het imperialistische grootkapitaal, dat de arbeidersklasse geheel tot slaaf maakt, de klassenstrijd der arbeiders voor hun bestaan en hun rechten op gewelddadige wijze onderdrukt, haar zelfstandige organisatie vernietigt of steelt.

Het anti-semitisme is voor de nazi's een der gewichtigste middelen om hun doel te bereiken, n.l. de invoering van de fascistische dictatuur, de nationale onderwerping van het Nederlandse volk, de verduitsing van Nederland en de annexatie by het Duitse Ryk.

Immers, het fascisme is de heerschappy-vorm van het imperialistisch grootkapitaal, dat door middel van oorlog en gewelddadige dictatuur andere volkeren onderwerpt en uitbuit. Daartoe heeft het behoefte aan het opzweepen van verschillendz in nationaliteit en afkomst tot ziedende nationale- en rassenhaat, waardoor het volk in de roes wordt gebracht, die voor het voeren van een roefoorlog onmisbaar is.

Het fascisme is de heerschappy-vorm van het imperialistische grootkapitaal, dat de arbeidersklasse geheel tot slaaf maakt, de klasstryd der arbeiders voor hun bestaan en hun rechten op gewelddadige wyze onderdrukt, haar zelfstandige organisaties vernietigt of steelt.

De nationale- en rassenhaat zyn oude en beproefde middelen van de kapitalistische uitbuiters, die steeds door hen gebruikt worden om de arbeiders de hen door het kapitaal opgelegde offers te doen dragen om de klasstryd te overstemmen, om de klasse-eenheid en solidariteit der arbeiders te breken.

Het is daarom, dat de Duitse nazi's by hun streven om in Nederland een Mussert-bewind op te richten en het fascisme in te voeren en daardoor Nederland te annexeren, het jodenvraagstuk tot hun stormram tegen het Nederlandse volk willen gebruiken. En, daar hier geen jodenvraagstuk was, hebben zy er een GEMAAKT.

Dit jodenvraagstuk moet als bliksemafleider dienen voor de verantwoordiging der massa's over de oorlog en de ellende der bezetting (de joden hebben de oorlog veroorzaakt) om de aandacht van het imperialisme af te leiden.

Het jodenvraagstuk moet als splytzwam dienen onder het Nederlandse werkende volk door het tegen elkaar ophitsen van "ariërs" en "joden", "bastaard-joden" enz. enz.

Het moet de klassen-tegenstellingen vervalsen en de arbeiders in verwarring brengen over hun werkelyke klasse-vyanden door de voorstelling, dat alle joden kapitalisten zyn (terwyl de grote meerderheid der Nederlandse joden armoe lydt) terwyl de ryke "ariërs", in het byzonder de Duitsers, als "volksgenoten" worden voorgesteld.

Het moet de arbeiders- en middenstandsorganisaties ontwichten door hen tal van goede leden en kaders van "joodsen bloed" af te nemen en zodoende de vernietiging of onderjukking van deze organisaties door de NSB te vergemakkelyken.

De nazi's hebben tenslotte in Nederland het jodenvraagstuk gemaakt en het anti-semitisme tot zyn brutaalste vorm van programs en woordpartyen opgezwoept, omdat zy er behoefte aan hebben om een sfeer van verruwing, bloeddorst en dierlyke wreedheid by hun aanhangers en terreur-troepen te kweken, omdat zy hierdoor een tegennatuurlyke, sadistische "aantrekkingskracht" op de jeugd in de pubertiteits-jaren willen scheppen, welke jeugd in deze jaren zo gemakkelyk te misvormen en tot vernielzucht en wreedheid te brengen is. Zy hebben deze bloedsfeer nodig, omdat zy voor de onderdrukking van de arbeidersklasse en het volk behoefte hebben aan beulen en zy dezen in hun beulswerk op de lichamen van de joodse bevolking het gemakkelykst denkt te kunnen

De nationale- en rassenhaat zijn oude en beproefde middelen van de kapitalistische uitbuiters, die steeds door hen gebruikt worden om de arbeiders de hun door het kapitaal opgelegde offers te doen dragen om de klassenstrijd te overstemmen, om de klasse-eenheid en solidariteit der arbeiders te breken.

Het is daarom, dat de Duitse nazi's bij hun streven om in Nederland een Mussert-bewind op te richten en het fascisme in te voeren en daardoor Nederland te annexeren, het jodenvraagstuk tot hun stormram tegen het Nederlandse volk willen gebruiken. En, daar hier geen jodenvraagstuk was, hebben zij er een GEMAAKT.

Dit jodenvraagstuk moet als bliksemafleider dienen voor de verontwaardiging der massa's over de oorlog en de ellende der bezetting (de joden hebben de oorlog veroorzaakt) om de aandacht van het imperialisme af te leiden.

Het jodenvraagstuk moet als splijtzwam dienen onder het Nederlandse werkende volk door het tegen elkaar ophitsen van „ariërs" en „joden", „bastaard-joden" enz. enz.

Het moet de klassentegenstellingen vervalsen en de arbeiders in verwarring brengen over hun werkelijke klassevijanden door de voorstelling, dat alle joden kapitalisten zijn (terwijl de grote meerderheid der Nederlandse joden armoe lijdt) terwijl de rijke „ariërs", in het bijzonder de Duitsers, als „volksgenoten" worden voorgesteld.

Het moet de arbeiders- en middenstandsorganisaties ontwrichten door hen tal van goede leden en kaders van „joodsen bloede" af te nemen en zodoende de vernietiging of onderdrukking van deze organisaties door de NSB te vergemakkelijken.

„De nazi's hebben tenslotte in Nederland het jodenvraagstuk gemaakt en het anti-semitisme tot zijn brutaalste vorm van pogroms en moordpartijen opgezweept, omdat zij er behoefte aan hebben om een sfeer van verruwirg, bloeddorst en dierlijke wreedheid bij hun aanhangers en terreurgroepen te kweken, omdat zij hierdoor een tegennatuurlijke, sadistische „aantrekkingskracht" op de jeugd in de puberteitsjaren willen scheppen, welke jeugd in deze jaren zo gemakkelijk te misvormen en tot vernielzucht en wreedheid te brengen is. Zij hebben deze bloedsfeer nodig, omdat zij voor de onderdrukking van de arbeidersklasse

scholen.

Inzake dit anti-semietisme heerst in de burgerlyke kringen over het algemeen een groot wanbegrip en zelfvoldane onderschatting, waarvan ook de arbeidersklasse den invloed ondergaat. Men beweert vol zelfvertrouwen, dat "dit anti-semietisch gedoe" by het Nederlandse volk "niet pakken zal". Men beroept zich op de christelyke tradities als een dam tegen rassenhaat, men pocht met de eeuwenoude vordraagzaamheid van het Nederl. volk in de tyden dat het een vreedzame ontwikkeling doormaakte.

Als gevolg hiervan wordt tegenover het anti-semietisme vaak niets anders gesteld dan een beroep op de christelyke naastenliefde, of het humane beginsel, dat "alle mensen kinderen zyn van één vader", ofwel "dat het evangelie aan alle creaturen gepredikt moet worden" en dat "naar den vloze Jezus zelf een jood was". Andorzyás wordt de burgerlyk-democratische gelykheid van alle burgers voor de wet bepleit en wordt het anti-semietisme met sentimentele frases afgedaan.

Deze bestryding snydt geen hout, omdat zy de kern van het anti-semietisme niet raakt en dit daardoor kansen krygt om om zich heen te grypen. Men kan het anti-semietisme evenmin met christelyke humanitaire of gerechtigheidsbeweringen bestryden als men de oorlog en het fascisme zelf daarmee bestryden kan.

De communisten hebben daarom tot taak het jodenvraagstuk en de bestryding van het anti-semietisme vanuit het proletarische klassestandpunt en vanuit het belang van de nationale bevrydingsstryd te belichten. Zy moeten ook hun eigen positieve oplossing van het jodenvraagstuk aangeven.

Natuurlyk is het noodzakelyk allen, die het nationaal-socialisme en anti-semietisme bestryden, te verenigen, ook als zy dit uit humanitaire of christelyke overwegingen doen.

Doch het is in de eerste plaats nodig de arbeidersklasse bewust te maken en hen ook tot de bewustste voorhoede van de stryd tegen het anti-semietisme te maken, uitgaande van de klassebelangen van het proletariaat en de belangen van de proletarische revolutie.

Deze vereisen DE ABSOLUTE EENHEID, GESLOTENHEID en SOLIDARITEIT van ALLE arbeiders als klasse en van het gehele werkende volk, ongeacht afkomst of godsdienst.

Het is deze eenheid, die de nazi's het meest vrezen en het is juist in naam van deze eenheid, dat het anti-semietisme als een gevaarlyke vyand moet bestreden worden.

By dit grote belang, de eenheid van het Nederlandse volk tegen zyn EIGEN en vreemde onderdrukkers, treden alle beschouwingen over rasvraagstukken en godsdienst op den achtergrond.

Toch moeten de communisten ook hier de discussie niet ontwyken, zowel met de anti-semieten, als met hun tegenvoeters, de reactionaire, orthodoxe joden.

De communisten zyn voorstanders van volledige assimilatie der joden, van hun totale opgaan in de Nederlandse natie en het uitwissen van alle overblijfselen van verschillen, in het belang van de ontwikkeling van de Nederlandse natie en van de joden zelf.

Zy stellen hierby echter voorop, dat hiertoe geen enkele dwang mag uitgeoefend worden en de assimilatie geheel op vrywilligheid

en het volk behoefte hebben aan beulen en zij deze in hun beulswerk op de lichamen van de joodse bevolking het gemakkelijkst denken te kunnen scholen.

Inzake dit anti-semitisme heerst in de burgerlijke kringen over het algemeen een groot wanbegrip en zelfvoldane overschatting, waarvan ook de arbeidersklasse de invloed ondergaat.

Men beweert vol zelfvertrouwen, dat „dit anti-semitisch gedoe” bij het Nederlandse volk „niet pakken zal”. Men beroept zich op de christelijke tradities als een dam tegen rassenhaat, men pocht met de eeuwenoude verdraagzaamheid van het Nederlandse volk in de tijden dat het een vreedzame ontwikkeling doormaakte. Als gevolg hiervan wordt tegenover het anti-semitisme vaak niets anders gesteld dan een beroep op de christelijke naastenliefde, of het humane beginsel, dat „alle mensen kinderen zijn van één vader”, ofwel, „dat het evangelie aan alle creaturen gepredikt moet worden” en dat „naar den vleze Jezus zelf een jood was”. Anderzijds wordt de burgerlijk-democratische „gelijkheid van alle burgers voor de wet” bepleit en wordt het anti-semitisme met sentimentele frases afgedaan.

Deze bestrijding snijdt geen hout, omdat zij de kern van het anti-semitisme niet raakt en dit daardoor kansen krijgt om om zich heen te grijpen. Men kan het anti-semitisme evenmin met christelijk-humanitaire of gerechtigheidsbezweeringen bestrijden als men de oorlog en het fascisme zelf daarmee bestrijden kan.

De communisten hebben daarom tot taak het jodenvraagstuk en de bestrijding van het anti-semitisme vanuit het proletarische k l a s s e s t a n d p u n t en vanuit het belang van de nationale bevrijdingsstrijd te belichten. Zij moeten ook hun eigen positieve oplossing van het jodenvraagstuk geven.

Natuurlijk is het noodzakelijk allen, die het nationaal-socialisme en anti-semitisme bestrijden te verenigen, ook als zij dit uit humanitaire of christelijke overwegingen doen.

Doch het is in de eerste plaats nodig de arbeidsklasse bewust te maken en hen ook tot de bewuste voorhoede van de strijd tegen het anti-semitisme te maken, uitgaande van de klassebelangen van het proletariaat en de belangen van de proletarische revolutie.

Deze vereisen **DE ABSOLUTE EENHEID, GESLOTENHEID**

EN SOLIDARITEIT van ALLE arbeiders als klasse en van het gehele werkende volk, ongeacht afkomst of godsdienst.

Het is deze eenheid, die de nazi's het meest vrezen en het is juist in naam van deze eenheid, dat het anti-semitisme als een gevaarlijke vijand bestreden moet worden.

Bij dit grote belang, de eenheid van het Nederlandse volk tegen zijn EIGEN en vreemde onderdrukkers, treden alle beschouwingen over rassenvraagstukken en godsdienst op de achtergrond.

De communisten zijn voorstanders van volledige assimilatie der joden, van hun totale opgaan in de Nederlandse natie en het uitwissen van alle overblijfselen van verschillen, in het belang van de ontwikkeling van de Nederlandse natie en van de joden zelf."

Negende Hoofdstuk

Fascistische terreur afgeslagen

Als gewoonlijk vervoerden in de februaridagen van 1941 de IJ-ponten duizenden arbeiders naar Amsterdam-Noord. Meestal ging dat allemaal heel rustig. Vooral 's maandags, als de arbeiders nog in gedachten vertoefden bij de vrije zondag en een week van hard werken voor de boeg hadden, was er weinig animo tot gesprek.

Die maandagmorgen, de 10de februari, was dat anders. Voordat de arbeiders de ponten opgingen, hadden zich reeds groepen gevormd, die heftig discussieerden. De inschrijvingstermijn voor vrijwilligers naar Duitsland was immers op deze dag bepaald? „Wij gaan niet,” was het parool en het was gemeend.

De directies van de scheepsbouwbedrijven kwamen die ochtend op het kantoor van de NDSM bijeen. Behalve de directeuren waren de vakbondsbestuurders en de Duitse vertegenwoordigers aanwezig, zoals de reeds genoemde Kannen, alsmede de chef van de arbeidszaken in het bezette gebied, Hellwig. Het resultaat van de vrijwillige aanmelding was in de ogen van de heren bedroevend. Slechts een twintigtal aanmeldingen was binnengekomen. De Duitsers eisten, dat druk op de arbeiders zou worden uitgeoefend, er moest als aanloop en op korte termijn een 150-tal arbeiders uitgezonden worden.

Op de mededelingsborden verscheen 's middags de bekendmaking, dat in de komende dagen arbeiders *aangewezen* zouden worden om naar Duitsland te gaan.

Voor deze borden liepen in alle bedrijven de arbeiders te hoop. Er was die dag toch al weinig gewerkt, vooral toen het gerucht de ronde deed, dat de directies met de Duitsers aan het onderhandelen waren. Sinds dat moment werd er meer gepraat dan gewerkt. Bij de NDSM gingen de arbeiders naar de kantine. Zij wilden vergaderen. Communisten en sociaal-democraten hadden daartoe opgeroepen en namen de leiding van de vergadering. Ook de

directeur verscheen in de kantine. Hij nam het woord en hield de arbeiders voor, dat aan uitzending niet te ontkomen viel. De Duitse instanties waren niet te vermurwen en het bedrijf zou geen orders meer krijgen, maar de arbeiders, die naar Duitsland zouden gaan, konden er verzekerd van zijn, dat voor hun gezinnen goed gezorgd zou worden.

Arbeiders onderbraken de spreker: Wat zijn dat voor woorden? De directie heeft volledig gecapituleerd om de Duitse orders te behouden ten koste van de arbeiders? Maar wij zullen zelf wel uitmaken wat ons te doen staat. Daarvoor hebben wij de directie niet nodig.

Leden van de fabriekskern mengden zich in de discussie. Men moest de directeur toch laten uitspreken. Hoe men het ook bekeek, aan uitzending was niet te ontkomen. Het beste was, dat bijvoorbeeld een aantal ongehuwden zou gaan en dat goede arbeidsvoorwaarden werden bedongen.

De arbeiders wilden hiervan evenmin iets weten. Zij redeneerden: na de ongehuwden zullen zij de gehuwden nemen, dan onze vrouwen, onze kinderen. Tenslotte zullen zij het gehele volk nemen om het te laten bloeden voor de oorlog van de moffen.

De leiding van de vergadering verzocht de directeur weg te gaan. „U ziet het, de arbeiders willen zelf hun boontjes doppen. Uw mening is reeds bekend, wij zijn het daarmee niet eens. Wij willen zonder u vergaderen.”

De directeur vertrok onder luide instemming van de arbeiders. De vergadering laakte de houding van de directie tegenover het Duitse gezag, de kern werd bekritiseerd, omdat deze bij voorbaat had gecapituleerd. Een eenstemmig besluit werd genomen. Niemand van ons gaat naar Duitsland. Als iemand van ons ontslagen wordt, leggen wij het bedrijf plat.

Van nu af aan sprak iedereen dezelfde taal, de communistische, sociaal-democratische en alle andere arbeiders. Het was de taal van de illegale Waarheid, die onophoudelijk had opgeroepen zich te weer te stellen tegen de uitzending van arbeidsslaven naar Duitsland. De sterke eensgezindheid van de duizenden arbeiders werkte bezielend. Iedere arbeider voelde de macht en kracht van deze eenheid. Met algemene stemmen werd het besluit genomen, dat de uitzendings-maatregelen moesten worden inge-

trokken. Wanneer dit niet zou gebeuren, zou de staking worden geproclameerd. Besloten werd verder dit besluit ter kennis te brengen van de arbeiders in de andere bedrijven.

Maar ook in de andere scheepsbouwbedrijven namen de arbeiders op dezelfde wijze stelling tegenover de mededelingen van de directie.

De twee fronten van Duitsers, directie en vakbondleiders aan de ene kant en de scheepsbouwarbeiders aan de andere kant stonden uiterst scherp tegenover elkaar. De botsing was onvermijdelijk geworden.

Inmiddels kwamen ook in de stad de fronten scherper tegenover elkaar te staan. De nazi's wilden er bij de bevolking geen twijfel over laten bestaan, dat tegen hun macht elk verzet nutteloos was.

Detachementen „Grüne Polizei“ defileerden die maandag op het Museumplein en op de Dam voor Seyss Inquart en zijn staf. Op de Dam was een Duitse militaire kapel opgesteld. Het „Deutschland über alles“ schetterde over het historische plein. De Duitse laars ging omhoog voor de parade. Vaandels met de Duitse adelaars wapperden in Hollands vrije lucht.

De ziel van het Duitse imperialisme was de Pruisische militair. Friedrich Engels karakteriseerde reeds in zijn tijd deze Pruisische geest, die door de jaren heen tot heden in Duitsland verafgoud werd en wordt, als volgt: *„Er had zich een klasse van lieden gevormd, die van de oorlog en voor de oorlog leefde. Centraal Europa werd door allerlei condottieri¹⁾ overstroomd, voor wie de geloofs- en de politieke strijd als voorwendsel diende om het hele land te plunderen en te verwoesten.”*

Over het doel van het Duitse militarisme schreef hij: *„De Middeneuropese mogendheid moet een soort wedergeboorte van het Heilige Roomse Rijk van de Duitse Natie zijn en schijnt o.a. ook*

---

¹⁾ Condottieri: Bendeaanvoerders, die in Italië in de 14de en 15de eeuw veel voorkwamen en zich aan staten en partijen verhuurden (zie Marx en Engels over het reactionnaire Pruisendom, Pegasus 1955).

ten doel te hebben de eertijds Oostenrijkse Nederlanden, zowel als Nederland als vazalstaten in te lijven. Het Duitse vaderland zal ongeveer tweemaal zo groot zijn als het gebied, waar thans Duits gesproken wordt, en als dat alles in vervulling is gegaan, dan is Duitsland de scheidsrechter en meester van Europa."

En verder over de discipline van de Duitse soldaat: „Zij is een erfstuk uit de echte, oud-Pruisische" tijd, waarin de soldaat of een geronselde schooier, of een lijfeigen boerenzoon was en daarom iedere mishandeling en vernedering door zijn jonker-officier zonder morren moest slikken. En met name de aan lager wal geraakte, honger lijdende en parasiterende adel, die ten noorden van de Elbe niet zwak vertegenwoordigd is, levert nog steeds zijn contingent van de ergste soldatenbeulen, in welk opzicht hij slechts zijn gelijke heeft in de protserige bourgeoisiezoontjes, die de jonker willen spelen."

Deze soldatenbeulen marcheerden in het hart van Amsterdam. Hun tronies, vanonder de Duitse soldatenhelm, stonden levenloos en koud. Alleen hun benen bewogen, voor de paraplas en om te trappen.

Maar op Kattenburg, in de Jordaan en andere volksbuurten en in de Jodenbuurt werd de weerstand georganiseerd. Na de fascistische beestachtigheden op de afgelopen zaterdag en zondag leefde nog slechts de gedachte: Wij moeten ons te weer stellen. De verzetsploegen organiseerden eenvoudige wapens als ijzeren staven, boksbeugels e.d. Tegen de avond was de Jodenbuurt in afdelingen verdeeld, en waren wachtposten uitgezet. In grote spanning werd de komst van de fascistische orden afgewacht. En ze kwamen. Een troep WA-ers concentreerde zich op de Zwanenburgwal voor het huis van een WA-man. Van hieruit zou de „strijd tegen het jodendom" worden voortgezet. Van de andere kant, de Blauwburgwal naderde een andere WA-colonne, geflankeerd door de onafscheidelijke Duitse groene politie. Deze colonne marcheerde het Waterlooplein op, in de richting van de Lange Houtstraat.

In huizen, winkels en pakhuizen zaten de verzetsgroepen ver-

scholen, samengesteld uit buurtbewoners, Kattenburgers, Jordanners en anderen. Uitkijkposten hielden hen op de hoogte van de bewegingen van de fascistten. Toen de WA-colonnes vanaf de Zwanenburgwal en van de andere kant elkander getroffen hadden in de Lange Houtstraat, werd een ring om hen getrokken. Op het afgesproken sein gingen de Amsterdammers tot de aanval over. Het werd slechts een kort gevecht, want tegen deze verzetsgroepen bleken de WA-slungels niet opgewassen. Hoewel de „Grüne Polizei“ haar revolvers leeg schoot, nam de zwarte troep de vlucht. Bij het Waterlooplein werd zij opgevangen door nieuwe verzetsgroepen. Opnieuw kregen de fascistten slaag. Een WAmann, die de vlucht naar de Zwanenburgwal had genomen, werd achterhaald en zonder meer over de brugleuning in het koude water gesmeten. Hij klemde zich aan de sluisdeuren vast totdat hij door politie op het droge werd gehaald.

De gehele WA-meute had inmiddels de Blauwbrug over de Amstel weten te bereiken en verdween in de binnenstad. De oude buurt was van fascistten gezuiverd.

De grote krachtmeting met de WA zou echter de volgende dag, dinsdag 11 februari, plaats vinden.

Keren wij nog even terug naar de scheepsbouwerven, waar ook die dag verstrekkende besluiten werden genomen.

Terwijl 's maandags de NDSM-arbeiders hadden besloten tot staking over te gaan indien de uitzendingsmaatregelen niet zouden worden ingetrokken, gingen de arbeiders bij Verschure nog een stap verder. Zij gingen de gehele metaalindustrie bij de actie betrekken.

Het bericht deed bij Verschure de ronde dat de Duitsers scherpere maatregelen zouden nemen, indien het verzet tegen de uitzending niet opgeheven zou worden. Een in de afgelopen dagen gevormde leiding riep meteen de arbeiders op naar de kantine te gaan om te beraadslagen naar het voorbeeld van de NDSM-arbeiders. Onderwijl vormden zich reeds spreekkoren: „Wij willen staken!“

Evenals bij de NDSM trachtte de bedrijfskern van Verschure de

gemoederen te sussen. De kern rekende er op, dat de reformistische politiek van het kleinste kwaad nog als van ouds opgeld deed. Maar de arbeiders waren veranderd. Zij waren strijdvaardig geworden. Dat bleek op de vergadering. Met algemene stemmen werd een motie van de leiding aangenomen, waarin klaar en duidelijk stond, dat gestaakt zou worden, wanneer één arbeider in de bedrijven in Amsterdam-Noord bij weigering om naar Duitsland te gaan, zou worden ontslagen.

's Avonds, bij het uitgaan van de bedrijven, werden manifesten aan de poorten en op de ponten verspreid. Op zichzelf was deze verspreiding al een stout stukje illegaal werk. De verspreiders liepen immers de kans, dat één laf individu hen zou kunnen aanwijzen aan de politie of een NSB-klant. Iedere arbeider was er zich van bewust dat een verspreider zware straffen zou wachten, indien hij werd gegrepen. De verspreiding verliep echter uitstekend. De mannen werden als het ware beschermd door een muur van toegewijde arbeiders, van wie velen aan de verspreiding hielpen door zelf een pakje manifesten over te nemen en uit te delen onder hun kameraden. Het manifest ging uit van de illegale CPN. De stand van zaken over de uitzending werd daarin besproken en het moedige en vastberaden optreden van de arbeiders bij NDSM en Verschure toegejuicht. *„Alleen door eensgezinde actie kunnen de Duitse machthebbers en handlangers gedwongen worden de maatregelen van uitzending naar Duitsland in te trekken”, luidde de oproep. Weest moedig en eensgezind en de overwinning is voor de arbeiders!”*

Dinsdag, 11 februari, was het druk op straat. De spanning was voelbaar.

De heerbanleider van de WA, Hofman, had zijn benden verzameld in café Trip op het Rembrandtplein. De WA-horden schenen het te voorvoelen: Het ging er op of er onder. De WA moest heer en meester van de straat zijn. Met de joden moest eens en voor al afgerekend worden. De bevolking moest leren begrijpen, dat zij zich bij de toestand moest neerleggen. De WA zou elk verzet zonder meer neerslaan. De machtsovername door Mussert kon geen uitstel meer dulden. Op het Waterlooplein en omgeving was het eveneens veel drukker dan op andere dagen. De verschillende verzetsgroepen „patrouilleerden”. Moeders

haalden de kleintjes uit de speeltuin „Het Centrum” en brachten ze naar huis. Op het Jonas Daniël Meyerplein verzamelden zich vele honderden joodse en niet-joodse Amsterdammers. Zij waren gekomen om de joodse bevolking de helpende hand te bieden, wanneer de WA zou komen om — zoals de helden gebluft hadden — met de joden de rekening op te maken. Zij bespraken het gerucht, dat de WA als sluitstuk van haar actie de synagoge in brand zou steken. Deze brand zou als het signaal gelden, waarop Mussert in Amsterdam en Nederland in opdracht van de Duitse Rijkscommissaris de orde zou herstellen.

Intussen stonden de WA-ers opgesteld op het Rembrandtplein. Publiek drong op, scheldwoorden klonken en vuisten werden gebald. De politie probeerde de massa uiteen te drijven. Zij kreeg hulp, want de WA-ers kwamen in actie. Zij waren met alle mogelijke slag- en steekwapens bewapend. Een grote groep WA-ers begon met de koppelriem op de mensen te „oefenen”. Zowel op het Rembrandtplein als op het aansluitende Thorbeckeplein ontbrandden weer harde gevechten. De strijd golfde op en neer totdat tenslotte de politie, gesteund door een detachement marechaussee, beide pleinen wist schoon te vegen. Zij werden voor verkeer en publiek afgezet en vrij gehouden alleen voor de WA en Duitse militairen.

Intussen had zich op het Waterlooplein het eerste „incident” afgespeeld. Enige WA-ers waren in een auto naar het Waterlooplein gereden, blijkbaar om de situatie te verkennen. Zij reden over de Blauwbrug en probeerden al toeterend om het plein te rijden, maar reden zich vast in de menigte. Voor en achter de auto werden bakfietsen gereden en het publiek rukte aan de autodeuren om de fascistten eruit te halen. Deze laatsten kregen echter hulp. Een groep politieagenten wist de auto te ontzetten, de auto kreeg even de ruimte en met volle vaart probeerden de fascistten te ontkomen. Zij reden recht op het publiek in. Een man kon niet vlug genoeg wegspringen en kwam onder de auto terecht. Hij werd een heel eind meegesleurd tot voorbij de Blauwbrug, waar hij dood bleef liggen. De auto reed in woeste vaart naar het Rembrandtplein.

Het gebeurde met de auto verwekte enorme deining op het Waterlooplein. De dood van de stadgenoot deed de woede hoog

oplaaien en het was duidelijk dat het verschijnen van WA-ers moest aflopen in een bloedig gevecht. De WA-kerels kwamen vanuit twee richtingen opzetten. Vanuit de Zwanenburgerstraat marcheerde zingend een WA-colonne van ruim honderd man het Waterlooplein op. Zij konden ongehinderd tot aan de Mozes en Aäronkerk komen.

Op de Blauwbrug verscheen op dat moment de andere colonne, een nog grotere groep Duitse militairen liepen mee. Eenmaal de brug over, werd het zingen gestaakt en in looppas werd naar het plein gestormd. Het was duidelijk te zien, al deze kerels hadden zich moed ingedronken en waren tot de gemeenste dingen in staat. Voorop liep een wachtmeester van de WA, een boom van een kerel, die wild met zijn gummiknuppel zwaaide. Het was deze groep, die de aanval opende op de menigte. De wachtmeester sloeg met zijn gummiknuppel op het hoofd van een vluchtende man, die in elkaar zakte. De NSB-er bleef staan om de gevallen man in het gezicht te trappen.

De andere WA-kerels waren echter doorgestormd. Op dat moment kwam ook de WA-groep, die voor de Mozes en Aäronkerk opgesteld stond, in actie. Van twee kanten werd op de menigte ingeslagen.

Op de hoek van de Vissteeg en Waterlooplein was het pakhuis voor ijzerwaren van Ko Prenger. Daar zat één van de verzetsgroepen klaar om in te grijpen. Tegenover het pakhuis stond de zuurkraam van Jetje Swaab, waarbij ook een groep jonge mannen gereed stond. Bij de Lange Houtstraat en op andere punten rondom het plein hielden mannen zich gereed.

Terwijl de bezopen fascisten op de menigte insloegen en brulden: „Sla ze dood de joden, weg met het jodengespuis”, opende Ko Sprenger de deur van zijn loods en riep: „Vooruit jongens, nou erop los!”

Van alle kanten kwamen de Amsterdammers op de pogromhelden af, bewapend met een stuk ijzer, een stang, een pook, een poot van een stoel, of iets anders.

Het was inmiddels schemerdonker geworden en in de vechtende menigte was vriend of vijand dikwijls moeilijk te onderscheiden. Want naast de geuniformeerde fascisten namen ook NSB-ers in burger aan de strijd deel. Tegenover de jongens uit het volk waren

de zwarte ratten echter niet opgewassen. Zij hadden wel een grote bek en wisten weerlozen vakkundig neer te slaan, maar tegenover de met simpele wapens voorziene arbeiders bleken zij slungels te zijn. De ene WA-man na de andere moest het onder spit delven. De colonnes werden meer en meer achteruit gedrongen in de richting Blauwbrug. De fascistena waren na korte tijd wanhopige verdedigers geworden, die alleen nog maar zochten weg te komen.

De reeds genoemde wachtmeester, Koot geheetten, was van zijn troep afgeraakt. Hij probeerde uit te wijken en de benen te nemen. Op het moment, dat hij de Turfsteege in zou schieten, kregen een paar jonge arbeiders hem te pakken. Een kort, fel gevecht ontstond. Koot ging voor de grond. Niemand lette verder op hem, het gevecht ging verder. De jongens die Koot hadden neergeslagen, renden de andere vluchtende WA-bandieten achterna. Er was geen houden meer aan, de WA-colonnes, die een half uur eerder zingend en schreeuwend het Waterlooplein waren opgemarcheerd, waren veranderd in een angstige troep vluchtelingen. Over de Blauwbrug, waar nog steeds de politie stond om het verkeer naar het Rembrandtplein tegen te houden, lag de veilige haven voor de verslagen fascistena. Ook voor de Duitse militairen, die aan de strijd hadden deelgenomen en waarvan een aantal met bebloede koppen de terugweg moest aanvaarden.

Politieagenten van het bureau Jonas Daniël Meyerplein raapten de restanten van de fascistische „strijders” van het snel verlaten plein op. Zij brachten de minst verwonden naar het bureau, terwijl Koot en nog enkelen naar het ziekenhuis werden gebracht. Meer dan honderd fascistena kwamen met verwondingen aan in het café Trip, waar de vloekende en tierende heerbanleider Hofman hen opwachtte. Om op zijn beurt even later op zijn huid te krijgen van de Duitse gevormachtigde Böhmcker, met wie hij samen het plan de campagne voor de verovering van de straat had uitgewerkt.

Böhmcker gaf kort daarop de „Grüne Polizei” opdracht de rust op het Waterlooplein te herstellen. Maar toen de overvalwagens arriveerden, lag het plein leeg en uitgestorven. De Amsterdamse arbeiders hadden hun kwartieren weer betrokken. De strijd tegen

het fascisme was voor die dag geëindigd in een overwinning voor de anti-fascisten.

Die avond hing een zware mist over de stad. Door de Jodenbuurt reed een Duitse auto. Daarin zaten een woedende Böhmcker en een verslagen leider van de „Sicherheitspolizei" Ditges. De laatste zou een paar weken later vervangen worden door de beruchte Willy Lages. De Duitsers hadden de heerbanleider van de WA, Hofman, op hun inspectietocht meegenomen. Maar wat viel er te inspecteren in de uitgestorven Jodenbuurt? De mensen waren in de huizen. Menige jonge man moest verbonden worden, want ook de anti-fascisten hadden verwondingen opgelopen. Na de rondrit gaf Böhmcker Hofman opdracht zijn WA-vendels te laten inrukken. De WA had gefaald. De Duitsers zouden zelf de verdelgingsoorlog tegen de joodse Nederlanders gaan voeren, een soort „Kristallnacht" houden. Want zij hielden vast aan hun perfide doel om het Nederlandse volk te scheiden in joden en niet-joden, terwille van hun oorlogvoering.

Laat in de avond reden zij het Waterlooplein op. Motoren met zijspan, en zes grote overvalwagens, in iedere wagen 40 man „Grüne Polizei". Zelfs twee pantserwagens met snelvuurkanonnen, twee arrestantenwagens en een aantal luxe wagens, waarin Duitse officieren zaten. Een kleine legermacht, die onmiddellijk begon alle bruggen, die toegang tot de Jodenbuurt gaven, te bezetten. Op verscheidene punten rondom de buurt werden wachten geposteed. De Duitsers drongen een aantal woningen binnen en arresteerden een 15-tal joodse jongemannen. Niet-joden, die zij in sommige woningen aantroffen, lieten zij ongemoeid. Het was uitsluitend te doen om joden, want alleen zij konden verantwoordelijk worden gesteld voor de nederlaag van de WA.

Zo kreeg Böhmcker zijn zin en werden de eerste voorbereidingen getroffen voor een ghetto, dat voor de eerste keer in zijn geschiedenis in Amsterdam ontstond.

Drie uur, nadat Koot in het Binnengasthuis was opgenomen, overleed hij aan zijn verwondingen.

De Duitsers stelden het persbericht op en zo konden de Amster-

CATALOGUS VAN ENKELE BOEIENDE EN INTERESSANTE

PEGASUS-BOEKEN

Voorjaar 1961

Bruno Apitz NAAKT ONDER WOLVEN

Een roman over de warme menselijkheid, de internationale solidariteit en de opofferingsgezindheid, die het mogelijk maakten om in de huiveringwekkende ellende van Buchenwald het leven van een klein menskind te redden. Een ontroerende geschiedenis, die reeds in vele landen werd vertaald. In de DDR werd dit verhaal verfilmd en de oplage van dit boek bereikte tot nu toe het ongekende cijfer van 600.000 exemplaren.

Verschijnt februari 1961. 365 bladz.

Gebonden f 8,90

Gerard Maas KRONIEK VAN DE FEBRUARI-STAKING 1941

Boeiend en actueel is dit boek, dat de voorgeschiedenis en de grote acties van de werkverschaffingsarbeiders en de roemrijke Februari-staking zelf beschrijft. Het volgt de gebeurtenissen van dag tot dag en van uur tot uur en is daardoor een onmisbaar werk voor iedereen, die de herinnering aan het verzet tegen de Nazi's levend wil houden.

140 bladz., geïllustreerd.

Ingenaaid f 2,50

Stefan Heym „DE ZAAK GLASENAPP”

Op bewogen wijze wordt de ontwikkeling van het verzet getekend in een vertelling die uitmunt door spanning en verrassende verwickelingen. „De zaak Glasenapp” is een van de eerste verzetsromans geweest. Het boek verscheen in Amerika in 1942, werd reeds gedurende de oorlog verfilmd en in grote oplagen onder de soldaten verspreid en na de oorlog in vele landen vertaald.

334 bladz. Luxe band

Gebonden f 8.90

Aleksander Tsjakowski „HET GEBEURDE IN LENINGRAD”

Een breed opgezette roman over de belegering van Leningrad door de Nazis en de na-oorlogse opbouw. Het is de liefdesgeschiedenis van twee jonge mensen, wier leven nauw verbonden is aan de oude stad aan de Nawa.

536 bladzijden.

Gebonden f 5.50

Georgi Karaslawow „DE SCHOONDOCHTER”

Een boerenroman van een der grootste hedendaagse schrijvers uit Bulgarije. Een bloeiende en sfeervolle beschrijving van het dorpsleven en een verhaal van een hartstochtelijke jonge liefde, van botende karakters en van groot leed.

Een vertelling, die terecht in de Bulgaarse literatuur een belangrijke plaats inneemt.

Geïllustreerd

Gebonden f 6.90

het fascisme was voor die dag geëindigd in een overwinning voor de anti-fascisten.

Die avond hing een zware mist over de stad. Door de Jodenbuurt reed een Duitse auto. Daarin zaten een woedende Böhmcker en een verslagen leider van de „Sicherheitspolizei“ Ditges. De laatste zou een paar weken later vervangen worden door de beruchte Willy Lages. De Duitsers hadden de heerbanleider van de WA, Hofman, op hun inspectietocht meegenomen. Maar wat viel er te inspecteren in de uitgestorven Jodenbuurt? De mensen waren in de huizen. Menige jonge man moest verbonden worden, want ook de anti-fascisten hadden verwondingen opgelopen. Na de rondrit gaf Böhmcker Hofman opdracht zijn WA-vendels te laten inrukken. De WA had gefaald. De Duitsers zouden zelf de verdelgingsoorlog tegen de joodse Nederlanders gaan voeren, een soort „Kristallnacht“ houden. Want zij hielden vast aan hun perfide doel om het Nederlandse volk te scheiden in joden en niet-joden, terwille van hun oorlogvoering.

Laat in de avond reden zij het Waterlooplein op. Motoren met zijspan, en zes grote overvalwagens, in iedere wagen 40 man „Grüne Polizei“. Zelfs twee pantserwagens met snelvuurkanonnen, twee arrestantenwagens en een aantal luxe wagens, waarin Duitse officieren zaten. Een kleine legermacht, die onmiddellijk begon alle bruggen, die toegang tot de Jodenbuurt gaven, te bezetten. Op verscheidene punten rondom de buurt werden wachten geposteed. De Duitsers drongen een aantal woningen binnen en arresteerden een 15-tal joodse jongemannen. Niet-joden, die zij in sommige woningen aantroffen, lieten zij ongemoeid. Het was uitsluitend te doen om joden, want alleen zij konden verantwoordelijk worden gesteld voor de nederlaag van de WA.

Zo kreeg Böhmcker zijn zin en werden de eerste voorbereidingen getroffen voor een ghetto, dat voor de eerste keer in zijn geschiedenis in Amsterdam ontstond.

Drie uur, nadat Koot in het Binnengasthuis was opgenomen, overleed hij aan zijn verwondingen.

De Duitsers stelden het persbericht op en zo konden de Amster-

dammers de volgende dag in de Telegraaf en andere kranten lezen, dat Koot door jonge joden de strot was afgebeten, dat joden zijn bloed hadden opgezogen en dergelijke walgelijke leugens meer. De nazi's dachten op deze wijze de burgerij tegen de joden op te hitsen en het te doen voorkomen of alleen joden aan de moedige strijd tegen de WA en Duitsers hadden deelgenomen. Diezelfde avond nog was het nieuws over de gevechten op het Waterlooplein en de smadelijke nederlaag van de fascistenaan een lopend vuurtje door de stad gegaan. De verhalen versterkten de anti-fascistische gevoelens van de Amsterdamse arbeidersklasse en stelden de burgers voor de keuze het hoofd te buigen voor het fascisme, of tot verzet over te gaan. Juist door het actieve optreden van zovele Amsterdamse arbeiders, die hun joodse stadgenoten te hulp waren gesnel, groeide de gedachte aan verzet overal. Die avond werd ook vergaderd door de leiding van de illegale CPN. De situatie werd besproken en besloten werd een manifest te maken en te verspreiden, waarin de bevolking opgeroepen zou worden te protesteren tegen de onmenselijke jodenpogroms en op zaterdag 15 februari op de Dam te demonstreren tegen het aan de macht komen van een Mussert-regering. Zo gaf de CPN nieuwe impulsen om de strijd van de bevolking tegen de maatregelen van de Duitse bezetters en hun fascistische handlangers op steeds hoger niveau te brengen.

Tiende Hoofdstuk

Capitulatie

De mensen, die heel vroeg de volgende morgen — woensdags — naar hun werk gingen, ontdekten tot hun grote woede, dat de Duitsers een ghetto in de binnenstad hadden opgericht. Alle bruggen die toegang gaven tot de z.g. Jodenbuurt stonden open. Waar de bruggen niet openstonden, zoals de Blauwbrug en enkele andere toegangswegen, werden ze bewaakt door de „Grüne Polizei“. Geen sterveling mocht het afgezette gedeelte verlaten, terwijl ook niemand dat gedeelte kon betreden. De afsluiting werd snel bekend. De mensen gingen kijken hoe de situatie was. Aan woedende of sarcastische opmerkingen was geen gebrek, maar ook angst waarde door de stegen, straten en over de pleinen. Overigens was de situatie zo, dat in het gevormde „ghetto“ ongeveer 60% joden woonden en ongeveer 40% niet-joden, het beeld, dat voor meerdere buurten gold. Er waren ook heel wat bedrijven en bedrijfjes in de afgesloten buurt gevestigd, zoals een aantal gemeentebedrijven, waar joden en niet-joden van buiten de buurt werkzaam waren. Om echter het beeld van een ghetto te vervolmaken, hadden de Duitsers ook alle verkeer uit en naar de buurt stopgezet. Lijn 8 was uitgeschakeld. Op de Nieuwmarkt werd in de loop van de ochtend een afzetting gebouwd. Aan beide zijden van de afzetting spraken de mensen met elkaar. Zij werden door de Groenen weggejaagd en de gesprekken gingen verder van een afstand, of over het water van de grachten. De Amsterdammers vonden het een vreemde, sinistere zaak, die afsluiting. Zij hadden geen begrip en zouden dit ook nooit krijgen, voor de Duitse middeleeuwse geest van jodenghetto's. Het leek of een donkere nacht over de altijd zo levendige en gemoedelijke oude stad was gedaald.

De Duitse gevolmachtigde voor Amsterdam, Böhmcker, riep na

overleg met Seyss Inquart enige joodse figuren bij zich. Het waren de voorzitter van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap en van de Nederlands Israëlitische Hoofdsynagoge, A. Asscher, de opperrabbin van Amsterdam, L. H. Sarlouis, en de opperrabbin van de Portugees-Israëlitische gemeente, D. Francès. Verder waren aanwezig het hoofd van de „Sicherheitspolizei“, de SS-Hauptsturmführer Ditges en de waarnemend gemeente-secretaris van Amsterdam, J. F. Franken.

Van dit gesprek werd bekend, dat Asscher meende de Duitsers te kunnen wijzen op de onhoudbare toestand in de Jodenbuurt. Hij verlangde, dat de bewoners met rust gelaten zouden worden. Maar het pakte anders uit. Böhmcker draaide de rollen — zoals te verwachten was — om en stelde genoemde personen aansprakelijk voor de „terreur tegen de WA“ . . . Hij eiste, dat dezelfde dag nog een „Joodse Raad“ gevormd zou worden, die aansprakelijk kon worden gesteld voor gebeurtenissen in het „ghetto“. Het eerste wat deze „Joodse Raad“ had te doen was te zorgen, dat de „wapens“ werden ingeleverd. Verder moesten maatregelen worden getroffen, dat alle niet-joden het „ghetto“ gingen verlaten, dat leegstaande huizen zouden worden opgegeven, dat niet-joodse kinderen die in de afgezette buurt op school gingen, daarvan afgehouden werden en dat aan alle joden in het „ghetto“ een bewijs, een soort paspoort, werd uitgereikt. De tekst op dit paspoort moest in het Nederlands en in het Hebreeuws gesteld zijn. Böhmcker zei tenslotte nog, dat „christenen“ de buurt niet mochten betreden en dat dus ook WA-ers geen toegang tot het afgezette deel meer zouden krijgen. Daarna konden de drie joodse burgers vertrekken.

Dezelfde dag nog werd een „Joodse Raad“ gevormd. Asscher sprak met prof. dr. D. Cohen, de voorzitter van het Comité voor Bijzondere Joodse Belangen en met nog zestien mannen uit het joodse religieuze leven in Amsterdam. Deze „Joodse Raad“ kreeg dezelfde dag ook te horen, dat op korte termijn een vergadering voor de joden in het afgezette gedeelte moest worden gehouden waar de Raad zou mededelen, dat de „stoot-, slag- en vuurwapens“ moesten worden ingeleverd.

Volgens Duitse opvattingen zou met de vorming van deze Joodse Raad het jodenvraagstuk in Nederland in korte tijd opgelost zijn.

Kon echter deze Joodse Raad een werkelijk vertegenwoordiger zijn van de joodse bevolking van Amsterdam? Bij de grote massa van joden, halfjoden en andere afstammelingen van joodse ouders, grootouders enz. had deze Joodse Raad geen enkele autoriteit. Hetgeen begrijpelijk was, want het overgrote deel van de joodse bevolking had geen enkele verbintenis meer met specifiek joodse kringen. De enige verbintenis konden de verschillende religieuze joodse kerkgenootschappen zijn. Een groot deel van de massa had echter zijn verbintenis in de politieke partijen en vakbeweging. De klasse waartoe men hoorde, dat was de werkelijke verbintenis. Toch wierp deze Joodse Raad zich op als de vertegenwoordiger van alle joden in Amsterdam, en later in geheel Nederland. Het is duidelijk dat dit verschrikkelijke gevaar inhield voor de joodse bevolking en voor het geestelijk welzijn van het hele Nederlandse volk. Hij kwam immers overeen met de Duitse anti-semitische opvattingen dat joden een „ander soort” mensen waren. Door deze gedachte te helpen verspreiden, speelde de Joodse Raad in de kaart van de Duitse militaristen.

Bovendien, wat waren dat voor „vertegenwoordigers” van de joodse bevolking? Asscher, de voorzitter van de Joodse Raad, was een bekend kapitalist, eigenaar van grote diamantslijperijen. Hij had zitting in de Provinciale Staten van Noord-Holland voor de Vrijheidsbond (liberalen). Hij was voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam. Zijn naaste medewerker, prof. dr. Cohen, was hoogleraar in de geschiedenis van het Hellenisme¹⁾ aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Beide figuren waren bekende Zionisten, die zich verzetten tegen de assimilatie van joden en niet-joden. Politiek waren deze mannen, evenals de andere leden van de Raad, burgerlijk georiënteerd. Zij wilden tegenover de Duitse bezetting de weg volgen van het kleinste kwaad, van het toegeven en aanpappen. Een weg, die — zoals later zou blijken, zou helpen om 100.000 joden uit ons land te voeren naar de gaskamers van Auschwitz. Deze Joodse Raad liet diezelfde dag nog aanplakbiljetten in de afgezette buurt aanbrengen, waarop de bewoners konden lezen,

---

¹⁾ Hellenisme: Griekse beschaving na de val van het rijk van Alexander de Grote.

dat de joden hun . . . wapens onmiddellijk op het politiebureau op het Jonas Daniël Meyerplein moesten inleveren. De inlevering zou geen straffen ten gevolge hebben.

Tevens werd bekend gemaakt, dat de volgende dag, op donderdag 13 februari, een bijeenkomst voor alle joodse bewoners gehouden zou worden in de Diamantbeurs.

Vol verbazing, bij velen gepaard gaande met toenemende woede, lazen de bewoners van de Jodenbuurt deze oproepen. Dus hadden deze lieden van de zich noemende Joodse Raad de schuld van de terreur op de bewoners laten werpen. Niet de WA, maar de Amsterdamse bevolking had de gevechten ingezet . . .

Op het politiebureau werd geen wapen ingeleverd. Had de bevolking wapens? Neen, de stoelpoot of het brok ijzer, waarmee de dag tevoren de fascistten de buurt waren uitgeranseld, lag weer op de hoop oudroest of in de gracht. Er waren geen wapens, er was geen schuldgevoel in de buurten. Er was een sterke verzetsgeest, een kostbaar goed, dat verkwanseld werd door een zich noemende Joodse Raad . . .

In drommen kwamen ze die middag van de 13de februari naar de Diamantbeurs op het Weesperplein. De Diamantbeurs, waar overdag gesproken werd over de handel in de schitterende stenen, waarvoor miljoenen werden betaald. De beurs, eens een flonkerend centrum van de wereldhandel in diamant. De Diamantbeurs, waar 's avonds gesproken werd door zwoegers en slovers, door stakers en 'roden' over de harde strijd om het bestaan, over een toekomstige maatschappij, vrij van honger, ellende, werkloosheid, vrij van oorlog en pogroms — de socialistische maatschappij.

De grote zaal was weer vol, zoals zo vele malen voorheen. Meer dan vol zelfs; mensen moesten buiten staan in de druilerige regen, zij konden niet naar binnen. Een tweede vergadering bleek direct al nodig. Binnen zochten de natgeregende mensen naar een plaatsje. Arbeiders kwamen naast winkeliers en andere zakenlieden te zitten, het was een heterogeen gezelschap. Vóór het grote portium zaten drie Duitse officieren van de „Grüne Polizei”. Zij zaten daar stram, het ene gelaarsde been over het andere.

Die dag werd de afzetting van de Jodenbuurt voor een deel opgeheven. Maar auto's mochten er niet rijden, evenmin de tram. Zelfs fietsen aan de hand meenemen was niet toegestaan.

's Avonds berichtte de gelijkgeschakelde pers, dat de beperkingen ten aanzien van het in- en uitgaande verkeer in de Jodenbuurt verzacht waren, omdat de rust was hersteld. De krantenberichten luidden verder, dat alle niet-joodse bewoners uit de jodenbuurt zouden vertrekken en dat een Joodse Raad was gevormd, die „bepaalde garanties voor de handhaving van de veiligheid binnen de jodenbuurt had gegeven.”

Maar in de stad kookte het. In vele bedrijven maakten arbeiders tussen het werk door slagwapens om de strijd op en rondom Waterlooplein, Rembrandtplein en elders te versterken en de fascistten niet alleen uit de Jodenbuurt te slaan, maar overal uit Amsterdams straten en pleinen.

Het was die avond echter rustig in de stad. Wel werden in Amsterdam-Zuid door snel in het donker verdwenen fascistten bij joodse bewoners ruiten ingegoooid, maar bij deze incidenten bleef het. Noch op het Rembrandtplein, noch verder in de binnenstad waagde zich een WA-uniform.

In de gehele stad werd die avond ook het optreden en ingrijpen van de Joodse Raad besproken. Wie had deze Joodse Raad geroepen? De Duitsers. Daarom kon deze Joodse Raad geen redding brengen voor de joodse bevolking. Dat kon alleen verzet van joden en niet-joden.

Vrijdagmiddag 1 uur waren op het politiebureau aan het Jonas Daniël Meyerplein enkele stokken, een ploertendoder en een drietal ijzeren stangen afgegeven. De bewoners van de buurt hadden geen wapens. Maar de Duitsers deden of zij van mening waren, dat er wel wapens moesten zijn. Dus werd de oproep om wapens in te leveren nog eens herhaald. In scherpere bewoordingen. Waar echter wapens vandaan te halen? Ze waren er niet en als ze er waren, lagen ze voor het grijpen in de oudijzerloodsen en andere magazijnen en opslagplaatsen.

De Duitsers hielden vast aan hun eis: er moesten wapens worden ingeleverd en anders . . .

Zij hielden ook vast aan hun eis dat ca. 150 scheepsbouwarbeiders als voortroep naar Duitsland zouden worden gezonden. Bij de NDSM werden die vrijdag veertig ongehuwde arbeiders op het kantoor geroepen. De directieleden beijverden zich, de mannen onder het oog te brengen dat in ieder geval een aantal arbeiders moest gaan, wilde het bedrijf niet door rampen getroffen worden. Wat hadden de ongehuwden te verliezen? Zij lieten niets achter, geen vrouw of kinderen. Zij zouden op reis gaan, wat anders beleven en daarnaast nog goed verdienen. Het bedrijf zou hun vrijwillige gang nooit vergeten en als de tijden weer normaal waren, kwamen zij terug, verrijkt met nieuwe ervaringen en vak-kennis; bij de NDSM kon men dan aan een prachtige toekomst werken.

Er werd gepraat en gepraat, maar de, voor het merendeel jonge, arbeiders bleven het hoofd schudden: neen. Neen, zij gingen niet, zij konden niet gaan, want het bedrijf, d.w.z. de arbeiders waren unaniem van mening: geen arbeider gaat naar Duitsland en wie toch gaat, vrijwillig, is een idioot.

De directie bleef ook hardnekkig, blijkbaar extra onder druk gezet door de Duitsers. Zaterdagmorgen riep zij de ongehuwde arbeiders weer op het kantoor. De Duitser Kannen was er ook bij. Weer werd gepraat, dreigend gepraat. De Duitser stelde voor te loten, wie zou gaan. Er hadden zich in totaal een twintigtal arbeiders aangemeld in de afgelopen dagen. Laten wij loten, werd weer voorgesteld, en in het nauw gebracht door de gewichtige directieleden en de familiair doende Duitser, werd uiteindelijk aarzelend toegestemd. Kannen zelf trok de loten en een aantal arbeiders wisten daarna wie door het lot was aangewezen.

Maar voordat de fabrieksfluit het signaal tot beëindiging van het werk gaf, wist het gehele bedrijf wat er gebeurd was. Een felle verontwaardiging brak los. Men ging naar huis na de afspraak: maandag zullen wij zien hoe de situatie is. Eén ding staat vast: er gaat niemand onvrijwillig, ook door loting niet, naar Duitsland. Als dat toch wordt doorgezet, is er één parool: staken!

Die week werd aan talloze bedrijven en ook in buurten door

honderden communisten het manifest verspreid, waarin opgeroepen werd om op zaterdag 15 februari op de Dam en het Rokin te demonstreren tegen de pogingen, Mussert de macht in handen te geven. In het manifest werden de gebeurtenissen van de laatste dagen op het Waterlooplein en elders beschreven, evenals de vergaderingen van de Joodse Raad. In het manifest werd ten aanzien van deze situatie het volgende tot de Amsterdamse bevolking gezegd: „*De verlossing uit de pogroms ligt in de gezamenlijke strijd van alle arbeiders tegen het monsterachtige imperialisme, waartoe ook de joodse groot-kapitalisten behoren.*”

De oproep tot demonstratie lag in de lijn van de koers, die de leiding van de illegale CPN had aangegeven en waarover wij reeds geschreven hebben. Met deze demonstratie tegen de jodenpogroms, tegen uitzending van arbeiders naar Duitsland wilde de leiding van de illegale partij aftasten hoe de stemming onder de bevolking ten aanzien van deze vraagstukken was. Deze demonstraties moesten als het ware een generale repetitie zijn voor de grote klap, welke naar de overtuiging van de leiding toegediend moest worden in de vorm van een algemene staking, om een Mussert-regering onmogelijk te maken en de bezetters te laten weten dat het Nederlandse volk geen Duitse bezetting wilde.

De voorgenomen demonstratie was dus algemeen bekend. Daardoor was het te verklaren dat de zich noemende „Troelstra-beweging”, de Trotskistengroep van Paul Kiès, die geworden was tot het linkerhandje van de NSB, die zaterdagmorgen nog een manifest verspreidde (legaal) waarin opgeroepen werd *niet* deel te nemen aan de demonstratie.

Het politierapport zou die dag melden, dat een grote menigte volk, bestaande uit opgeschoten jongelui en „lieden van minder allooi”, die middag naar de Dam en het Rokin waren gekomen. Die „lieden van minder allooi” waren de arbeiders van Amsterdam. Dat waren de „lieden” die de macht van de bezetting trotseerden, die niet capituleerden als zovele „hooggeplaatste lieden” dat in die dagen gedaan hadden en deden. Met duizenden trokken zij naar de binnenstad. Donderende spreekkoren galmden over Dam en Rokin: Weg met de jodenpogroms! Geen arbeiders naar Duitsland! Weg met de nazi's! Weg met Mussert! Enz.

Bijna de gehele politiemacht was die middag bijeengetrommeld

om in opdracht van de Duitsers de orde te handhaven. En dus werd er geranseld met de gummilatten, geslagen met de sabels en geschoten. Duitse officieren van de groene politie keken vanaf het bordes van het paleis belangstellend toe hoe de ene charge na de andere op de betogers werd uitgevoerd. En steeds weer kwamen de betogers terug. Totdat de gehele Dam werd ontruimd en alle toegangswegen werden afgesloten. De betogers begaven zich toen door de Kalverstraat, naar Munt en Rembrandtplein, door de Vijzelstraat naar het oude Zuid.

De demonstratie was in elk opzicht geslaagd. Hij was een duidelijk appèl aan de Amsterdamse bevolking, dat de arbeidersklasse paraat was en kokend van strijdlust. Zo de Duitse bezetters het mochten wagen om Mussert toch de regeringsmacht in handen te geven, de Amsterdamse arbeidersklasse zou dat niet nemen.

Maar in de binnenstad was die middag geen WA-uniform te ontdekken. De WA was van het eerste plan afgestapt en overgegaan tot de actie van het tweede plan. Dat wil zeggen, de individuele terreur in minder volkrijke buurten. Die avond „opereerde” een groot aantal WA-ers in Amsterdam-Zuid. In de Rijnstraat hielden zij een bekende joodse leraar aan en staken hem met hun messen in de rug. Bewoners vonden het slachtoffer later op straat liggen en brachten hem zwaar gewond naar een ziekenhuis.

De WA-ers waren intussen verder gegaan. In de Rijnstraat bevond zich een door Duits-joodse emigranten gedreven ijssalon. Enkele jongelui zaten binnen ijs te eten toen de zwarte helden zich aandienen. Zij ranselden de niets vermoedende jonge mannen de zaak uit, sloegen de eigenaar met een ploertendoder neer en gooiden daarna de ruiten kapot.

Zodra echter de buurtbewoners de straat opstormden, namen de WA-ers de vlucht.

Zo ging dat ook die zondagavond, toen WA-ers plotseling uit het duister opdoken en de ruiten van de ijssalon Koco in de Van Woustraat stuk smeten. Zij waren ook daar weer snel verdwenen.

Nee, de WA was geen fractie meer van die brutale, rechtstreeks naar de „overwinning” marcherende en zingende zwarte macht, die ze enkele dagen tevoren nog leek te zijn.

Haar machtsvertoon concentreerde zij nu op de begrafenis van Koot, die op maandag 17 februari zou plaats vinden. Op de reclamezuilen in Amsterdam waren felrode aanplakbiljetten geplakt. Daarop stond te lezen, „dat de bevolking zich op maandag 17 februari eerbiedig langs de weg kon scharen om de laatste eer te bewijzen aan de Nederlander Koot, die voor zijn overtuiging en zijn volk gestreden had en daarbij het leven had verloren.”

Ofschoon aan de leden van de NSB het consigne was gegeven de zwartrode vlag halfstok uit de woningen te steken, was nergens van vlagvertoon iets te bespeuren, de kringhuizen uitgezonderd. In de Jordaan had één in de Rozenstraat wonende NSB-er het gewaagd, op zaterdagmiddag, de NSB-vlag uit zijn raam te steken.

Wie de Jordaners kent, kan begrijpen dat deze provocatie niet zonder gevolgen kon blijven. In korte tijd zag het zwart van mensen in en om de Rozenstraat. De ruiten van de NSB-er waren snel ingeslagen en al gauw werd de gehate vlag gestreken . . .

In de hele stad was al snel niet veel meer te bekennen van rode aanplakbiljetten van de NSB. De bevolking dulde geen manifestaties van de fascistten. Wakker geschud door de actie van de werkverschaffingsarbeiders, zich bewust van het fascistische gevaar door de acties van de metaalarbeiders tegen de uitzending en diep verontwaardigd over de jodenpogroms, begonnen de geesten snel te rijpen voor de machtige volks-demonstratie, de grote staking.

Hierop koerste de illegale CPN. Zij was de enige organisatie die op dit moment het volk leiding gaf, die politieke voorlichting verstrekte en daardoor de beweging van het volk tot volksverzet deed worden.

Er kwamen in die dagen meerdere illegale kranten en pamfletten uit. Zoals het illegale blad „Vrij Nederland”, dat in december uitgegeven was door een groep christelijk georiënteerde jonge Nederlanders. Ook dit blad schreef met afschuw over de jodenpogroms, maar evenals andere bladen achtte het verzet daartegen nutteloos.

Het verzet, de aanvoering in het verzet, dat werd uitgedrukt door de illegale Waarheid. Vandaar dat vele tienduizenden Amsterdammers in die dagen dit illegale blad als hun lijfblad beschouwden.

Elfde Hoofdstuk

Metaalarbeiders in staking

Weer was het maandagmorgen. Nu de 17de februari. Weer brachten de IJ-ponten de duizenden arbeiders in de vroege morgen naar de overkant. Weer werd gediscussieerd. Maar nu in duidelijke taal. „Vandaag moeten we hom of kuit hebben. Uitzending of geen uitzending en zo ja, dan staking!”

De jonge arbeiders, die door „het lot” waren aangewezen om naar Duitsland te gaan, bemerkten die maandagmorgen, dat hun penningen niet op de borden hingen. Zij vervoegden zich bij het portiershokje. De portier wist echter slechts dat hij de penningen moest innemen. Er werd dus gewacht tot het gehele personeel in het bedrijf was. Daarna hadden de arbeiders zonder penningen zich te melden in de koffiekamer van het leidinggevend personeel. Op zichzelf al een ongebruikelijke zaak. Er waren ook twee autobussen voor de koffiekamer opgesteld. Directieleden deelden de arbeiders mede, dat zij daarmede naar de Arbeidsbeurs gebracht zouden worden om gekeurd te worden.

Dat leek dus alles rustig te zullen verlopen. Maar, terwijl in de koffiekamer gesproken werd, ging als een steppevuur het bericht door het bedrijf, dat de „lotelingen” in de koffiekamer waren opgesloten om daarna in de bussen te worden weggebracht. Van alle kanten kwamen de arbeiders aangesneld. Zij probeerden zich toegang te verschaffen tot de koffiekamer, maar tevergeefs, de deuren waren hermetisch gesloten. Dus vormde zich voor dit gebouwtje een verontwaardigde menigte metaalbewerkers, die luidkeels riepen: „Open de deuren. Hier onze kameraden. Niemand gaat naar Duitsland.” Eén van de directeuren kwam naar buiten en poogde een redevoering voor de verzamelde arbeiders af te steken. Maar er waren andere woordvoerders, naar wie de arbeiders wel wilden luisteren. Dat waren hun vertrouwensmannen, die zij in deze actie hadden leren kennen. Terwijl de directeur nog uitriep, dat de arbeiders met vuur speelden, omdat

de Duitsers actie met reactie zouden beantwoorden, riepen de woordvoerders van de arbeiders op tot staking. Op dat moment werden de deuren van de koffiekamer geopend en de lotelingen voor Duitsland kwamen naar buiten en sloten zich aan bij hun kameraden.

Intussen trokken de eerste arbeiders reeds de poort uit, gevolgd door een steeds bredere stroom. Omstreeks tien uur in de morgen lag het bedrijf van de NDSM zo goed als geheel plat.

De stroom van duizenden arbeiders trok op de fiets en te voet naar Verschure, naar het metaalbedrijf van Ducroo en Brauns, naar de Vries Lentsch. Aan de poorten werd gesproken met de arbeiders van deze bedrijven. In korte tijd sloeg de strijdvaardigheid van de NDSM-arbeiders over. Ook daar liepen de arbeiders te hoop. Er werd vergaderd, arbeiders spraken en riepen de twijfelaars op zich aan te sluiten bij de algemene protest-actie van metaalarbeiders tegen de uitzending naar Duitsland. Bij Ducroo en Brauns trok een arbeider aan het touw, waardoor het geloei van de fabrieksfluit aankondigde dat het werk beëindigd was. Bij Verschure en de Vries Lentsch kwamen de eerste groepen de poorten uitstromen. In het middaguur was de staking in alle genoemde bedrijven algemeen. De stakende massa ging naar de Meeuwenlaan, naar het bedrijf van de ADM. Voor de poort van dit grote scheepsbouwbedrijf stond een commando van de „Grüne Polizei”, de karabijn in de aanslag. Vanaf de werf werd met de massa op straat gediscussieerd: „Wij kunnen er niet uit, de groenen gaan schieten.” Bij de ponten werd het parool gegeven: Morgenvroeg halen wij de mannen van de ADM eruit. De staking gaat verder. Geen uitzending naar Duitsland. Met deze gedachten stroomden de stakende metaalarbeiders de stad in. Zij weerstonden de Duitse bezetting, hadden lak aan de intimidatie, zij waren het, die het vaandel van de vrijheid en de onafhankelijkheid hoog hieven. Zo gaven zij de burgerij het zelfvertrouwen dat nodig is om een macht als die van het Duitse militarisme te weerstaan.

Terwijl aan de overkant van het IJ de metaalarbeiders in staking

waren gegaan, werd op hetzelfde ogenblik in de stad de grootste fascistische demonstratie gehouden welke Amsterdam gekend had. Uit het gehele land waren de NSB-ers gekomen om getuigen te zijn van de begrafenis van hun „Horst Wessel”, van Hendrik Evert Koot, wachtmeester van de WA, die bij het najagen van zijn „verheven idealen”, het uitleven van zijn dierlijke slagersinstincten, zelf de doodsklap had gekregen.

Enige duizenden WA-ers, gestoken in de zwarte uniformen, marcheerden achter de baar van het antisemitische beest. Langs de weg, vanaf Singel, Vijzelstraat, naar de Amstel en Zorgvlied, stonden de aanhangers, de NSB-ers.

Voorafgegaan door tamboers en pijpers, stormvlaggen, bloedvlaggen, marcheerden stram de WA-ers. Op zichzelf een dreigend beeld. Maar niet voor de Amsterdammers. Tijdens het passeren van deze stoet raakten de toekijkende NSB-ers overal slaags met de omstanders. Die omstanders konden eenvoudig de mond niet houden. Opmerkingen als: „Jammer dat er maar één dooie is gevallen”, „z'n verdiende loon”, „vuile fascist”, „landverraders” enz. enz. waren niet van de lucht. In de Vijzelstraat barstte het personeel van een confectiebedrijf in lachen uit, toen de kop van de stoet passeerde. De intimidatie, welke de fascist met deze begrafenis beoogden, viel door het gelach in puin. Vooral de dikke, heldhaftig kijkende Mussert moest het ontgelden. De spottende opmerkingen waren niet van de lucht. De stoet moest zelfs langzamer marcheren toen bij de Tolstraat, bij de Amstedijk, een grote vechtpartij ontstond tussen bewoners uit de buurten en wachtende NSB-ers. De stoet kwam weer in beweging, nadat een aantal WA-ers hun revolvers hadden leeggeschoten.

Op de begraafplaats Zorgvlied stonden naast Mussert de Duitse autoriteiten zoals Böhmcker e.a. De commandant van de WA, Zondervan, zei o.a.: „Aan uw baar leggen wij de vaste verzekering af, dat wij het niet meer zullen dulden, dat een der onzen door de joden wordt vermoord. Want dan zullen wij de scherpste vergeldingsmaatregelen treffen.”

Zo werd deze begrafenis gebruikt om de anti-semitische acties te verscherpen, voor een laatste wanhopige poging om Mussert aan de macht te helpen. De strijd voor deze machtsvorming werd echter volledig in handen genomen door de Duitsers.

Aan de WA kon niet meer worden overgelaten de straat te veroveren en de „politieke wilsvorming” in fascistische banen te leiden. De bevolking duldde deze WA niet meer op straat. Dat bleek weer, toen de duizenden WA-ers en NSB-ers van Zorgvlied de weg teruggingen naar de stad. Overal waar groepen WA-ers opdoken, ontstonden vechtpartijen. In de Kalverstraat laaide de strijd weer zo hevig op, dat winkeliers hun zaken sloten en de blinden voor de ramen plaatsten. De fascistten trokken snel in de richtingen weg, vanwaar zij gekomen waren. Een groepje WA-ers meldde zich bij het politiebureau in de Linnaeusstraat. Zij vroegen de agenten assistentie om veilig thuis te kunnen komen, want zij werden achtervolgd door een woedende menigte. Nadat de politie de straat een tijdlang voor alle verkeer had afgesloten, konden de WA-ers hun weg huiswaarts voortzetten. Het was gevaarlijk geworden om in zo'n zwarte uniform door Amsterdam te gaan. Dat tekende heel duidelijk de politieke situatie in de hoofdstad.

De „politieke wilsvorming” had zich in alle duidelijkheid gekeerd tegen de collaborateurs en meelopers met de Duitsers. Niet de WA en NSB hadden de straat veroverd, maar de bevolking met aan het hoofd de arbeidersklasse. Deze situatie was vooral ontstaan door de heldere politieke lijn waarmee de illegale CPN oriëntatie gaf aan de strijd voor vrijheid en onafhankelijkheid. De CPN, waarvan de SDAP nog kort voor de oorlog in haar verkiezingsmanifest had geschreven, dat het een onbeduidend, machteloos partijtje was . . . !

In de strijd, in het verzet tegen de schijnbaar onoverwinnelijke vijand, het Duitse militarisme, hadden sociaal-democraten en communisten elkaar gevonden.

Zoals aan de overkant van het IJ, waar die dinsdag, de 18de februari, de metaalarbeiders elkaar troffen aan de Meeuwenlaan. De meeste arbeiders waren verschenen in het zondags pak, alsof het een feestdag was. Zij riepen elkaar vrolijke, gijnuige opmerkingen toe. Zij balden de vuisten tegen elkaar als groet van bondgenootschap in de strijd. Zij klampten andere arbeiders aan, die

naar de andere bedrijven op weg waren. Zij vertelden hun waarom zij in zondagspak gestoken waren, waarom er gestaakt werd en dat de staking zou worden voortgezet.

De gehele scheepsbouw in Amsterdam-Noord lag die dag stil. De staking was algemeen. De bevolking stond unaniem achter de stakers en de arbeiders van Noord, die 's morgens naar de stad waren gegaan om te werken, vertelden overal van deze machtige eensgezinde staking. Het gemeentepersoneel, dat in de volksbuurten werkte, was ook op de hoogte. De gehele stad leefde mee met de moedige metaalarbeiders, die maling hadden aan de Duitse laars.

De Duitsers zelf waren volkomen in verwarring. Wat was dat voor een volk, dat Nederlandse volk? Waren deze lieden dan niet te intimideren, hadden zij geen ontzag voor uniformen, voor karabijnen en bajonetten? Hadden zij geen angst voor ontslag uit hun werk, voor ontberingen, voor honger? In alle bezette landen waren de Duitsers erin geslaagd meelopers in een marionettenregering samen te brengen, zodat in schijn niet de Duitsers, maar landgenoten regeerden. Alleen in het kleine Holland lukte deze politiek niet. Nu lagen daar in dat Amsterdam, het rode Amsterdam, de scheepswerven stil. Men kon toch niet capituleren voor die arbeiders? Seyss Inquart telefoneerde met een verslagen Böhmcker in Amsterdam. Wat te doen? Er werd de gehele dag geconfereerd, verantwoordelijke lieden werden op het matje geroepen. Er werd bedreigd met straffen, ontzetting uit het ambt. In Amsterdam-Noord was het rustig geworden. De arbeiders zwierven door de stad en waren daar een nieuwe bron van onrust. Dat moest gestopt worden. In de avonduren nam Seyss Inquart tenslotte een beslissing: „Geen arbeider kon g e d w o n g e n worden in Duitsland te gaan werken. Aanwijzing door loting mocht niet meer geschieden. De uitzending van het groepje metaalarbeiders in Amsterdam moest geannuleerd worden, onmiddellijk. De arbeiders werd gevraagd de volgende dag het werk weer te willen hervatten . . .”

Zo eindigde ook deze machtige metaalarbeidersstaking met een

volledige overwinning. De Amsterdamse arbeidersklasse begroette deze overwinning met grote voldoening.

De illegale Waarheid wijdde een uitvoerige beschouwing aan de strijd. Bewezen was wederom, dat de arbeidersklasse de sterkste macht is in het land, waarvoor ook een bezettende macht op zij moest gaan. In deze illegale krant werd ook een boekje open gedaan over de arbeidsvoorwaarden waaronder arbeiders in Duitsland moesten werken. De redactie was n.l. in het bezit gekomen van een circulaire, die door een Duitse ondernemer aan de arbeiders in een bedrijf in München was uitgereikt. In deze circulaire stond o.a.: „*Binnenkort stellen wij belangrijke aantallen buitenlandse arbeiders aan, en wel uit Polen alsook uit België en Nederland. In verband hiermede maken wij het volgende bekend. Ieder lid van de „Gefolgschaft“ (naam die men in Duitsland aan de arbeiders geeft) moet zich steeds bewust zijn dat de vreemde arbeiders onderdanen zijn van een vijandige staat en men heeft zijn houding daarnaar te bepalen. Iedere gemeenzame omgang tussen deze arbeiders en Duitsers is verboden.*”

Het artikel in de Waarheid eindigde met de woorden: „*De Nederlandse arbeiders zijn gewaarschuwd. Gaat niet naar Duitsland werken!!!*”

In deze illegale Waarheid werd tevens opnieuw gewezen op de betekenis van de jodenpogroms. De gebeurtenissen in de z.g. jodenbuurt werden belicht en het historisch belangrijke artikel eindigde met de oproep: „*Men wil dus nu, door de verwijdering van de niet-joodse bewoners, een ghetto in de oude binnenstad vormen. Dat bewijst al, dat de smerige anti-semitische campagne zal worden hervat. De Amsterdamse arbeiders zullen dat echter niet dulden. In hun strijd voor steun- en loonsverhoging, in hun strijd tegen de onderdrukking zullen zij tevens tegen de jodenpogroms strijden. En de arbeidersklasse van heel het land zal hetzelfde moeten doen. In Nederland geen pogroms, maar politieke vrijheid voor het ganse werkende volk!*” Tenslotte werd in dit februari-nummer van de illegale Waarheid de bevolking gewaarschuwd, dat de Duitsers nog steeds van plan waren Mussert aan de macht te brengen en dat de Unieleiders daarbij een belangrijke rol werd toebedacht. Opgeroepen werd

Kent Uw plicht
STRIJD verlicht.

De Waarheid.

Makkers, Broeders,

OPGELET :

Eén ding slechts :

VERZET, VERZET !

Voor ons Kind zijn BROOD
is geen offer ons te groot !

DE WAARHEID.

deze pogingen te beantwoorden met een algemene staking naar het voorbeeld van de Amsterdamse scheepsbouwarbeiders.

De spanning in de stad was in die dagen voelbaar. Op straat vertoonde zich nog nauwelijks een WA-man. De zwarte horden waren door het volk van de straat geveegd. Slechts in de avond, als de stad geheel verduisterd was, kwamen zij in groepen opzetten om heimelijk hun terreur te bedrijven. Hier en daar werden in Amsterdam-Zuid bij joodse families ruiten ingegooid. Zo nu en dan verschenen de zwarten voor de ijssalons, beide genaamd Koco, in de Rijnstraat en Van Woustraat. De joodse eigenaars van Duitse afkomst hadden bij de beveiliging van hun zaken steun gekregen van een aantal jonge mannen, die de geregelde klanten waren van de ijsbuffetten.

Die avond, op woensdag 19 februari, waren de WA-ers weer gesignaleerd. Zij kwamen uit het donker naar de ijssalon in de Van Woustraat en probeerden de deur te forceren. Zij werden echter aangevallen door een groep jonge mannen, die de WA-ers op de vlucht joegen. Na korte tijd kwamen de WA-ers weer terug, gevolgd door een patrouille van de „Grüne Polizei”. De deur werd opengerammeid en de groenen, gevolgd door de WA-ers, betraden de stikdonkere zaak. In de ijssalon waren echter de beide Duitse emigranten. Eén hunner stond bij de cylinder, waarin een samenstelling met ammoniak was, nodig voor ijsbereiding. Hij moet de dreigende meute in de deuropening hebben zien staan. In ieder geval bracht hij de cylinder in werking en spoot de inhoud naar de overvallers bij de deur. De Duitsers en WA-ers kregen het vochtige schuim in het gezicht en namen de benen, nadat enkelen hun revolvers in de salon hadden leeggeschoten. Het gebeurde verwekte grote deining in de buurt, vooral omdat na deze gebeurtenissen de beide eigenaars van huis werden gehaald, zwaar werden mishandeld en vervolgens naar de gevangenis vervoerd.

Zo was de strijd om de politieke macht van de NSB uitgelopen op ondergrondse terreur.

De Unieleiders gaven echter de moed niet op. In een verklaring

aan de leden werd door de Quay, Eindhoven en Linthorst Homan gezegd, dat er meningsverschillen waren geweest, maar dat de leiders deze hadden opgelost en dat het werk „in het belang van land en volk” werd voortgezet.

In het blad „De Unie” werden de richtlijnen aangegeven voor de komende tijd. Onder het hoofd „Thans ook uitwerking der Staatkundige richtlijnen” werd met nadruk verklaard, dat de tijd gekomen was een „krachtig en besluitvaardig gezag” in te stellen. Verwijzende naar de capitulatie van het Nederlandse leger op 14 Mei 1940 werd het volgende vastgesteld:

„Door dit besluit (de capitulatie) zijn wij allen gebonden. Iedere illegale daad en ieder illegaal streven, gericht tegen de bezettende macht, is tevens illegaal tegenover onze wettige overheid. Wij betreuren het, dat sommigen onder het volk dit niet steeds hebben ingezien en wij wijzen met klem al onze leden erop, dat het hun plicht niet alleen is zichzelf van iedere illegale actie te onthouden, doch ook anderen daarvan terug te houden, waar zij van pogingen in die richting iets zouden bespeuren.”

Verder schreef Jan de Quay in genoemd nummer: *„Bij de uitvoering van onze taak zullen wij in het belang der volkswelvaart gaarne loyaal met de bezettende macht samenwerken. Eerstens neemt de bezettende macht tijdelijk de plaats in van onze wettige overheid. In de tweede plaats is ons land bezet door de Duitse weermacht. De samenwerking met Duitsland was vóór deze oorlog een levensvoorwaarde voor Nederland, is een levensvoorwaarde voor Nederland tijdens deze oorlog en zal een levensvoorwaarde voor Nederland zijn na deze oorlog.”*

De leiders van de Unie critiseerden de WA, die het h.i. verkeerd aanpakte om het volk voor zich te winnen. Zij hielden de NSB voor dat *„de vrije politieke wilsvorming in ons land alleen in orde en rust kan geschieden.”* Zij riepen de leden op: *„Draagt er daarom allen, Unieleden, zoveel als in uw vermogen ligt toe bij, dat hier in Nederland geen Wild-West verhoudingen ingang vinden. Tracht te voorkomen, dat Nederlanders Nederlanders (bedoeld werd hier Koot) dodelijk verwonden, zoals helaas in de afgelopen weken is gebeurd. Verzet u tegen de geest van een „Bijltjesdag” of iets dergelijks en geeft niemand de kans een toestand van anarchie te forceren — een situatie, waarbij nòch*

*het Nederlandse volk, nòch de van ons land uit oorlogvoerende
Duitse militaire macht gebaat is."*

Hitler-Duitsland kon dus met zijn oorlogvoering op de Unieleiders rekenen. Met deze steun in de rug zouden de Duitse militaristen in de komende dagen hard gaan toeslaan. Het Nederlandse en in het bijzonder het Amsterdamse volk met zijn stoutmoedige arbeidersklasse en machtige illegale stoottroep, de communisten, moest een klap toegediend worden, waarvan het niet meer zou bekomen en waardoor het verpletterd zou worden.

Twaalfde Hoofdstuk

Razzia's op mensen

Het was zaterdag, 22 februari. In de Jodenbuurt was het heel rustig, zoals altijd op zaterdagen. Het joodse deel van de bevolking hield zijn Sabbat. De gelovigen gingen naar de „Sjoel“, vandaar naar huis, meestal om er de gehele dag te blijven. Om vier uur in de middag kwam er plotseling beroering in de buurt. Van over de Blauwbrug kwamen een vijftiental overvalwagens, allen bemand met de groenen (Grüne Polizei). De wagens reden de buurt in. Tien wagens werden geparkeerd voor de kleine, lage gebouwtjes van de Portugese synagoge op het Jonas Daniël Meyerplein. De andere reden door, overal groepen groenen achterlatend, die bewapend met karabijn of revolver zich op verschillende punten opstelden. In korte tijd was een deel van de z.g. jodenbuurt afgezet. De groenen stonden tot schieten gereed op de bruggen Nieuwe Herengracht—Muiderstraat, Nieuwe Herengracht—Weesperstraat, Nieuwe Herengracht—Amstel, Blauwbrug, Zwanenburgwal—Staalstraat, St. Anthoniesluis, Houtkopersburgwal—Nieuwe Uilenburgerstraat, Houtkopersburgwal—Valkenburgerstraat, Markenplein—Rapenburgerstraat. Uit deze omheining lieten zij niemand gaan. Aankomenden mochten naar „binnen“. De joodse mannen zaten als muizen in de val... Maar wie was zich daarvan bewust? Wie wist, dat Seyss Inquart en Rauter overleg hadden gepleegd met Himmler en dat besloten was om 425 joodse gijzelaars in de leeftijd van 20 tot 35 jaar op te pakken? Dat hiermede de „politieke wilsvorming“ versneld moest worden?

Neen, de jonge joodse man, die met zijn kleine jongen van twee jaar op de arm in de Jodenbreestraat wandelde en het drukke gedoe van de groenen nieuwsgierig volgde, was zich niet bewust van het dreigende gevaar. Hij kwam met zijn jongen terug van een bezoek aan vader en moeder. Zij hadden de toestand bemoeidigend genoemd, omdat het de laatste dagen zo rustig was ge-

worden in de buurt. En opeens kwamen twee groenen op hem af. Hij zag het aan de gezichten, daar stond moordlust in te lezen. De jonge vader klemde zijn zoon instinctief vaster tegen zich aan. Hij draaide zich om, wilde zich uit de voeten maken, maar van de andere kant naderden ook twee groenen. De man voelde zich als een opgejaagd dier, zijn kind begon te huilen en te roepen „pappa, niet zo hard”. De groenen naderden, een panische angst verlamde de benen van de man. De groenen rukten het kind uit zijn arm. Hij liet eerst niet los, kreeg een klap met de geweercolf op zijn hoofd, zeeg ineem, het kind was los, stond op de weg, huilend „Pappie, pappie”, hij voelde een schop tussen z'n benen, een schrijnende pijn, een stem brulde: „Los, Mensch, laufen!” Zij stompten hem voort met de geweerkolven, hij keek nog een keer achterom, daar stond zijn trots, zijn jongetje, het hilde, alleen, verlaten . . . Het was de laatste keer dat de vader zijn zoontje zou zien.

De oude buurt in Amsterdam was het toneel geworden van niet te beschrijven verschrikkingen. Elke joods uitziende man werd door de groene duivels gegrepen, getrapt, geslagen en voortgejaagd in de richting van het Jonas Daniël Meyerplein. De groenen traptten deuren in, renden de smalle trappen op, drongen de huiskamers binnen, grepen de mannen, de zoons, en traptten deze naar buiten. In een woning verzette zich een man. De groenen overmeesterden hem, en schopten het op verscheidene plaatsen bloedende slachtoffer de trap af, de straat op. Daar werd de weerloze opgevangen en voortgedreven als een beest. Als een beest?

Geheel volgens plan (een onmenselijk plan) werden de jonge mannen eerst naar verschillende punten gedreven. Bij de Uilenburgerstraat moest een aantal mannen met het gezicht op de straat gaan liggen. Zodra één hunner het gezicht even oplichtte, kreeg hij de karabijnkolf in de nek. De bijeengedreven mannen werden in groepjes opgejaagd naar het Jonas Daniël Meyerplein. Op het plein stonden de groenen met leren riemen in de hand de hard lopende mannen op te wachten en rosten hen af tot bloedens toe. Op het kleine grint moesten de mannen op de hurken zitten, de armen vooruitgestoken. De hond van commandant Lauhus van de groenen hielp ook mee en scheurde de jassen van

de hurkende mannen aan flarden. Er werd nog een joodse man opgedreven, vanaf het Waterloo plein. Hij verzette zich voor het politiebureau. Een groep groenen wierp zich op de weerspannige. Toen de beulen overeind kwamen, lag op de straatstenen nog een zielig hoopje mens. Deze joodse man was direct al dood geranseld.

Langs de lage gebouwtjes van de Portugese Synagoge stonden de overvalwagens. Daarheen moesten de gehurkte mannen op het plein als kikkers huppelen. De wagens werden volgestouwd, een aantal groenen nam plaats met de mededeling dat pogingen tot vluchten onmiddellijk de dood door de kogel ten gevolge zouden hebben en de opgehaalde buit aan mensen werd afgevoerd. Afgevoerd naar Schoorl, waar in onze mooie Nederlandse duinen reeds een kamp in orde was gemaakt. Vandaar zouden de mannen naar Mauthausen worden vervoerd. In totaal werden 425 jonge joodse mannen opgepakt. Slechts drie daarvan zouden door toevallige omstandigheden terugkeren na de oorlog. De anderen stierven een afschuwelijke dood in de steengroeven van Mauthausen.

Die zondagmorgen kwamen ze weer. Het aantal joodse mannen was nog niet voldoende. Weer speelden zich afschuwelijke tafereelen af. De avond tevoren hadden moeders, zusters en vrouwen van de opgejaagden zich aan het politiebureau gemeld. Waar waren hun zoons, hun broers, hun mannen? De politie kon geen antwoord geven. Een diepe verslagenheid beheerste de buurt.

Zij kwamen opnieuw. De mensen waren gewaarschuwd. De joodse mannen verborgen zich in kasten en op zolders. Maar de kleine honderd mannen, die de groenen kwamen halen, waren snel bijeengedreven. En weer greep de angst de mensen bij de keel. Dergelijke dingen waren nooit gebeurd in deze stad. Dat zoiets mogelijk was, zoiets sinisters . . . Hoe konden mensen tot zulke beestachtigheden komen? Wat waren dat voor mensen? Waren het wel mensen, die zo koelbloedig en met zichtbare wel-

lust andere mensen als minderwaardig vee opdreven, mishandelden en wegvoerden? . . .

Het was de geest van het Duitse militarisme, dat daar op die 22ste en 23ste februari 1941 op en om het Jonas Daniël Meyerplein had getierd. Het Duitse militarisme, dat onmenselijk was, en het zal blijven zolang het zal bestaan!

De Amsterdamse bevolking trilde van verontwaardiging, van woede, van haat. Deze onmenselijke razzia's voelde het als een diepe smaad, Amsterdam toegebracht. Dat kon men niet over z'n kant laten gaan. Daar moest tegen worden geprotesteerd. Een daad gesteld, opdat de bezetters zouden weten, dat het Amsterdamse, het Nederlandse volk geen volk van slaven is, dat zich bukt onder een soldatenlaars.

Maar hoe moest die daad gesteld worden? Wat moest men doen? Naar wie moest men gaan? Naar de oude voormannen van de SDAP? Waar waren die, men had reeds lange tijd niets meer van hen vernomen of het moest zijn dat een aantal van hen waren overgelopen, naar de vijand. Of moest men gaan naar de geestelijke leiders, naar de kerken, de dominee's en de priesters? Ook vanuit die hoek was echter nog geen stem gekomen die opriep tot verzet.

Neen, de Amsterdamse bevolking wist het niet. De aanvoering in een verzetsdaad moest komen van de zo verguisde, vervolgde en belasterde communistische partij. Deze partij bestond, was actief, lichtte voor en communist of niet, men voelde zich verwant aan deze partij, die het verzet leidde.

Zo was het. De leiding van de illegale CPN wist wat haar te doen stond. Het tijdstip voor het algemene volksverzet, voor de grote verzetsdaad, welke het gehele land zou doen opveren en zou brengen tot een onafgebroken verzetsstrijd tegen de Duitse tyrannie, voor een vrij en onafhankelijk Nederland, was aangebroken. Het manifest was reeds dagen tevoren geschreven. Het partijapparaat kwam die zaterdagavond volledig in werking. De Amsterdamse leiding kwam bijeen en gaf richtlijnen voor de wijkleiders, voor de groepen, voor allen aan wie een of andere

taak in het illegale apparaat was toegewezen. De stencilapparaten stonden gereed en kwamen in werking om een stroom van bedrukt papier over Amsterdam en omliggende gebieden uit te storten. Algemene staking, dat was het parool, dat overal gegeven werd. Met het gesproken woord en het geschreven woord zou de oproep tot staking als een bliksem geheel werkend Amsterdam en omstreken in lichterlaaie zetten. De communisten aarzelden niet en zouden de kop nemen in deze historische daad.

En zij kwamen allen, de communistische voormannen, die maandagavond bijeen op de stille en verlaten Noordermarkt. Een vierhonderdtal mannen en vrouwen waren gekomen om de instructies te horen voor het tot ontwikkeling brengen van de algemene staking, die op dinsdag, 25 februari, moest uitbreken.

Men vond er de mannen, wier namen men later zou vernemen van het februari-proces in september 1941. Dat waren de functionarissen in buurten en bedrijven, zoals Willem Klomp, Gerrit Blom, Roza Boekdrukker, Martin Vlaar, Annie van Kampen, Joop van Wezel, Jan Bork, Leo Koning, Cor Haringa, Piet Gnirrep, Willem van Wijk en anderen.

Daar waren de voormannen in acties van de werkverschaffingsarbeiders, zoals Wouter Kalf, Arie van Rijkom, Henk van Mook, Jan de Vries, Nelis Martinus en vele anderen. Daar waren de mannen van de overheid, zoals Dirk van Nimwegen, Bram Haspels, Joop IJsberg, Piet Nak, Willem Kraan en vele anderen.

Daar waren de voormannen van de stakingen op de werven en van het georganiseerde verzet in tal van andere bedrijven.

De woordvoerder van deze wel zeer bijzondere vergadering zou Dirk van Nimwegen zijn. Hij vertolkte de lijn van de Amsterdamse leiding waarvan de verantwoordelijke man, Jaap Brandenburg, ook op het plein aanwezig was. In sobere bewoordingen schetste Dirk van Nimwegen de gebeurtenissen van de laatste dagen in de z.g. jodenbuurt. „Dit alles heeft ten doel om ons volk in te schakelen bij de Duitse oorlogvoering, onze jongemannen in te lijven in het Duitse leger en de anderen als slaven in de Duitse oorlogsindustrieën te laten werken. Deze razzia's

taak in het illegale apparaat was toegewezen. De stencilapparaten stonden gereed en kwamen in werking om een stroom van bedrukt papier over Amsterdam en omliggende gebieden uit te storten. Algemene staking, dat was het parool, dat overal gegeven werd. Met het gesproken woord en het geschreven woord zou de oproep tot staking als een bliksem geheel werkend Amsterdam en omstreken in lichterlaaie zetten. De communisten aarzelden niet en zouden de kop nemen in deze historische daad.

En zij kwamen allen, de communistische voormannen, die maandagavond bijeen op de stille en verlaten Noordermarkt. Een vierhonderdtal mannen en vrouwen waren gekomen om de instructies te horen voor het tot ontwikkeling brengen van de algemene staking, die op dinsdag, 25 februari, moest uitbreken.

Men vond er de mannen, wier namen men later zou vernemen van het februari-proces in september 1941. Dat waren de functionarissen in buurten en bedrijven, zoals Willem Klomp, Gerrit Blom, Roza Boekdrukker, Martin Vlaar, Annie van Kampen, Joop van Wezel, Jan Bork, Leo Koning, Cor Haringa, Piet Gnirrep, Willem van Wijk en anderen.

Daar waren de voormannen in acties van de werkverschaffingsarbeiders, zoals Wouter Kalf, Arie van Rijkom, Henk van Mook, Jan de Vries, Nelis Martinus en vele anderen. Daar waren de mannen van de overheid, zoals Dirk van Nimwegen, Bram Haspels, Joop Ijsberg, Piet Nak, Willem Kraan en vele anderen.

Daar waren de voormannen van de stakingen op de werven en van het georganiseerde verzet in tal van andere bedrijven.

De woordvoerder van deze wel zeer bijzondere vergadering zou Dirk van Nimwegen zijn. Hij vertolkte de lijn van de Amsterdamse leiding waarvan de verantwoordelijke man, Jaap Brandenburg, ook op het plein aanwezig was. In sobere bewoordingen schetste Dirk van Nimwegen de gebeurtenissen van de laatste dagen in de z.g. jodenbuurt. „Dit alles heeft ten doel om ons volk in te schakelen bij de Duitse oorlogvoering, onze jongemannen in te lijven in het Duitse leger en de anderen als slaven in de Duitse oorlogsindustrieën te laten werken. Deze razzia's

moeten de situatie rijp maken om Mussert aan de macht te brengen. De Amsterdamse arbeidersklasse is reeds vele malen in de geschiedenis vooraan gegaan in de strijd voor vrijheid en recht. Thans moeten de Amsterdamse arbeiders opnieuw het spits afbijten, opdat ons volk tot verzet komt. Onze taak is het, morgen in de bedrijven op te treden en de algemene staking in deze stad een feit te doen worden."

Zo sprak deze rustige en strijdvaardige overheidsarbeider. De toegesprokenen waren het met zijn oproep eens. De spreker had in korte trekken uitgestippeld wat de verschillende groepen arbeiders hadden te doen.

De vergadering duurde slechts kort. De omwonenden waren er niet op voorbereid en zo konden de 400 mannen en vrouwen naar hun posten terugkeren. Hun posten, van waaruit de algemene staking zou uitgaan.

Nog nooit had deze oude plaats in Amsterdam, de Noordermarkt, zo'n bijeenkomst beleefd. Dat beseften allen die daar op die avond van de 24ste waren. Het was een historische bijeenkomst. Want hier namen de communisten het besluit al hun krachten aan te wenden om de Amsterdamse arbeidersklasse te overtuigen, dat een historische daad noodzakelijk was, een daad die voor eeuwig in de geschiedenis van ons volk geboekstaafd zou blijven als de roemrijke Februari-staking 1941.

Dat konden deze 400 die avond nog niet precies zo overzien. Bij hen bestond slechts één gedachte: „Naar de kameraden uit de bedrijven en morgen de hele zaak plat!"

De roemrijke Februari-staking

Het was nog heel vroeg in de morgen van de 25ste februari, dat in een Amsterdams bedrijf het woord staking viel.

Dat was reeds om vier uur, toen de communisten in de z.g. Rietlanden (het rangeerterrein in Amsterdam-Oost) de manifesten begonnen rond te delen, waarin de oproep tot staking stond. De rangeerders, de seinhuiswachters, de arbeiders die in de machinistenkamer kwamen en andere arbeiders groeften bijeen. Om half vijf was de staking een feit.

Besloten werd een delegatie naar het Centraal Station te sturen onder aanvoering van Yp de Jong om daar de staking te doen uitbreken. Deze delegatie kwam aan het station en discussies volgden. Het „lagere” personeel was direct bereid de boel tot staan te brengen. Maar een aantal superieuren voelde daar niets voor. Argumenten werden tegenover elkaar geplaatst. Daar waren de argumenten die steeds door de rechtse sociaal-democratische leiders waren gebruikt, zoals: staken betekent dat de Duitsers het bedrijf overnemen, er zullen slachtoffers vallen, wat bereik je ermee? — enzovoort. Argumenten, die stoelden op de gebruikelijke opportunistische politiek van het kleinste kwaad, waarin de Nederlandse arbeiders voor een belangrijk deel werden opgevoed. Er werd gepraat en gepraat zonder dat men tot enige overeenstemming kon komen. De zo vastberaden vanuit de Rietlanden ingezette staking verliep. Dat was het begin van deze dag.

Inmiddels kwamen de eerste passagiers de perrons bevolken. Dat waren de werkverschaffingsarbeiders, die de laatste weken weer tewerk waren gesteld. Vanaf half zes kwamen zij vanuit de donkere stad naar het gelig verlichte station. Voor de ingang kregen zij reeds het stakingsmanifest in de handen gedrukt.

Op het halfduistere perron dwarrelden de mannen als schimmen door elkaar. Er was een luid geroezemoes van stemmen. Werkverschaffingsmannen spraken met de spoorjongens. De laatsten hadden verteld, dat in de Rietlanden werd gestaakt, maar dat op het Centraal de chefs zich met hand en tand verzetten en dat onder de jongens verwarring was gekomen. „Maar waar gaat het om?” zeiden werkverschaffingsarbeiders. „Het gaat tegen de verschrikkelijke jodenpogroms. Mogen wij dat zo toelaten?”

Steeds meer arbeiders kwamen het perron op. Zij mengden zich ook in de discussies. „Wij hebben al zoveel acties gevoerd,” werd opgemerkt, „onze gezinnen zijn steeds meer achterop gekomen. Als wij weer staken, sluiten ze ons weer uit. Die jodenvervolgingen zijn verschrikkelijk, dat is waar, daar moet wat tegen gedaan worden. Laten nu maar anderen het spits afbijten. Waarom moeten wij dat steeds doen? Als alles plat ligt, zullen wij wel volgen.” Op dit perron had Wouter Kalf tot taak de arbeiders tegen te houden in de treinen te gaan en tot de staking te doen besluiten. Wie kende Wouter niet, de gedrongen potige bouwvakarbeider, de communist, die nergens bang voor was, op wie men vertrouwen kon?

Maar Wouter en de andere arbeiders die wél wilden staken, hadden het niet gemakkelijk. Er was tegenstand te overwinnen. Tegenstand die wees op een zekere actiemoeheid, die dikwijls na vele acties komt. Maar het ging thans om grote zaken. Dus klonk overal de wat hese stem van Wouter Kalf: „Mannen, jongens, wij gaan de trein niet in. Wij staken vandaag, omdat een daad gesteld moet worden tegen de verschrikkelijke vervolging van onze joodse stadgenoten. Niet alleen wij, maar overal gaan de arbeiders in staking. De staking wordt algemeen en zouden wij dan achterblijven?”

Inmiddels klonk het fluitje van een zenuwachtige stationschef. De trein moest vertrekken. Maar dat werd bemoeilijkt, want steeds weer stapten arbeiders in de trein, uit de trein. De discussies laaiden hoog op. De meesten bleven op het perron staan, zij wilden staken tegen de verschrikkingen van de joden-pogroms, tegen de Duitse bezetting, die zich in haar beestachtige gedaante vertoonde. Anderen aarzelden wat te doen, dachten zorgelijk aan het offer dat gebracht zou moeten worden: weer uitgesloten en thuis

de gezinnen in armoë. Enkelen kropen in het duister van de coupé's weg. Zij gingen. Maar dan kwamen weer arbeiders in de deur staan: „vooruit jongens, besef waarom het gaat, de actie tegen de joden is ook tegen jou gericht. Wij moeten eensgezind zijn, zoals vorig jaar en in januari.”

Over al dat rumoer heen klonk voor de derde maal het schrille fluitje van de chef. De trein zette zich knarsend in beweging, portieren zwaaiden nog open, mensen sprongen van de treeplank, sprongen er op. Zoals Wouter Kalf en nog enkelen, die mee gingen naar Muiderpoort, waar de trein moest stoppen. Tot daar wilden zij proberen de in de trein zittende arbeiders te overtuigen uit te stappen. De arbeiders die op het perron achterbleven, keken de trein na. Parolen klonken over het perron: „Wij gaan de stad in, Amsterdam gaat staken, wij gaan naar de tramremises, vooruit mannen, wij zullen de moffen laten zien wat de Amsterdamse arbeidersklasse waard is.”

Maar op het Muiderpoortstation, waar honderden arbeiders op de werkverschaffingstrein stonden te wachten, was de beweging reeds aan het rollen. Daar was de bekende arbeider Jos Slagter met zijn kameraden aan het werk. Toen de trein puffend het station inreed, gingen de portieren wel open. Niet om de arbeiders op het perron in te laten, maar om de arbeiders in de trein uit te laten. Slechts een enkele beangstigde arbeider bleef achter en zo reed een heel lange, zo goed als lege trein naar Baarn en Amersfoort. De werkverschaffingsarbeiders zetten de staking in.

Terwijl deze tonelen zich aan beide Amsterdamse stations afspeelden, ging het bij vele grote bedrijven in Amsterdam niet minder rumoerig toe.

Zoals te voren was afgesproken en later op de avond werd geregeld, stonden reeds heel vroeg communisten bij de voornaamste tramremises de manifesten uit te reiken.

In het manifest werd gewezen op de barbaarse gebeurtenissen in de z.g. jodenbuurt. Het manifest vervolgde: „*Deze jodenpogroms zijn een aanval op het gehele werkende volk!!! Zij zijn een inzet voor een verder te verscherpen onderdrukking en terreur!!! Zij*

moeten de weg effenen voor de machtsgreep van de door elke Nederlander gehate Mussert!!!

WERKEND VOLK VAN AMSTERDAM, KUNT GIJ DIT DULDEN??

NEEN, duizendmaal NEEN!!!

HEBT GIJ DE MACHT EN DE KRACHT DEZE AFSCHUWELIJKE TERREUR VERDER TE VERHINDEREN??

Ja, dat hebt gij!!!

De Amsterdamse metaalbewerkeren hebben getoond hoe het moet. Zij staakten eensgezind tegen hun gedwongen uitzending naar Duitsland. En de dwang van de Duitse militaire macht moest het tegen dit verzet afleggen! In één dag behaalden de metaalarbeiders de overwinning!!

LAAT U DUS DOOR DE PLOMPE DUITSE SOLDATENLAARS NIET INTIMIDEREN!!!

ORGANISEERT IN ALLE BEDRIJVEN DE PROTESTSTAKING!!!

VECHT EENSGEZIND TEGEN DEZE TERREUR!!!

EIST DE ONMIDDELLIJKE VRIJLATING VAN DE GEARRESTEERDE JODEN!!!

EIST DE ONTBINDING VAN DE W.A.-TERREURGROEPEN!!!

ORGANISEERT IN DE BEDRIJVEN EN IN DE WIJKEN DE ZELFVERDEDIGING!!!

WEEST SOLIDAIR MET HET ZWAAR GETROFFEN JOODSE DEEL VAN HET WERKENDE VOLK!!!

ONTTREKT DE JOODSE KINDEREN AAN HET NAZIGEWELD; NEEMT ZE IN UW GEZINNEN OP!!!

BESEFT DE ENORME KRACHT VAN UW EENSGEZINDE DAAD!!!

Deze is vele malen groter dan de Duitse militaire bezetting!

Gij hebt in uw verzet ongetwijfeld een groot deel van de Duitse arbeiderssoldaten met u!!!

STAAKT! STAAKT! STAAKT!

Legt het gehele Amsterdamse bedrijfsleven een dag plat, de werven, de fabrieken, de ateliers, de kantoren en banken, gemeentebedrijven en werkverschaffingen!!

Dan zal de Duitse bezetting moeten inbinden! Dan hebt gij een

slag toegebracht aan het monsterachtige plan Mussert aan de macht te helpen! Dan verhindert ge een verdere leegplundering van ons land!! Dan krijgt ge de kans Woudenberg uit het NVV te jagen!!!

Stelt ook overal uw eisen voor verhoging van loon en steun!!

WEEST EENSGEZIND!! WEEST MOEDIG!!!

STRIJDT FIER VOOR DE VRIJMAKING VAN ONS LAND!

Bij de tramremise aan de Lekstraat reed de eerste tram niet uit. De trammannen, die als eersten de remise binnenkwamen, waren het volkomen eens met de oproep tot staken. Daarna kwamen anderen, die wezen op het grote gevaar om de tram niet te doen uitrijden. Discussies ontstonden. Het uur, waarop de eerste tram moest vertrekken, ging voorbij. De deuren van de remise bleven dicht, de discussies werden voortgezet.

Bij de tramremise aan de Havenstraat reed een NSB-wagenbestuurder de eerste tram uit de remise. Het duurde geruime tijd eer de tweede tram vertrok, want een felle discussie was op gang gekomen. Vooral toen het bericht kwam dat de Lekstraat staakte. De trammannen aarzelden, zij begrepen allen wat hier op het spel stond: ontslag, gevangenis. Aan de andere kant waren zij het eens met de oproep tot staken. Tegen de terreur moest een daad gesteld worden. Maar . . . De tweede tram vertrok en zocht zich een weg door de duistere stad. Bij de haltes stapten enkele passagiers in: „Staken jullie niet?” werd de conducteur gevraagd. „Staken jullie wel?”, vroeg deze op z'n beurt. Discussies in de tram. Bij een halte riep de bestuurder tot zijn conducteur: „De baan blijft leeg, ze hadden wel gelijk, de Lekstraat moet staken, dat kan niet anders. We stoppen niet meer bij de haltes en gaan zo snel mogelijk naar de remise om te zien wat er gebeurt.”

De tram kwam terug op het moment dat de directeur van de gemeentetram, Hofman, arriveerde. Deze begon direct tegen de pratende trammannen uit te varen: „Uitrijden en onmiddellijk! Wat denken jullie wel wat er zal gebeuren? De Duitsers nemen maatregelen, vooruit, uitrijden!”

Maar er kwam geen beweging in de mannen. „In de Lekstraat wordt gestaakt,” werd geroepen. „Als de Lekstraat staakt, werken wij niet. Dat kunnen wij nooit doen.” De tramman Louwinger stelde voor een delegatie naar de Lekstraat te sturen. Het voor-

stel werd aangenomen. Maar op dat moment reed directeur Hofman al weg en de mannen begrepen, richting Lekstraat. De pas benoemde delegatie rende naar de taxi-standplaats en reed de directeur achterop.

Bij de Lekstraat was het inmiddels zeer druk geworden. Behalve de discussiërende trammannen waren hier groepen werkverschaffingsarbeiders en andere arbeiders gekomen om de situatie te bespreken.

Directeur Hofman liet er geen gras over groeien. Hij klom op het muurtje bij de remise en hield een redevoering: „Het is dwaasheid om te staken. Het is niet goed voor uw gezin, voor uw organisatie en voor het bedrijf. De Duitsers zullen geen stap opzijaan. Zij zullen scherpe maatregelen nemen, bedenkt dat. Staken is voor het overheids personeel verboden volgens artikel 358 van het Wetboek van Strafrecht. Jullie kunnen naar de gevangenis gebracht worden . . .”

„Er rijdt geen tram in de stad. Ook in de Havenstraat wordt gestaakt,” werd geroepen. De trammannen werden onrustig, zij wilden niet meer luisteren naar de capitulatierede van de directeur. Zij hadden reeds besloten tot de staking. Enigen van hen begonnen de beugels af te koppelen en de bijwagens. De directeur reed woedend weg. Naar de Havenremise. Maar ook daar was de remise reeds gesloten. De mensen in de stad wachtten op de haltes. Er kwamen steeds minder trams. Terwijl het daglicht grauwoordrong, lagen de trambanen stil verlaten. De Amsterdamse trammannen waren eensgezind tot de staking overgegaan.

Er was heel wat kracht, overtuiging en doorzettingsvermogen voor nodig om de sneeuwbal van een algemene staking aan het rollen te brengen. Behalve de werkverschaffingsarbeiders en de trammannen, moesten ook de mannen van de gemeentebedrijven, van publieke werken, reiniging enz. dat ervaren.

Toch was in de vroege morgen de communist Bram Haspels in het zondagse pak naar de sectie van de reiniging gegaan om zijn kameraden te overtuigen dat gestaakt moest worden. Zo zeker was hij van zijn zaak. Maar dat waren ook Dirk van Nimwegen,

Piet Nak, Willem Kraan, Daamen en al die andere communisten, die het besluit tot staken de vorige avond hadden genomen. Zij hadden zich over de verschillende bedrijven verdeeld, staken voor het vuistje weg redevoeringen af, gingen geen stap op zij als chefs en directeuren hun de voet dwars zetten, dreigden en gaven het voorbeeld op welke wijze een arbeider moedig kan optreden. Ook bij de reinigingsbedrijven ging het niet van een leien dakje om alle arbeiders direct tot de staking te brengen. Er reden enkele wagens uit, terwijl velen aarzelden. De vaste aanstelling kwam in gevaar en er was een sterk politiek bewustzijn nodig om de angst opzij te zetten. Aan de andere kant waren de mensen diep verontwaardigd over de terreur in hun stad. Berichten uit andere bedrijven drongen bij flarden door in de gemeentebedrijven. Lijn 3 zou naar de remise zijn teruggereden, lijn 2 zou weer uitgereden zijn, bij de gasfabriek werd het werk neergelegd enz. Wilde geruchten die altijd bij een grote beweging van de massa de ronde doen. Maar eer het daglicht zou doorbreken, was de grote massa van publieke werken en reiniging in staking gegaan en verspreidde zich door de stad, overal opwekkend aan de strijd deel te nemen. De sneeuwbal rolde.

Zoals ook in Amsterdam-Noord, waar omstreeks half acht de vuilverbranding en secties van de reiniging al plat lagen. Op dat uur stonden honderden gemeente-arbeiders voor de poorten van de metaalbedrijven. Bij de NDSM, ADM en andere scheepswerven gingen de arbeiders voor een deel naar binnen, echter met het parool: „de jassen blijven aan.” In de bedrijven waren de arbeiders het spoedig eens. Het was een machtig gezicht bij de NDSM, ADM en andere grote bedrijven de duizenden arbeiders de poorten te zien uitstromen.

Bij Fokker stond een wacht van de „Grüne Polizei”. Zij leek het bedrijf hermetisch af te sluiten toen eerst tientallen, spoedig honderden en kort daarna duizenden metaal-, fabrieks- en overheidsarbeiders zich voor de poort opstelden. Spreekkoren galmde door de nog duistere morgen: „Komt eruit, Amsterdam staakt, weg met de jodenpogroms.” De groenen keken sprakeloos

toe; moesten zij schieten, moesten zij dreigen? Zij deden niets, ook niet toen de eerste stoutmoedige arbeiders van Fokker naar de poort kwamen, gevolgd door steeds meer. De eersten stapten door het kordon groenen, alsof er geen Duitse militairen meer bestonden. Het bedrijf liep leeg, onder oorverdovend gejuich en gefluit van de wachtenden.

Binnen het uur lagen alle bedrijven in Amsterdam-Noord verlaten. De massa was op mars naar de ponten, wilde naar de stad om de laatste hand te leggen aan de algemene staking. Een uitgelaten stemming maakte zich meester van deze stakende massa. Het werd een feest, een grimmig feest om met deze vele duizenden verbonden te zijn en geduldig voor de ponten te wachten tot men overgezet kon worden. Zo'n machtige eensgezindheid, zo'n hartversterkende kameraadschap, zo'n grootse, werkelijk algemene staking beleeft een arbeider slechts enkele keren in zijn leven. De massa beseft de grootheid van deze dag der dagen.

Volgen wij de gang van één der stakers, onze Wouter Kalf, die vanaf het Muiderpoortstation met een groep werkverschaffingsarbeiders de stad doorging. Het was nog volkomen donker in deze stad. Een enkele tram passeerde de arbeiders en ook groepen fietsers. De werkverschaffingsarbeiders begonnen deze fietsers aan te houden en op te wekken naar de bedrijven te gaan om de algemene staking aan te kondigen. Zij kwamen in de Sarphatistraat, waar publiek op de tramhalte wachtte. „De trams komen niet,” lichtten zij de wachtende mensen in, „vandaag is de algemene staking tegen de jodenpogroms.” Het was of het publiek reeds lang op de hoogte was van deze bijzondere dag. Het verdween van de haltes en zocht zijn weg te voet. De arbeiders kwamen in de Valckenierstraat bij de tramremise. Daar werd gediscussieerd en zij namen aan de discussie deel. Nadat zij zeker waren dat de tram daar niet zou uitrijden, kwamen zij op het Frederiksplein, waar zich ook mensen op de tramhaltes verdrongen. „Er komt geen tram”, de mensen verspreidden zich. De arbeiders gingen verder, zij liepen door de Vijzelstraat. Daar kwam een tram. Hij stopte „Wat nou”, riepen de arbeiders tot de be-

stuurder. „Waarom ga je rijden, al je kameraden staken." Bij de Munt stopte de tram, bestuurder, conducteurs, de groep werkverschaffingsarbeiders en enkele passagiers stapten uit. Voor de oude Munttoren werd geredeneerd tot tenslotte de bestuurder de knoop doorhakte: „Wij gaan terug". De tram werd omgeschakeld en keerde naar de remise terug. De groep werkverschaffingsarbeiders arriveerde weer bij het Centraal Station. Overal stonden druk pratende mensen, tramopzichters liepen zenuwachtig heen en weer, er kwam geen enkele tram meer. Zo togen de arbeiders naar de Haarlemmerdijk. Daar stond een vuilniswagen. „Wat nou, afnokken, jongens". De wagen draaide en ging naar de sectie, vuilnisemmers bleven vol staan. De arbeiders liepen winkels in: „Sluit maar, de hele stad gaat in staking." Zij hielden krantenlopers, broodbezorgers enz. aan. Zij stapten de gasfabriek binnen om de ca. 70 arbeiders tot staken op te wekken. Overal waar deze groep verscheen, stolde de arbeid, zoals vele tientallen van deze groepen door de gehele stad opereerden en de staking algemeen deden worden. De groep werkverschaffingsarbeiders ging tenslotte op weg naar de Da Costastraat, waar steeds het trefpunt van hun acties in de winter was en waar het ook deze dag zou zijn. Zo was afgesproken. In de Da Costastraat waren reeds duizenden werkverschaffingsarbeiders. Daar waren ook de oude contactcommissies. Zij hielden een korte bespreking, buiten klonk luid gejoel, de commissies stelden zich op het trottoir op. Als een onafzienbare colonne kwamen daar door de straat op hun fietsen de duizenden arbeiders uit de werkverschaffing van de Westhaven langs, met voorop de communistische arbeider Nelis Marinus.

De duizenden bedrijfsarbeiders zogen die eerste uren van de morgen arbeiders en arbeidsters van andere bedrijven naar buiten. Zoals de vele honderden van de confectiebedrijven Hollandia Kattenburg, zoals de winkelmeisjes en kantoorbedienden van de Bijenkorf en andere grootwinkelbedrijven. Winkels begonnen de deuren te sluiten en de etalageramen te blinderen. De staking werd algemeen, niet alleen doordat communistische, sociaal-de-

mocratische en andere politiek georiënteerde arbeiders eendrachtig staakten, maar doordat ook burgerlijke mensen uit het zakenleven, van kantoren, gegrepen werden door de zich steeds uitbreidende volksactie. „Wij protesteren tegen het onrecht”, zei één der bedrijfsleiders bij Kromhout Motorenfabrieken, „met Gods hulp zullen wij het doen.” Onder hoerageroep ging ook daar het personeel de straat op. De staking was een volkszaak geworden, zoals het rode Amsterdam nog nooit beleefd had. Zelfs de zwakke plekken bij stakingen, de kantoren, kwamen in beweging. Al lukte het niet overal bij de administraties van gemeenten en rijk de staking volledig te doen zijn, evenmin als op banken en verzekeringskantoren, duizenden kantoormensen stonden schouder aan schouder met de bedrijfsarbeiders. Duizenden scholieren kwamen de volksactie daarna versterken. De algemene staking tegen de Duitse onderdrukking was in de loop van de morgen een feit geworden.

De Duitse bezettende macht was door de algemene staking volkomen verrast. Bij al hun plannen voor de totale oorlog, waarin het Nederlandse volk ingeschakeld moest worden en welke tot in onderdelen waren uitgewerkt, zoals de antisemitische acties, de uitzending van arbeiders enz., hadden de Duitse militaristen blijkbaar geen rekening gehouden met het nationale- en klassebewustzijn van de Nederlandse arbeidersklasse.

De eerste uren van de stakingsdag was in geen velden of wegen een Duitse militair te ontdekken. De Amsterdamse politie was verdeeld, zoals ook de directies van gemeentebedrijven. Er waren er, die de stakers te lijf wilden gaan. Er waren anderen die de stakers hun gang lieten gaan, die rapporten achterhielden en hun instemming met de staking duidelijk lieten blijken. Zoals dat ook bij de directies van bedrijven het geval was. Er waren er echter ook, zoals directeur Hofman van de tram, die met man en macht probeerden de staking ongedaan te maken. Deze directeur Hofman wist het om ongeveer 10 uur zover te brengen dat toch weer enkele trams begonnen te rijden. De staking stond toen echter zo sterk, dat het niet meer mogelijk was voor een tram om zijn

weg te gaan. De bijwagen werd door de menigte omver geworpen, waardoor de trambaan gebarricadeerd werd.

Omstreeks 11 uur verscheen de eerste Duitse overvalwagen op de Dam. De ongeveer 40 groenen keken vanonder hun „Germaanse” helmen stomverbaasd naar de menigte, die op de Dam samendromde. Deze menigte zelf was in gespannen aandacht voor wat de groenen zouden doen. Totdat de chauffeur van de overvalwagen vol gas gaf, het Damrak in snelle vaart afreed en verdween.

Van WA of NSB was geen spoor meer te bekennen in de stad. De „politieke wilsvorming” had anders uitgepakt, dan Seyss Inquart, Mussert, het Driemanschap van de Unie en andere collaborateurs hadden gedacht. Deze algemene staking sloeg het denkbeeld van een Mussert-regering in Nederland volkomen aan flarden. Dat zou in alle duidelijkheid die middag worden gemonstreerd. De communisten riepen met vlugschriften en plakstroken de massa op om 2 uur vanuit de Jordaan tot een machtige betoging over te gaan.

Wie zou kunnen schatten hoeveel Amsterdammers die middag van de 25ste februari naar de Jordaan waren gekomen? Het waren er vele tienduizenden, die aan de oproep van de illegale CPN gehoor gaven en zich verdrongen op de Noordermarkt, in de Westerstraat en andere straten en straatjes van de Jordaan. De massa groeide voortdurend en men kon bij wijze van spreken over de hoofden lopen in deze oude volksbuurt.

De massa verwachtte, dat er gesproken zou worden. Daartoe werd ook aanstalten gemaakt, maar de Amsterdamse politie was begonnen charges met de sabel uit te voeren. Gevechten met de politie ontstonden en het werd duidelijk, dat de politie het onderpit zou moeten delven. Intussen groepeerde de massa zich tot een demonstratie. Rijen van vijftig en meer mensen stelden zich in de Westerstraat op.

Inmiddels verschenen bij de brug Brouwersgracht—Prinsengracht zes overvalwagens, bemand met groenen. Deze blokkeerden de brug, zodat de massa daar geen doorgang meer had. Maar

van over de andere grachten kwam een onafzienbare stroom stakers aanzetten. De eerste salvo's klonken. De dichtopeengepakte menigte deinde heen en weer. Die het dichtst bij de Brouwersgracht stonden, schoten in de geopende trapportalen. In de Westerstraat echter zette de demonstratie zich in beweging. Er werd gezongen: „De Internationale zal morgen heersen op aard”, „Op socialisten, sluit de rijen”. Grote geestdrift greep de massa aan, toen de demonstratie op gang kwam. De kop nam de richting van de Rozengracht en bereikte die ongehinderd. Vanuit de huizen werden de betogers geestdriftig begroet. Het gezang werd steeds luider, spreekkoren daverden over de grachten: „Weg met de jodenpogroms, weg met de nazi's, leve het vrije Nederland”. Daar schreden de sociaal-democratische arbeiders met hun communistische kameraden, christelijke en katholieke arbeiders schouder aan schouder over de Rozengracht. De Amsterdamse arbeidersklasse beleefde een dag van strijd om nooit te vergeten, dat voelde ieder.

Toen, terwijl de kop van de demonstratie de Raadhuisstraat bereikte, kwamen de overvalwagens van de groenen aanstormen. Het was duidelijk dat de Duitse soldaten thans het „Befehl” hadden gekregen. Zonder pardon zouden zij dat bevel ten uitvoer brengen. Het ene salvo na het andere floot over de Rozengracht. Even was er een paniek, de massa golfde uiteen. Zij vond echter een veilig heenkomen in de geopende trapportalen en nauwe straatjes, die naar de Jordaan leidden. De groenen reden over een als uitgestorven Rozengracht de Jordaan in. Maar achter hen vormden zich onmiddellijk nieuwe demonstraties. Een oorverdovend gejoel klonk op: „Weg met de nazi's, weg met de moffen!” Nog vele uren zouden die middag de stakers de Jordaan benutten om hun demonstraties voort te zetten.

De terreur van de Duitse militaristen keerde zich nu niet alleen meer tegen de joden, maar ook tegen de gehele Amsterdamse bevolking. De Duitse machthebbers begrepen één ding; deze staking moest onmiddellijk de nek gebroken worden en anders was het met hun macht gedaan. Aan een regering uit Nederlandse meelopers viel niet meer te denken, deze was voor goed van de baan. De openlijke Duitse terreur was het enig overgebleven middel.

In Den Haag nam Rauter maatregelen tegen de stakers. Hij ontbood o.a. de Nederlandse secretaris-generaal van justitie en gaf de Nederlandse politie aanwijzingen: samenkomsten moeten direct uiteengeslagen worden. Hij eiste van het gemeentebestuur dat de staking onmiddellijk werd afgelast. De groenen werd bevolen met de bajonet op de stakers jacht te maken en waarschuwingsschoten in de lucht werden verboden. Twee bataljons van de SS-Doodskop infanterie uit Zandvoort en Amersfoort werden direct naar Amsterdam gecommandeerd. Een bataljon groenen en 250 man marechaussee extra. Er werd een spertijd, ofwel uitgaansverbod ingesteld, na 7 uur.

Tegen zes uur reden de SS-Doodskop bataljons de stad Amsterdam binnen. Op de aanplakzuilen hingen toen de in de Nederlandse en Duitse taal gestelde biljetten, dat oproepen tot staking met de dood werd bestraft. Het werk moest de volgende dag, 26 februari, hervat worden, anders zouden strenge straffen het gevolg zijn.

De opgezweepte Duitse soldaten begonnen de terreur diezelfde avond. Zij reden door de volksbuurten en schoten op elk lichtpuntje dat naar buiten scheen. Zij voerden charges uit in de uitgestorven straten en waar zich maar mensen op straat vertoonden, (en het waren er velen) werd zonder meer geschoten. De spanning in de stad was tot kookhitte gestegen.

Diezelfde avond verschenen in massa-oplage de oproepen van de illegale CPN, de staking ook de volgende dag voort te zetten en dan de 27ste in gesloten gelederen het werk te hervatten.

De hoofdredactie van het ANP stuurde op 25 februari het volgende bericht door aan de redacties van alle kranten: „*Over stakingen te Amsterdam en over de algemene toestand in deze stad mag niets worden gepubliceerd.*”

Zo verzweg de gelijkgeschakelde pers de enorme volksbeweging, de algemene staking in Amsterdam. De mensen in Amsterdam en in het land konden daarover geen letter vinden in de kranten.

Vol spanning zochten de mensen 's avonds radio Oranje op, op hun meestal verborgen toestellen. Radio Oranje zond een vrolijk

cabaretprogramma uit in de geest van „Zet je zorgen aan de kant". Geen woord over de schokkende gebeurtenissen in de hoofdstad. Ook de andere dagen zou de zender daarover zwijgen. Toch kregen de kranten berichten van het ANP over de telex, al waren zij niet voor publicatie bestemd. De ANP-verslaggever tekste o.a. de volgende berichten:

„Vanmorgen ben ik met de laatste rijdende tram van huis naar kantoor gekomen. Die tram ging weg 8.07 van de standplaats. Zoëven verneem ik, dat het personeel van de Bijenkorf het werk heeft neergelegd.

Ook het personeel van de stadsreiniging, de stratenmakers en employé's van verschillende vervoersmaatschappijen zijn in staking gegaan.

Vele winkeliers hebben de luiken voor de ramen gedaan.

Het is waarschijnlijk dat Handelsblad en Telegraaf als gevolg van de staking niet zullen verschijnen.

De bijeenkomst van gemeentepersoneel op de Noordermarkt is niet doorgedaan.

Nader vernemen wij dat Handelsblad en Telegraaf op normale wijze zullen uitkomen.

Legerauto's met Duitse militairen doorkruisen de stad. De couranten verschijnen op de normale wijze.

Een leger trein van 25 militaire auto's, die ook kanonnen meevoert en gevolgd wordt door rode-kruiswagens, is tegen half acht de stad ingereden.

Het gemeentebestuur heeft het personeel gewaarschuwd dat ieder die meedoet aan de staking, zich aan ontslag uit de dienst en strafvervolgving bloot stelt."

Tot zover in kort bestek de ANP-verslaggever.

Uit deze berichten was al duidelijk, dat het stakingsparool voor de volgende dag in een zeer gespannen situatie werd doorgegeven.

Niet alleen in Amsterdam werd gestaakt. Communistische functionarissen waren naar alle omliggende gebieden van Amsterdam gegaan.

Zij waren de morgen van de 25ste februari ook in Weesp, waar

in de morgen het personeel van de N.V. Geesink in navolging van de staking in Amsterdam het werk neerlegde, weldra gevolgd door het personeel van Van Houten's Cacaofabriek.

In Hilversum ontbrandde de strijd bij de NSF. Manifesten van de illegale CPN waren meegenomen in het bedrijf. In dit bedrijf waren veel Duitsers als wachten opgesteld en daarnaast werkten daar vele NSB-ers. Er kwamen echter steeds meer berichten over de grote staking in Amsterdam binnen. De NSF-arbeiders legden in de middag het bedrijf plat. Bijna 3000 stakers trokken arbeiders van andere bedrijven in de strijd mede en demonstreerden door de stad.

In de Zaanstreek werd die 25ste nog niet gestaakt. Daar werden op deze dag door de afdeling van de illegale CPN in massa-oplage de stakingsoproepen verspreid. De volgende dag was de staking algemeen. Evenals in Amsterdam was het gehele economische leven lamgelegd, de winkels gesloten en demonstreerden de duizenden Zaankanters in de Westzijde en op de Gedempte Gracht te Zaandam.

In Kennemerland gingen de arbeiders van de werf Conrad de 25ste in staking, gevolgd door arbeiders van andere bedrijven. De volgende dag sloeg de staking over naar de Hoogovens, waar de staalarbeiders het werk neerlegden.

In Utrecht staakten de arbeiders bij Werkspoor en Demka.

Deze gehele stakingsbeweging werd evenals te Amsterdam geleid en geïnspireerd door de sterke en goed georganiseerde afdelingen van de illegale CPN.

Zo stonden die avond van de 25ste februari de twee fronten in alle scherpste tegenover elkaar.

Daar was aan de ene kant de oproep van de CPN, de staking ook de 26ste met dezelfde kracht voort te zetten.

Aan de andere kant was daar het besluit van de gehele Duitse bezettende macht de staking de nek te breken, zodat onder geen voorwaarde de staking de volgende dag zou voortduren.

De plakkatens die in de namiddag overal in de stad werden aan-

geplakt en ondertekend waren door Rauter, lieten aan duidelijkheid niets te wensen over:

„Iedere demonstratie, van welke aard ook en dergelijke verschijnselen worden als tegen de Duitse bezettingsoverheid gericht opgevat en door de Duitse veiligheidsorganen direct onderdrukt en neergeslagen.”

Die middag en avond werden tal van mensen gearresteerd. Hiermede wilden de Duitsers de staking haar leiding ontnemen. Dat ging lukraak. Een voorbeeld van de paniek der nazi's vormde de arrestatie van een aantal vakbondsbestuurders, die werkelijk niets met de organisatie van de staking te maken hadden. Zoals de bekende NVV-hoofdbestuurder Coen van der Lende. Het toeval wilde, dat ook de communistische bestuurder van de werklozenorganisatie Arie van Rijkom werd gearresteerd. Ook deze werd beschouwd als een vakbondbestuurder en een paar dagen later gelijk met van der Lende en anderen zonder meer vrijgelaten. Gearresteerd werden voorts een groot aantal gemeente-ambtenaren, die gestaakt hadden. Er werden ook rake klappen uitgedeeld. Op heterdaad betrupt (opruiming tot staking) werden die avond gearresteerd de reeds genoemde Wouter Kalf, later ook Dirk van Nimwegen en andere communistische organisatoren.

Voorts riep de Duitse gevolmachtigde Böhmcker een aantal directeurs van gemeentebedrijven bij zich, die hij gelastte de staking „onmiddellijk” te doen afbreken.

Door de radio-distributie en met het doen rijden van een aantal luidsprekerwagens werd de bevolking gedreigd dat in de morgen van de 26ste de staking geëindigd moest zijn. Er volgde een serie bedreigingen voor diegenen die zich daaraan niet zouden houden. De staking op de 26ste zou dus een ernstige krachtproef worden.

Alle krachten waren door de Duitsers verzameld en alle maatregelen getroffen om die dag, de 26ste februari, de staking de kop in te drukken.

Heel vroeg in de morgen was directeur Hofman van de gemeentetram in de remise Havenstraat aanwezig. Tot de trammannen, die persoonlijk opgeroepen waren naar het bedrijf te

komen, zei hij o.m.: „Gij zijt allen bekend met de kennisgeving van de burgemeester, dat bij verder staken ontslag uit de gemeentedienst wordt gegeven en dat straffen door de bezettingsautoriteiten zullen volgen. Voor deze keuze staat gij. Ik vorder van u, dat aanstonds de dienst normaal hervat wordt.

Ontslag en straffen. Welke kracht zou de trammannen overtuigen toch door te staken?

Die kracht was er. Dat waren de trammannen en arbeiders zelf. Evenals de vorige dag hadden zich bij de remises weer de organisators van de staking opgesteld. Felle discussies ontbrandden. Een groot aantal trammannen besloot door te staken. Omstreeks acht uur reed evenwel een tram uit, korte tijd later gevolgd door een tweede.

Ook bij de remise Lekstraat ontbrandden de discussies en enkele trams reden uit. Er deden berichten de ronde, dat het gehele administratief personeel van de gemeente weer aan het werk was en dat bij de vuilverbranding, verschillende secties van de reiniging en ook de GEB weer normaal gewerkt werd. Zou de staking, zo machtig begonnen op de 25ste, toch verlopen?

Nee, vooral de arbeiders van de metaalbedrijven gaven de doorslag. Aan de overkant van het IJ was geen sprake van het opgeven van de strijd. In dichte drommen kwamen hier de arbeiders en de vrouwen bijeen. Op het Mosplein ontstond een enorme massavergadering, waar verschillende sprekers tegelijk het woord voerden zonder elkaar te horen. Daar waren ook directeuren en andere bedrijfsleiders, die de arbeiders opriepen aan het werk te gaan. Daar waren communistische en sociaal-democratische arbeiders die opriepen de strijd ook deze dag door te zetten. Er verschenen overvalwagens met groenen. Er werd geschoten. Er vielen gewonden. De massa werd uiteengedreven. Maar van opgeven van de strijd was geen sprake.

Welk een macht en kracht ging van deze massa uit!

Bij de Draka gelukte het een directeur een groot aantal arbeiders in het bedrijf te krijgen om te vergaderen. Er werd vergaderd. Hoe de directeur de mensen echter ook bezwoer weer aan het werk te gaan, de arbeiders weigerden. Hun strijd was nog niet ten einde.

DE VONK

extra nummer

AAN HET GEHELE WERKENDE VOLK VAN DEN HAAG

De arrestatie van enige honderden Joden en het dringen van een deel der werkende metaalbewerkers om in Duitsland te gaan werken, heeft de groeiende verontwaardiging der Amsterdamse bevolking tot het kookpunt doen stygen.

MET DEN EIS: ONMIDDELLIJKE VRYLATING VAN ALLE GEARRESTEERDEN,

MET DEN EIS: GEEN METAALBEWERKER ONVRYWILLIG NAAR DUITSLAND;

is Dinsdag in Amsterdam

DE ALGEMEENE STAKING

doorgevoerd!

Alle gemeentebedrijven, gas, water, electriciteit, tram, enz. alle fabrieken, kortom de gehele Amsterdamse bevolking heeft als een man het werk neergelagd.

Dit prachtige voorbeeld van solidariteit moet ook voor ons, Haagse arbeiders, het richtsnoer zijn voor wat ons te doen staat.

BETUIGT ALLEN UW SOLIDARITEIT MET AMSTERDAM.

WIJST ALLE W.A.-PROVOCATIES AF.

BEREIDT, TEGEN NIEUWE AANSLACFEN OP DE VRYHEDEN VAN ONS

VOLK, DE ZELPSTANDIGE ACTIE EN AFWEERSTRYD VOOR !

GREFT DIT PAMFLET DOOR !

Ook in de stad ging de strijd bij het overgrote deel van de bedrijven met niet te stuiten kracht voort. De staking breidde zich omstreeks 10 uur weer uit tot dezelfde omvang als de vorige dag. In de Oostzaanstraat konden de paar trams die daar stonden, niet wegrijden. Vrouwen hadden zich op de rails gezet en geen politiemacht kon hen verwijderen. Totdat directeur Hofman, die als een wervelwind door de stad kruiste, de politie persoonlijk te hulp ging roepen. In de Vijzelstraat werd een tram door de menigte gedwongen rechtsomkeert te maken naar de remise. In de Camperstraat in de Oosterparkbuurt werd een bijwagen van de tram omgegooid. De stakers richtten hun actie tegen de enkele rijdende trams. Er werden wissels onklaar gemaakt, deksels van afwateringsbakken overeind gezet om het rijden onmogelijk te maken. Bij de haltes werd gediscussieerd met de trammannen. Een hard gevecht was begonnen om de staking ongeschokt door te zetten. Steeds meer trams werden omver gesmeten. Overvalwagens met de groenen raasden door de stad. Zij schoten zonder pardon, wierpen handgranaten. Zoals bij de Bijenkorf, waar het personeel in de Beursstraat bijeen was gekomen om te vergaderen. Handgranaten spatten uiteen. Drie meisjes werden ernstig gewond. Op het Waterlooplein schoten de groenen een man dood. In de Kinkerstraat vielen op dat moment twee doden en vele gewonden door de handgranaten. De strijd werd in alle vormen uiterst verscherpt. Maar omstreeks 11 uur reed bijna geen tram meer door de stad. De arbeiders van de overheid staakten verder. Toen gingen de Duitsers, geholpen door leden van het leidinggevend personeel, tot nog scherpere maatregelen over. Trammannen werden van huis gehaald, moesten op de tram staan met naast zich een groene, bewapend met een machinegeweer. Op deze manier kwamen in de namiddag weer trams op straat. Maar de stakende massa bekommerde zich daar nauwelijks meer om. De stakers hadden handen vol werk zich tegen de terreur teweer te stellen. Bij het hoofdbureau van de reiniging aan het Kwakersplein kwamen honderden stakende reinigingsmannen bijeen. De directeur sprak hen toe en plotseling verscheen een overvalwagen met de groenen. De machinegeweren werden meestal op de benen van de arbeiders gericht. Tientallen bleven kreunend liggen. De arbeiders vluchtten tussen de geparkeerde wagens. De groenen

raasden verder en schoten op elk groepje dat zij in de straten zagen.

Inmiddels was het gezag overgegaan op de Duitse weermachtsbevelhebber, generaal Christiansen. Het geweld werd met alle kracht ingezet.

Niets kon echter de massa van de proteststaking afhouden. De staking werd een stuk volksverzet, zoals het Nederlandse volk in zijn geschiedenis nooit heeft gekend. Zoals het manifest van de communisten voor de staking had geschreven: „Beseft de enorme kracht van uw eensgezinde daad, deze is vele malen groter dan de Duitse militaire bezetting”, zo werd deze opwekking in de staking bewaarheid.

De Amsterdamse, Zaanse, Kennemerlandse, Hilversumse en Utrechtse arbeidersklasse liet het Duitse militarisme zijn wolftanden op de algemene staking stuk bijten. De fakkel van de strijd voor vrede en nationale onafhankelijkheid was ontstoken. De vlam van deze fakkel zou niet meer gedoofd worden.

Veertiende Hoofdstuk

Besluit

In de door de illegale CPN uitgegeven brochure, kort na de Februari-staking 1941, werd vastgesteld:

„Meer dan driehonderdduizend arbeiders, bedienden, intellectuelen en middenstanders namen aan de staking deel.”

Meer dan driehonderdduizend . . .

Wat bereikten deze stakers met hun actie?

Keren wij nog even terug naar die zomermaanden van 1940, toen Seyss Inquart namens het Duitse nazidom zijn zoet gefluit liet horen, toen naast de Nederlandse fascistische collaborateurs zich opmaakten onder gezag van Hitler-Duitsland een regering te vormen en de massa van het volk in verwarring was over de toekomst.

In die dagen was het alleen de in de illegaliteit werkende CPN, die ons volk de juiste richtlijnen gaf. In de in augustus 1940 verschenen brochure van de hand van Paul de Groot stond:

„Het proletariaat neemt het vaandel van de nationale zelfstandigheid in de strijd tegen de Duitse overheersing uit de handen van de bankroete, verdeelde bourgeoisie over. Het proletariaat stelt zich aan het hoofd van ALLE vrijheidslievende Nederlanders om het land van het vreemde juk te verlossen en daarvoor met alle strijders voor een zelfstandig Nederland een volksfront van de massa's te vormen.”

Aan de hand van deze politieke lijn stelde het partijbestuur van de illegale CPN de tactiek vast: Het volk moest in beweging komen door acties van groepen van de arbeidersklasse om daarvoor te komen tot machtige nationale manifestaties, die het vormen van een Mussert-regering zouden voorkomen en daarmee de annexatie van Nederland, waardoor de Nederlandse mannen ingelijfd zouden worden in de Duitse oorlogsvoering.

De acties kwamen er, zoals wij hebben beschreven. Zij waren de aanloop voor de enorme staking, welke op 25 en 26 februari van het jaar 1941 doorgevoerd werd.

Door deze algemene staking werd het nationale bewustzijn van ons volk tot ontwaken gebracht. Vanaf deze staking begreep ons volk, dat alleen een meedogenloos en volhardend verzet ons kon verlossen van het juk van onderdrukking en terreur door het Duitse militarisme. Het verzet werd de zaak van het volk.

In tegenstelling tot alle bezette landen van West-Europa kregen de Duitse militaristen in Nederland niet de gelegenheid een schijnregering te vormen. De Februari-staking was de streep door de rekening van de Musserts, de de Quays, de Suurhoffs, de de Geers en allen die in de pas van de Duitsers wilden lopen. De Duitsers kregen niet de beschikking over een Nederlands leger, zoals zij in hun plannen hadden opgenomen.

Het fascisme in Nederland, in de figuur van de NSB met zijn terreurafdeling de WA, had een gevoelige nederlaag geleden. De WA mocht zelfs de eerste tijd na de staking niet meer op straat komen.

De situatie was geworden, zoals in de brochure over de Februari-staking in 1941 werd geschreven:

„Het was de arbeidersklasse en met haar het gehele werkende volk, dat op 25 en 26 februari als het ware bij een volksstemming de Duitse nazi's en NSB-ers toeriepen: NEEN, DUIZENDMAAL NEEN; Wij willen niets weten van uw oorlog, van uw „nieuwe orde", van uw Mussert, van uw NSB-bonzen, van uw terreur en uw jodenkwellingen! STIK IN UW NAZI-MODDER EN VER-DWIJN!"

Behalve het fascisme, leerde het Nederlandse volk het Duitse militarisme kennen als zijn aartsvijand. Het zal dit onthouden zolang dit militarisme aan onze Oostgrenzen zal bestaan.

De Nederlandse regering moest ook kleur bekennen. De Februari-staking werd in Londen niet met instemming begroet, maar leidde ertoe, dat de ministers van het openlijk compromis zoals Dyxhoorn, Steenberghe en Welter moesten verdwijnen.

De Februari-staking 1941 was de eerste massale verzetsactie tegen het Duitse militarisme in bezet Europa. Als zodanig werkte de staking als een fakkel, die hielp om in alle landen het verzet te doen ontbranden.

De algemene staking stond op een hoog politiek peil. De staking was direct gericht tegen de jodenpogroms.

De solidariteit tussen joodse en niet-joodse arbeiders was gegroeid door de klassenstrijd, welke geen onderlinge tegenstellingen van ras toelaat. In dit verband had de Amsterdamse arbeidersklasse reeds menige prachtige bladzijde in haar roemrijke geschiedenis geschreven. Deze arbeidersklasse had daardoor vanzelfsprekend ook belangrijke joodse leiders naar voren gebracht, zoals Wijnkoop, Henri Polak, de Leeuw en vele anderen.

Zo bracht de Februari-staking 1941 de strijd voor vrede en nationale zelfstandigheid op een hoger plan. Zij verhief de massa tot diep-menselijke solidariteit, tot onvervaarde strijders voor de democratie, tot een waarlijk vooruitstrevende macht.

De Februari-staking 1941 is onvergetelijk, vult één van de belangrijkste bladzijden in de Nederlandse geschiedenis en zal altijd een grondslag blijven van waar uit de Nederlandse arbeidersklasse voor haar levensrecht en menselijk geluk zal strijden.

UITGEVERIJ PEGASUS

AMSTERDAM

CATALOGUS VAN ENKELE BOEIENDE EN INTERESSANTE

PEGASUS-BOEKEN

Voorjaar 1961

Bruno Apitz NAAKT ONDER WOLVEN

Een roman over de warme menselijkheid, de internationale solidariteit en de opofferingsgezindheid, die het mogelijk maakten om in de huiveringwekkende ellende van Buchenwald het leven van een klein menskind te redden. Een ontroerende geschiedenis, die reeds in vele landen werd vertaald. In de DDR werd dit verhaal verfilmd en de oplage van dit boek bereikte tot nu toe het ongekende cijfer van 600.000 exemplaren.

Verschijnt februari 1961. 365 bladz.

Gebonden f 8,90

Gerard Maas KRONIEK VAN DE FEBRUARI-STAKING 1941

Boeiend en actueel is dit boek, dat de voorgeschiedenis en de grote acties van de werkverschaffingsarbeiders en de roemrijke Februaristaking zelf beschrijft. Het volgt de gebeurtenissen van dag tot dag en van uur tot uur en is daardoor een onmisbaar werk voor iedereen, die de herinnering aan het verzet tegen de Nazi's levend wil houden. 140 bladz., geïllustreerd.

Ingenaaid f 2,50

Stefan Heym „DE ZAAK GLASENAPP”

Op bewogen wijze wordt de ontwikkeling van het verzet getekend in een vertelling die uitmunt door spanning en verrassende verwickelingen. „De zaak Glasenapp” is een van de eerste verzetsromans geweest. Het boek verscheen in Amerika in 1942, werd reeds gedurende de oorlog verfilmd en in grote oplagen onder de soldaten verspreid en na de oorlog in vele landen vertaald.

334 bladz. Luxe band

Gebonden f 8.90

Aleksander Tsjakowski „HET GEBEURDE IN LENINGRAD”

Een breed opgezette roman over de belegering van Leningrad door de Nazis en de na-oorlogse opbouw. Het is de liefdesgeschiedenis van twee jonge mensen, wier leven nauw verbonden is aan de oude stad aan de Nawa.

536 bladzijden.

Gebonden f 5.50

Georgi Karaslawow „DE SCHOONDOCHTER”

Een boerenroman van een der grootste hedendaagse schrijvers uit Bulgarije. Een bloeiende en sfeervolle beschrijving van het dorpsleven en een verhaal van een hartstochtelijke jonge liefde, van botsende karakters en van groot leed.

Een vertelling, die terecht in de Bulgaarse literatuur een belangrijke plaats inneemt.

Geïllustreerd

Gebonden f 6.90

Michail Sjolochow NIEUW LAND ONDER DE PLOEG

Het beschrijven van de moeilijke jaren van de collectivisatie in de Sowjet-Unie is geen gemakkelijke taak. De schepper van „De Stille Don” en „Het Lot van een Mens” heeft ook in dit nieuwe boek, dat in zekere zin een vervolg is op een voor de oorlog verschenen gelijknamig werk, het bewijs geleverd van zijn grote meesterschap.

408 bladz. Luxe band. Gebonden f 9.90

C. de Rover en B. Blokzijl

„UW PROBLEEM - ONS ADVIES”

Een sociale vraagbaak, samengesteld door de redacteurs van de gelijknamige rubriek in „De Waarheid”. Een betrouwbare gids door de doolhof van wetten, voorschriften, bepalingen en belastingen.

4de druk.

160 bladzijden f 3.50

Jelle Schippers „HIEUW OP”

Een Nederlandse arbeidersroman, waarin op boeiende en frisse wijze het leven wordt geschilderd van een groep havenarbeiders en hun strijd voor een beter bestaan.

Gebonden f 5.90

Vasco Pratolini „KRONIEK VAN ARME GELIEVEN”

De bekroonde en beroemde roman van de Italiaanse meestersverteller. De geschiedenis van gewone mensen uit een Florentijnse achterstraat in Italië's donkerste dagen.

Geïllustreerd met 16 filmfoto's. Gebonden f 9.50

F. W. Driessen „MULTATULI: AANKLAGER - STRIJDER - REALIST”

Een inleiding tot het leven en het werk van de grote schrijver van de „Max Havelaar”, waarin zijn werken en opvattingen voor het eerst van Marxistische zijde worden benaderd.

152 bladzijden Ingenaaid f 4.50

Georges Politzer „BEGINSELEN VAN DE FILOSOFIE”

In een aantal heldere en eenvoudige lessen worden in dit boek de grondslagen van de filosofie van het Marxisme behandeld. Aan de hand van voorbeelden uit de praktijk zet de schrijver de betekenis uiteen van begrippen als historisch en dialectisch materialisme, idealisme enz.

Voor vele lezers zal dit boek een groot en interessant gebied van wetenschap ontsluiten.

Gebonden f 6.90

N. Michailow „DE USSR IN WOORD EN BEELD”

Een rijk met foto's en kaarten geïllustreerd boek over de Sowjet-Unie. Het landschap, de industrie, de cultuur, de wetenschap, elk facet van het leven wordt in dit boeiende boek uitvoerig beschreven.

198 bladzijden Gebonden f 3.90

DE GRONDSLAGEN VAN HET MARXISME

Deel I — De communisten en hun partij. Ingenaaid f 1.25

Deel II — De communisten en de anderen. Ingenaaid f 1.—

Deel III — Het einde van het koloniale stelsel. Ingenaaid f 1.—

Deel IV — De strijd voor nationale zelfstandigheid, voor democratie en tegen het oorlogsgevaar van de volkeren in de kapitalistische landen.

In voorbereiding. Ingenaaid f 1.10

Deel V — De verschillende vormen van overgang naar het socialisme.

In voorbereiding. Ingenaaid f 0.75

Stefan Heym „DE FAMILIE BENDA”

In deze nieuwe roman van de schrijver van „De Kruisvaarders” wordt ons het Tsjechoslowakije van de eerste naoorlogse jaren getekend. In een boeiend en breed opgezet verhaal wordt verteld over het leven van de Tsjechische mens in die moeilijke jaren. Centraal gesteld zijn daarbij de gebroeders Benda, die symbolen zijn voor de harde strijd, die tussen twee klassen wordt uitgevochten en die in februari 1948 culmineert in de mislukte putsch van de reactionaire ministers.

Gebonden f 12.90

Theun de Vries „DE MEESTERS VAN DE DRAAK”

Verkenningen in het Nieuwe China

In boeiende en kleurrijke beschrijvingen geeft Theun de Vries ons zijn indrukken van zijn reis door het onmetelijke China. Een boek van een zeer bijzonder karakter en van een ongekennd originele opzet. Een interessant en rijk gevarieerd werk, uitvoerig geïllustreerd met foto's, volksmotieven, kunstzinnige Chinese tekeningen en muurprenten in kleuren.

Gebonden f 7.90

Grigori Fedosejew „IN DE GREEP VAN DE DZJOEGDYR”

Ontdekkingsreizen naar een onverkend berggebied in Siberië. Een boeiende avonturenroman voor jong en oud. 27 foto's.

462 bladzijden Gebonden f 5.50

Karl Gilzin „NAAR VERRE WERELDEN”

Op uitgebreide wijze krijgt de lezer een overzicht van de toepassing van raketten, vanaf het prille begin tot op heden. Talrijke vraagstukken en experimenten, die met dit alles samenhangen, worden door de schrijver uitvoerig besproken.

Geïllustreerd

(Haagse Courant)

Gebonden f 8.90

Prof dr D. J. Struik „HET LAND VAN STEVIN EN HUYGENS”

Een zeer interessante en levendige beschrijving van de „Gouden Eeuw”. Geen dorre geschiedenis, maar een menselijk en kleurrijk relaas over beroemde mannen en gebeurtenissen uit die tijd.

Geïllustreerd

Gebonden f 4.90

Leonid Solowjow „AVONTUREN IN BOCHARA”

Een kostelijk boek over Hodzja Nasreddin, de Tijn Uilenspiegel van het Oosten. Geïllustreerd door George van Raemdonck.

Gebonden f 5.90

Dr. O. B. Stetricus „KINDEREN KRIJGEN ZONDER PIJN” vijfde druk

Op duidelijke en voor ieder begrijpelijke wijze wordt hier de pijnloze baring volgens de psycho-profylactisch methode van Pawlow uiteengezet.

Geïllustreerd

Gebonden f 4.90

Dr. Erich Schindel en Dr. Anton Rot „LIEFDE, SEKSUALITEIT EN HUWELIJK”

Dit boek neemt een eigen plaats in onder de werken, die kennis verbreiden over het seksuele leven. Naast de biologische kant belicht het namelijk ook de maatschappelijke zijde van de seksuele verschijnselen en processen binnen de mensengemeenschap.

Geïllustreerd

Gebonden f 7.90

Alcide Cervi „MIJN ZEVEN ZONEN”

Een oude Italiaanse boer vertelt het levensverhaal van zijn zeven zonen, die allen sneuvelden in de strijd tegen het fascisme.

Geïllustreerd

Gebonden f 3.90

W. A. Obroetsjew „PLUTONIE”

Het boeiende verhaal van een geheimzinnige expeditie naar een wereld, die reeds miljoenen jaren is verdwenen. Een spannende avonturenroman met een wetenschappelijke inslag, die ouderen en jongeren vele interessante dingen vertelt over de oertijd.

Gebonden f 5.90

Nikolaj Ostrowski „HOE HET STAAL GEHARD WERD”

De grootse roman over de Russische revolutie, die reeds in meer dan 50 talen werd vertaald. Hij behoort tot de allergrootste werken van de Sowjet-literatuur.

Tweede druk.

Gebonden f 5.90

Alle boeken zijn via uw boekhandelaar verkrijgbaar.